

1893 nov. 26

*Horváth Gyula vezércikke a nemzetiségek békés együttélésének és együttműködésének lehetőségéről¹*MH, 1893, 327. sz.²

Ha a magyar nemzeti állam a Szent István birodalmának területén lakó más nyelvű és fajú népek megsemmisülését és a magyar fajba való beolvasztását jelenti, akkor, ha csak egy belát hatatlan végű kegyetlen fajháborút felidézni nem akarunk, mondjunk le a magyar nemzeti állameszméről; mert ez fajunknak így nem fen[n]tartója, csak sírja lehet.

De ha a magyar nemzeti állam azt jelenti, hogy a Szent István birodalmának összes népei a politikai magyar nemzettel a magyar államban egyesülve, a míg ez államnak és nemzetnek fen[n]tartásán közreműködnek, saját magunk* fájának és nyelvének fen[n]maradását is biztosítják, ekkor e magyar nemzeti állam megvalósulásának útjában, ha a félreértéseket eloszlatjuk, a fölburjánzott bizalmatlanságot leküzdjük, a békezavarókat táborainkból kiűzzük, mi sem fog állani.

Egyszázezer magyarból egy ezredév alatt közel nyolcz millióra szaporodtunk, kevesen voltunk akkor, de kevesen vagyunk ma is. Ha a feladatokat, melyeknek hű és becsületes teljesítése adja meg az erőt és jogot, Európa államai és nemzetei között elfoglalt helyünknek megtartására, meg akarjuk oldani, akkor nem a népek ellenszenvére, hanem azoknak bizalmára van szükségünk.

Komoly idők következtek be reánk, elleneinknek káromkodása, lármája megfélemlíti, elnémítja barátainkat, híveinknek szavát. Évek óta szakadatlan özönét a szitkoknak, rágalmaknak és gyanúsításoknak zúdtják fejünkre ellenségeink és mégis nem a káromkodásokra, nem a szitkokra, rágalmakra és gyanúsításokra szabad figyelniük, hanem lelkünknek nemesebb sugallatát kell meghallgatnunk és agyunk higgadt tanácsát kell követnünk.

Jó lesz, ha mi is megmérjük a mi erőnket, de jó lesz, ha román testvéreink is megméri a magukét, így tudni fogjuk, hogy meddig juthatunk egyesült erővel, meddig, ha külön járunk és meddig, ha egymás ellen megyünk.

Felejtjük el a múlt véres emlékeit és keserőségeit, felejtjük el a mi nehezebb ennél, a még közelebb múltnak perfidiáit, hazugságait. Legyünk egymáshoz, ha a múltra ez lehetetlen volna is, a jelent és a jövőt illetőleg őszinték; se magunkat, se másokat ne igyekezzünk ámitani, akár ellenségek maradunk, akár jó barátok leszünk, szükségünk van arra, hogy ismerjük egymásnak dolgát is, intencióját is.

¹ Horváth Gyula 1893 november végén Bukarestben járt. Itt nyilatkozott a „Tară” bukaresti lap tudósítójának. Az interjúban, a lapban megjelent levelében és hazatérte után saját lapjában, a Magyar Hírlapban közzétett tudósításban és két vezércikkében a nemzeti ellentétek békés megoldásáért szállt síkra. Állásfoglalását a hazai román sajtó (*Alianța naționalităților*, Tribuna, 1893. nov. 28. 265. sz.), sőt a Náródnie Noviny is méltatták. A szlovák nemzeti párt szócsove hasoncímű vezércikkében (*Nám treba pokoj*, Nár, Nov. 1893. dec. 2.) kijelenti: „Mocsáry Lajos erős követőket kap, és nem vagyunk messze a komoly fordulattól, hacsak az összes előjelekben nem csalódunk... Horváth Gyula merész szót mondott, de az igazságnak a szavát.” A szlovák lap néhány nappal később vezércikkben méltatta Horváth Gyula akcióját (l. *Julius Horváth*, Nár. Nov. 1893. dec. 7.). Az ügy magyar sajtóanyagából l. még *Békejobb. Horváth Gyula Bukarestben*. (MH, 1893. nov. 24. 325. sz.), *Szenvedély nélkül* (MH, 1893. dec. 1. 332. sz.) és *A balázsfalvi tanulók* (MH, 1893. dec. 18. 349. sz.). A biztatóan induló megbékélési akciót azonban a Memorandum-pör indulása (l. 29. sz. irat) megakasztotta.

² A közlemény címe: *Nekünk a béke kell.*

* Nyilvánvaló sajtóhiba. Értsd: *maguk*.

Negyven év ellenségeskedésének következményeit egy tollvonással eltörölni nem lehet. Egy emberöltőn át tekintettük egymást gyűlölettel, haraggal és lenézéssel. Barbároknak nevez-tük egymást a művelt világ népei előtt. A mit még tegnap állítottunk egymásról, azt ma már le kellene tagadnunk, le kellene czáfolnunk – és mégis az idő, az események sarkalnak, tétováz-nunk soká nem lehet.

Ott van az az alig néhány ezerét számító olasz Fiúméban, ott vannak a svábok, a szepesi németek százezrei, kinek jutott valaha eszébe az olaszoknak, a sváboknak, a németeknek fajuk-hoz, szokásaikhoz való ragaszkodásában, vallásukhoz a magyar állam és nemzet ellen irányuló szándékot keresni. A fiúmei olasz a bácskai sváb, a szepesi német abban, hogy a magyar állam intézményeit, törvényeit és nyelvét tiszteletben tartja, és az államnyelvnek elsajátításán fára-dozik, vajjon ezáltal megtagadja-e faját, nyelvét? ezeknél a népeknél az ellenséges indulat helyébe a bizalom lépett, a félreértés válaszfala helyett az őszinteség kapcsa csatolja őket a politikai nemzethez és egységes államhoz.

Kérik tőlünk a román irredenta rajongói és izgató fanatikusai Magyarországot a Tiszáig, odaadjuk nem a Tiszáig, de egészen a Lajtaig, legyen ez az állam az ő hazájuk is. Egy darabot nem adunk belőle, az egész legyen az édes mindnyájunké.

Vádolnak, hogy nem számoljuk meg, mennyien vannak Pannónia földjén; dehogy nem – megszámloljuk még azokat is, kik túl vannak a Kárpátokon, egészen a Fekete-tengerig.

Nem csak én mondom ezeket, Románia irányadó politikusai, a ligának nem egy jelentékeny vezértagja vélekedik ekképpen. Grădisteanu úr, kinek nevét ismerik és becsülik méltán, nem egyszer monda előttem: tegyenek le fajunk megmagyarosítására irányuló törekvéseikről, őszin-tén, utógondolat nélkül és akkor meg fogják látni, hogy e két, teljesen egymásra utalt nemzet egyetértését, együttthaladását mi sem lesz képes megzavarni...

Az a közel nyolcz millió magyar és az ugyanolyan számú román a Fekete-tenger partjaitól az Adriáig és a Juli Alpok nyúlványáig a Közép- és Aldunát biztosítani képes a szabadságnak, a civilizációnak a kultúrának, ha őszinte szövetségre lépnek, meg tudják védeni államaikat, meg tudják tartani nemzeteiket, bárhonnán jövő és bármilyen támadás ellen. Azonban, ha egy-más ellen küzdenek, ha egymásra törnek: a leskelődő hatalmak és az ólálkodó forradalmak martalékai lesznek.

Ezt sem én mondom; Romániának egy kiváló képességű nagytudományú és kipróbált hazafiságú beteg államférfia mondá ezt nekem.

Hagyjunk békét kölcsönösen a Pável–Pituk³-féle, soha ki nem egyenlíthető és soha el nem intézhető harcoknak.

A mártírkészítéstről tegyünk le mi is, önök is, ne keressenek a magyarok elleni káromkodók-ban szenteket, a csendnek, rendnek és állam békéjének megbontóiban hősöket. Komoly fel-adat vár mind a két nemzetre s ha fenn akarják tartani magukat, nem szabad a nemzetek között békét és egyetértést éretlen gyermekek, elfogult izgatók, vagy a mi mindezeknél rosszabb, önző pártérdekek játékszerévé tenni.

Nem kell és nem szabad megalázkodást kérni és feltételezni egymásról. Mindenik faj, min-denik nemzet a maga államában adjon őszinte kifejezést annak, hogy a két nemzet kibékítése, egyetértése és szövetsége egyaránt életérdeke mind a két államnak, mind a két nemzetnek.

Ha a gyűlöletet a bizalom fogja föl váltani, ha mind a két fajban és nemzetben erős hitté fog válni a politikai, nemzeti és állami érdekazonosság, akkor nincsen szükség békefeltételekre, de ha ez a hit és bizalom hiányozni fog akár az egyik, akár mind a két nemzetnél, akkor a fel-tételek csak az egyetértés megbontására, a béke kijátszására fognak alapot szolgáltatni.

A társadalmi, kereskedelmi, közgazdasági téren eddig kerültük egymást; akár egymás ellen, akár egymással megyünk, a jövőben keressük az érintkezést; mert e nélkül buta ellenségek vagy tehetetlen jó barátok leszünk, egyik sem válik a köznek hasznára.

³ Vö. 23/B. sz. irat 2. jegyz. és 27/A. sz. irat 2. sz. jegyz.

Azt, a mi állami egységünkkel, nemzeti érdekeinkkel összefér, adjuk meg önként, ezzel nem nekik, hanem magunknak tartozunk.

Elhatározásunkat sem a gyűlölködés őrjöngése, sem a kishitűség tépelődése által megzavartatni ne engedjük.

Legyen öntudatos, világos, nyílt nemzetiségi politikánk; törvényeinknek végrehajtásába, nem azoknak kijátszásába és megkerülésébe helyezzük a megoldást.

Ellenségeinknek becsülése, mit a nyílt, világos politika biztosít, többet ér, mint barátainak szánalma, mit a határozatlanság és hipokrizis kelt föl.

Akár a megértés árán, akár a harcok útján jutunk oda: de nekünk a béke kell.

Horváth Gyula.

29.

*Iratok az 1894. évi kolozsvári Memorandum-pör történetéhez*¹

A

1893 dec. 6

Vita Sándor kolozsvári főügyész vádlevele a Memorandum-perben

EH., 1893. dec. 23. 293. sz.²

Sz. 7712–1893

f. ü.

Nagyságos kir. törvényszéki, mint sajtóbírósnak Elnök úr!

Előbb a „nyomda-intézet” vagyis az „institutul typographic” név alatt bejegyzett részvénytársaság tulajdonát képezett, utóbb vagyis a múlt 1892-ik évi június 1. óta pedig a Brote Jenő magán tulajdonát képező nagyszabású nyomdában német, francia, olasz és román, vagyis oláh nyelven egy emlékirat nyomtatott ki, melynek címe az eredeti román szöveg szerint a következő³...

¹ A Memorandum-pör vádiratának kiadásától a kolozsvári ítéletig (1894. máj. 26.) és annak következményeiig eltelt időszak a századvég magyarországi nemzetiségi politikájának legmozgalmasabb szakasza. Két kiegyenlíthetetlen álláspont: a magyar nemzetállam és a román nemzeti politika egyaránt elfogult és elvakult követőinek párviadala a század nemzetiségi monstrepöre, amelynek 17 tárgyalási napja (1894. máj. 7–26.) az európai közvélemény élénk érdeklődése mellett folyt le. Már 1893. nov. 27–dec. 13. között lezajlott a román kamara és szenátus túlfutott hangulatú vitája az erdélyi román kérdéstről és a Magyarországgal szemben követendő román politika irányáról. A Memorandum-pör alkalmával Kolozsvárt valóságos nemzetiségi „sajtóiroda” működik, és mintegy 30 külföldi újságíró tudósította az európai sajtót a pör menetéről. Valamennyi nagy francia, belga és olasz napilap naponta közölt tudósításokat. Félix *Lesueur* a «République Française», Georges *Patinot* a „Journal des Débats” hasábjain foglalkozott a perrel. *Clémenceau* a „La Justice” 1894. máj. 12-i számában (Lutte des races) bírálja a magyar nemzetiségi politikát. Oxfordban 1894. márc. 5-én a diákok és tanárok gyűlésén rokonszenvtüntetőt rendeztek a románok mellett. A gyűlés elnöke, W. R. *Morphill* egy. tanár Rațiuval levelezett. 1894. máj. 11-én a Sorbonne-on volt nagy tiltakozó gyűlés a Memorandum-pör ellen. A gyűlés szónokai: Ernest *Lavisse* és Alfred *Rimbaud* francia történész-professzorok állást foglaltak a román ügy mellett. Az olasz parlamentben *Imbriani* és radikális képviselőtársai 1894. máj. 27-én interpellációt intéztek a kormányhoz: „Mit óhajt tenni a latin népek Magyarországon lábba tiport nemzeti jogainak védelmére?” 1894 augusztusában, amikor a hágai interparlamentáris konferencián a magyar képviselők meghívták a résztvevőket Budapestre, hogy a következő évben ott tartsák a konferenciát, a románok elutasították ezt az ajánlatot, mivel – mint mondták – Magyarországon a román politikai vezetőket bebörtönözték. A konferencia csatlakozott a román javaslatához, és elutasította.

Az ezen cím alatt megjelent nyomtatvány, illetve emlékirat 2-ik lapjainak 9-ik bekezdésében, a 32-ik sortól kezdve, a 3-ik lap 2-ik bekezdésének 6-ik soráig, – a vizsgálati iratok között fekvő hiteles magyar szövegű fordítás szerint a következő kifejezések foglaltak: „A történelmi jog épen úgy, mint Erdély közjoga – alaptörvényei *pragmatica sanctio* megtámadhatlan alakban biztosítják Erdély autonómiáját, és a román nép kivált az 1848-ban proclamált jogegyenlőség, úgy az 1863–1865 években bekövetkezett közjogi alap kifejlesztése után ezen becses határozatokban bírta nemzeti életének főbb biztosítékait és nemzeti törekvései ezen autonómiában megaslottak ki.”

„Évszázadok során uralgott politikai nézetek ellenére ezen autonómia az Unió által igazságtalan formában lett megsemmisítve, ellentétben a közjoggal és azon szabad elemek jogaival, melyek Erdélyországot alkotják, tekintet nélkül ezen ország ethikai és geographiai helyzetére s annak különleges fejlődésére, melyek mindannyian ezen *authonomia* fenntartását (visszaállítását reclama) követelik. Ezen tény által a román nép történelmi és nemzeti jogaiban sértve érzi magát: mert

a) az Unió kimondotta a nélkül, hogy a románok számok szerinti arányban és ezen Országban bírt jelentőségekhez mértén hozzájárultak volna, kimondatott pedig egy olyan országgyűlés által, mely képviselőit az 1790–1791 évi választási, úgy az 1848 évi törvények szerint – tehát a setét feudalizmus korszakból származó törvények alapján bírta stb.”

Továbbá ugyanazon nyomtatványnak, illetve emlékiratnak 3-ik lapján a 3-ik és 4-ik be-

totta a meghívást. (Említést érdemel, hogy 1895-ben a brüsszeli interparlamentáris konferencián megismétlődött ez a jelenet, ez alkalommal azonban a konferencia részvevői elfogadják a magyar meghívást; l. 51. sz. irat.) Megkezdődik a világlapok kiküldött tudósítóinak utaztatása a nemzetiségi területeken. Így 1893/94 fordulóján *Fitz Gérald* neves angol újságíró, a *Daily News* kormánylap tudósítója járt Erdélyben és Romániában, és cikksorozatban számolt be a magyarországi románok helyzetéről. Végül 1894-ben készült el az „Album de voci latini” c. kiadvány, amelyben a francia, olasz és belga tudományos és közélet ismert képviselői nyilatkoztak a román kérdéstről.

A pör által felzaklatott magyar és román közvélemény hangulatát híven érzékeltetik a bemutatott főispáni (*J* és *K*), egyetemi hatósági (*M*, *T-Ü*) jelentések, kormányzati utasítások (*H*, *I*, *R*, *S*, *V-Z*), a pörrel kapcsolatos képviselőházi viták (*G* és *Sz*) és a nemzetiségi sajtó szenvédelyes hangú beszámolóit (*D*, *E*, *Gy*, *P*). A védelem munkájában részvevő román, szlovák és szerb ügyvédek újabb láncszemét jelentik a nemzetiségek szövetkezésének. A magyar nacionalista sajtó támadássorozatával szemben (Nemzet: A túlzók ellensúlyozása 1894. máj. 9. 128. sz., Nemzetiségi impertinencia. 1894. máj. 12., 131. sz., Ellenzék: A „martyrok” pöre. 1894. máj. 9–10. 106–107. sz., Budapesti Hírlap: A kolozsvári tárgyalás, 1894. máj. 9. 128. sz. és A verdikt, 1894. máj. 26., 144. sz.) Horváth Gyula lapja, a Magyar Hírlap óva int „a szerencsétlen pör” részrehajló megítélésétől, amelynek lefolyását bírálva kijelenti „itt nem rendkívüli eszközökre van szükség, hanem a közigazgatás és törvényhozás rendes menetének biztosítására”. (Ridiculus mus, MH, 1894. máj. 24., 144. sz.) A nemzetiségi sajtó a román nemzeti párt iránti együttérzéssel írt a pörről, még az erdélyi szász sajtó is üdvözlöi Rațiut a kolozsvári törvényszék előtt tett nyilatkozata alkalmából (In letzter Stunde, Kronstädter Zeitung, 1894. máj. 26. 120. sz.; O. irat.) A Memorandum-pör semmisségi panaszát a Kúria 1894. júl. 13-án elutasította, s ezzel a kolozsvári ítélet jogerőre emelkedett. A pör elítélteji 1895. szeptember 17-én uralkodói kegyelemben részesültek. (L. 58. sz. irat.)

Irodalom: Moroianu, G.: Les luttes des Roumains Transsilvains pour la liberté et l'opinion européenne. Paris, 1933. – P[app], I. P.: Procesul Memorandului Românilor din Transilvania. Acte si date, I–II. k. Cluj, 1932–33. – Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története, Bp. 1920. – Polónyi Nóra: A Liga Culturală és az erdélyi román nemzetiségi törekvések. Bp. 1939. – Appel à la justice. Lettre des citoyens roumains réunis en meeting national a Bucarest. Bucarest, 1894. – Vö. Roller, Mihail: România története. Bucuresti, 1947, 596–599. l. (szerk.): Istoria R. P. R. Bucuresti, 1952, 438–440. l. – Z. Păclișanu: Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a Românilor din Ardeal. Rev. Fund. Reg. 1934. 5–7. sz. – D. Braharu: Chestiunea Română in Italia in timpul Memorandului. Sibiu, 1942. – Șt. Pascu: Din rsunetul procesului memorandist in massele populare, Sibiu, 1944. – V. Netea: Istoria Memorandului, Bucuresti, 1947.

² A közlemény címe: A „Memorandum” pere.

³ A lap hibás címközlése helyett közöljük a Memorandum egykorú román kiadásának címét: Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria cătră Maiestatea sa Imperiala si Regala Apostolica Francisc Iosif I., Sibi 1892, 23. l.

kezdésében, vagyis a 24-ik sortól a 31-ik sorig, ugyancsak az említett hiteles fordítás szerint a következő kifejezések fordulnak elő:

b) „sértve érzi magát a román nép ezen unio által másrészt azért, mert ezen tény előkészítette a fusió létesítését, tekinteten kívül hagyva azon törvényeket, melyek ezen ország authonómiaját biztosítják.”

„Az unio és ennek az 1868. évi 43. t. cz. által lett életbeléptetése valóságos megtagadása a román nép összes jogainak mely nép általános többségével alkotja a régi Erdélyországot, úgyszintén ignorálása mindazon alaptörvényeknek, melyek a fejedelemség autonómiáját biztosítják; a román elemnek teljes mellőzése: mi törvényhozói- jogi- úgy mint politikai szempontból is tekintve – igazságtalanság.

A fennebb megjelölt emlékiratnak az előbbieken idézett állításai és kifejezései, jelesen pedig azok, a melyekben az állításai és kifejezései, jelesen pedig azok, a melyekben az állítatik, hogy „Erdély autonómiája az unio által igazságtalan alakban lett megsemmisítve ellentétben a közjoggal és azon szabad elemek jogaival, a melyek erdélyországot alkotják”, – és hogy az unio által „a román nép történelmi és nemzeti jogaiban azért érzi sértve magát, mert az unio kimondatott a nélkül, hogy a románok számbeli arányához és ezen országban bírt jelentőségükhöz mérten hozzájárultak volna,” – és pedig kimondotta a memorandum szavai szerint „egy olyan országgyűlés által, a mely képviselőit az 1790–1791-ik évi,) – vagyis „a sötét feudalizmus korszakából származó törvények alapján bírta”, – és végül a memorandumnak az a mondata, melyben az állítatik: hogy „az unio és annak az 1868-ik évi 43-ik t. cz. által történt életbeléptetése úgy törvényhozói – jogi – valamint politikai tekintetben is igazságtalanság”, – a memorandumnak előbb idézett állításai és kifejezései, az unioról, vagyis Erdélynek a szűkebb értelemben vett Magyarországgal való egyesítéséről szóló 1848-ik évi I-ső vagyis erdélyi, és az 1848-ik évi VII-ik vagyis pozsonyi illetve magyarországi törvényeknek, – nem különben az unio törvények életbeléptetéséről szóló 1868-ik évi 43-ik t. cikk érvényességének és kötelező erejének a megtámadását foglalják magukban.

Meg van támadva az előbb megjelölt törvények érvényessége és azoknak kötelező ereje a fennebb idézett mondatokban és kifejezésekben, különösen az által, hogy azoknak félre nem magyarázható értelme szerint, az unioról szóló törvény csak úgy jöhetett volna érvényesen létre, ha az 1848-ik évi erdélyi országgyűlésen, Erdély román ajkú lakossága, a számbeli túlsúlyának és állítólagos fontosságának megfelelő arányban képviselve lett volna, és ha az unioról szóló törvény megalkotásához hozzájárult volna. Mint hogy pedig ez, az 1848-ik erdélyi országgyűlésen, melyen az erdélyi román ajkú népség nem volt képviselve és a mely országgyűlés az 1790–91. évi közjogi törvények alapján volt összealkotva, meg nem történhetett, tehát az unioról szóló törvény, – a memorandum szerint – nem is jöhetett érvényesen létre. Ebből az állításból pedig önként következik, hogy ha nem jöhetett érvényesen létre, tehát nem is érvényes, – és hogy érvénytelen lévén, kötelező erővel sem bírhat.

A büntetőtörvénykönyv 173-ik§-a azt mondja, hogy a törvény elleni izgatás vétségét követi el, és öt évig terjedhető államfogházzal büntetendő az, aki a törvény kötelező erejét, a 171-ik §-ban meghatározott módon, – azaz, a ki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, – vagy a ki nyomtatvány, irat, – képes ábrázolat terjesztése, avagy közszemlére való kiállítása által megtámadja.

Hogy a memorandumban hazánk egyik alaptörvényének, – jelesen: az unioról szóló 1848-ik évi törvényezikkeknek az érvényessége megtámadtatott; ez a fennebbiekben már ki van mutatva. A büntető törvénykönyv 173-ik§-ban körülírt izgatási vétség tényálladékának megállapítása végett tehát, még csak az lesz kimutatandó, hogy az unioról szóló törvények kötelező erejének megtámadása a büntető törvénykönyv 171-ik §-ban említett melyik módon történik. E végből hivatkozom arra a bebizonyított tényre, hogy jelen esetben az unioról szóló törvények érvényességének és kötelező erejének megtámadása, a román memorandum néven ösmeretessé vált s fennebb már részletesen megjelölt nyomtatványok terjesztése által történt.

Annak terjesztése pedig a vizsgálat adatai szerint – akként eszközöltetett, hogy az úgy nevezett román nemzeti párt 25-ös végrehajtó bizottságának megrendelésére kinyomtatott példányok, részint az „institutul typographic” nevű nagy-szebeni nyomda személyzete által, a nyomda hivatalos helyiségeiben, részint pedig egyebütt alkalomszerűleg szétszórtak, s az ország különböző vidékeire, az említett 25-ös bizottság által kijelölt egyes vidéki párthíveknek számszerint 78 vidéki megbízottnak további kiosztás végett megküldettek, – ez utóbbiak által pedig különösen a román ajkú lakosság között kiosztattak. – Ezenfelül a memorandum terjesztésének további módozatait képezi még az is, hogy annak német, francia és román szövegű példányai, egyes külföldi egyéneknek is megküldettek – illetve szétszórtak.

A büntető törvénykönyv 173-ik §.-ban körülírt izgatási vétség tényálladékának tárgyi alkotó elemei ezekben ki lévén mutatva; a vétséggel vádolható tettesek megállapítása céljából bátor vagyok felhozni a következőket:

A memorandumnak magyar, német, francia és román nyelven való kimutatása – és a nyomtatott példányoknak az előbb jelzett módozatok szerint leendő kiosztása – illetve terjesztése iránt az úgynevezett román nemzeti párt 25-ös végrehajtó bizottsága intézkedett, mert a memorandum kinyomtatása és terjesztése, annak a múlt 1892-ik évi márczius hó 25-ik és 26-ik napjain tartott gyűléseiben lett elhatározva. Bizonyítva van ez, az említett 25-ös bizottság kihallgatott-tagjainak összhangzó előadása – illetve beösmérése által.

A már többször említett 25-ös végrehajtó bizottság tagjai pedig a következők voltak, névszerint:

1. Dr. Rațiu János ügyvéd, nagy-szebeni lakós.
2. Ilyésfalvi (băsești) Pap György ilyésfalvi földbirtokos.
3. Brote Jenő nyomdatulajdonos nagy-szebeni lakós.
4. Lucaciu László (Vasilie) laczfalusi lelkész, jelenben budapesti lőportár-dűlői fogházban, mint büntetését szenvedő fogoly tartóztatva.
5. Comșa Demeter tanár, nagy-szebeni lakós.
6. Dr. Barcianu P. Dániel tanár, nagy-szebeni lakós.
7. Albini Septimius hírlapíró, nagy-szebeni lakós.
8. Cristea Miklós consistoriumbeli ülnök, nagy-szebeni lakós.
9. Coroian Gyula ügyvéd, kolozsvári lakós.
10. Barbu Patrícus ügyvéd, szász-régeni lakós.
11. Dr. Mihali Tivadar ügyvéd, deési lakós.
12. Man Gábor ügyvéd, beszterczei lakós.
13. Dr. Tripon Gábor ügyvéd, beszterczei lakós.
14. Suciu Aurél ügyvéd, aradi lakós.
15. Veliciu Mihály ügyvéd, kis-jenői lakós.
16. Dr. Mera Terentius – Gyula orvos, világosi lakós.
17. Purkeretzi Lázár Gábor g. k. esperes, nagy-károlyi lakós.
18. Ignat László (Vasilie) ügyvéd, belényesi lakós.
19. Patitia Rubin ügyvéd, gyula-fehérvári lakós.
20. Dr. Popovici C. Aurél orvos, nagy-szebeni lakós.
21. Rațiu László (Basiliu) g. k. vikárius, fogarasi lakós.
22. Csató Lajos ügyvéd, balázsfalvi lakós.
23. Domide Gerasim g. k. lelkész, ó-radnai lakós.
24. Filep Sándor ügyvéd, abrudbányai lakós – és
25. Dr. Nichita János ügyvéd, zilahi lakós.

Akkor tehát, midőn az unióról szóló törvény érvényességének és kötelező erejének megtámadását magában foglaló memorandumnak magyar, német, román, francia és olasz nyelven leendő kinyomtatását – és a fennebb előadott módon leendő terjesztését a 25-ös végrehajtó

bizottság elhatározta – s ezen határozatát foganatba vétette; – annak fennebb nevezett tagjai, a büntető törvénykönyv 173-ik és 171-ik §-ban meghatározott izgatási vétségek közül elkövelték azt, melynek tényálladéka, a törvény kötelező erejének megtámadását magában foglaló nyomtatvány terjesztésében áll.

A fennebb említett 25-ös bizottság tagjai közül Mán Gábor és Csató Lajos ügyvédek időközben elhalálozván; ellenük vádat nem emelhetek.

De vádat emelek annak elkövetéséért az előbb idézett 171-ik és 173-ik §§-ok alapján a többször említett 25-ös bizottság alább megnevezett tagjai ellen, jelesen:

1. Dr. Rațiu János ügyvéd, nagy-szebeni lakós.
2. Ilyésfalvi (băsești) Papp György ilyésfalvi földbirtokos és ottani lakós.
3. Brote Jenő nyomdatulajdonos, nagy-szebeni lakós.
4. Dr. Lucaciu László (Vasilie) laczfalusi (de a jelenben büntetésének kiállása végett a budapesti löportár dűlői fogházban letartóztatva levő) g. kath. lelkész.
5. Comșa Demeter tanár, nagy-szebeni lakós.
6. Dr. Barcianu P. Dániel tanár, nagy-szebeni lakós.
7. Albini Septimius hírlapíró, nagy-szebeni lakós – jelenben a szegedi államfogházban mint büntetését kiálló fogoly.
8. Cristea Miklós consistoriumi ülnök, nagy-szebeni lakós.
9. Coroian Gyula ügyvéd, kolozsvári lakós.
10. Barbu Patricius ügyvéd, szász-régeni lakós.
11. Dr. Mihali Tivadar ügyvéd, deési lakós.
12. Dr. Tripon Gábor ügyvéd, besztercei lakós.
13. Suciu Aurél ügyvéd, aradi lakós.
14. Veliciu Mihály ügyvéd, kis-jenői lakós.
15. Dr. Mera Terentius Gyula orvos, világosi lakós.
16. Punkerecz Lázár Gábor g. k. esperes, nagy-károlyi lakós.
17. Ignat László (Vasilie) ügyvéd, belényesi lakós.
18. Patitia Rubin ügyvéd, gyula-fehérvári lakós.
19. Dr. Popovici C. Aurél orvos, nagy-szebeni lakós.
20. Rațiu László (Basiliu) g. k. vikárius, fogarasi lakós.
21. Domide Gerasim g. k. lelkész, ó-radnai lakós.
22. Filep Sándor ügyvéd, abrudbányai lakós, – és
23. Dr. Nichita János ügyvéd, zilahi lakós ellen – s ezzel kapcsolatban különösen a Brote Jenő elleni vád támogatása céljából felhozom még azt is: hogy a Román Miklós vallomása szerint – ő – Brote Jenő volt az, a ki a memorandum példányok szétküldésére nézve Romának különös megbízást és utasításokat adott, s a ki a 25-ös bizottság e részbeli határozatát foganatba vétette.

A büntető törvénykönyvnek előbb idézett §§-ai alapján vádolom továbbá, hasonlóképp az unióról szóló törvény kötelező erejének a memorandum terjesztése által elkövetett megtámadásban rejlő izgatás vétségeivel.

Román Miklós pénzügyi hivatalnok besztercei lakóst, a ki a memorandum több nyelvű példányainak, az ország különböző vidékein egyeseknek leendő kiosztása és a külföldön leendő terjesztése végetti szétküldését – saját beismerése szerint – személyesen eszközölte, s azokból ő maga is több példányt kiosztott.

Ugyanezzel a vétséggel vádolom továbbá:

Munteanu János pénzügyi hivatalnok és földbirtokos hátszegi lakóst, a ki a Crainic Romulus g. k. esperestől kapott 20 darab memorandumot – saját beismerése szerint – szétosztotta.

Román Dénes ügyvédjelölt, medgyesi lakóst, ki a nagy-szebeni „intitulul typographic”

czímű nyomdából néki posta útján küldött 25–30 példány memorandumot, saját beösmérése szerint – az ösmérései között, szétoosztotta;

Duma János g. k. lelkész szakáli lakóst, a ki a Nagy-Szebenből postán – állítólag – az ő czímére küldött 4 darab memorandum közül kettőt – saját beösmérése szerint – kiosztott.

És vádoló végül:

Crainic (Krajnik) Romulus g. keleti vallású esperes, dobrai lakóst, ki a memorandumnak Nagy-Szebenből kapott példányaiból néhányat – saját beösmérése szerint – tovább adott vagyis kiosztott – s azokból Muntean János hátszegi lakósnak további kiosztás végett 20 darabot küldött.

Mindezek után a vizsgálati iratok 4. alatti csatolása mellett, tisztelettel kérem a czímtett kir. törvényszéki, mint sajtóügyi bírósági elnök urat: hogy ezen sajtópernek esküdtzéki tárgyalására a határnapot kitűzni, arra a fennebb nevezett vádlottakat a vádlelvel egy-egy példányainak kézbesítettése mellett megidézni, s ennek megtörténtéről engemet is értesíteni méltóztassék.

Kolozsvárt, 1893. decz. hó 6-án.

Vita Sándor,
királyi főügyész.

B

1893 dcc. 21

A román nemzetiségi sajtó híradása a Memorandum-pör megindulásáról¹

G. Tr., 1893, 272. sz.

Brassó, december 8. Amit senkisémet tartott lehetségesnek, ami még nem fordult elő a legabszolútistább államok történetében sem, s amiről még a román nemzetiség és a román nyelv legádázabb ellenségei sem mertek volna álmodni – most megtörténik a „magyar alkotmányosság” védőpajzsa alatt egy alkotmányosnak mondott, felelős kormány kezdeményezésére és utasítására.

Huszonkilenc román férfit, az állam polgárait, akik honfitársaiktól nyert megbízatás folytán kérelmet nyújtottak be a Koronához – most felelősségre vonják, és bíróság elé állítják. Vád alá helyezték egész központi bizottságunkat, amely a múlt év nyarán a Memorandummal felment Bécsbe, s most tagjainak, mint valami gonosztevőknek felelniök kell a kolozsvári esküdtzék előtt 1894 január 23-án, amikor is ítélni fognak felettük.

Ez a magyar–román megbékélési ügynek legújabb fázisa – ez a nap nagy eseménye, amelyről tegnap értesítettek bennünket.

Még nem ismerjük a bizottságunk tagjainak megküldött vádirat tartalmát, de a lefolyt vizsgálatból tudjuk, hogy a nyomozást azzal az ürüggyel folytatják, hogy részt vettek a „Memorandum” terjesztésében.

Ez az ürügy azonban nem tudja eltakarni az igazi célt, amelyre ezzel a nyomozással a magyar kormány törekszik. Az intézkedő hatalom megbúvik egy törvényszakas mögött, hogy a művelt világ, amelyet át hat a szabadság és a század egyetértésének eszméje – ne láthassa viszsztatató és iszonyú arcát.

A törvény nem tiltja meg, hogy a polgárok kérelmeikkel az államfőhöz fordulhassanak, de megtiltja olyan irat terjesztését, amely valamilyen merényletet tartalmaz az állam vagy az alkotmány ellen. A bizottságot tehát nem vádolhatták meg azzal, hogy fölvitte a Memorandumot, de megvádolták annak terjesztésével. Ezért kapták az ügyészek az utasítást, hogy nyomozást indítsanak a Memorandum kiadása és terjesztése ügyében azon a címen, hogy ennek tartalma merényletet rejt magában.

¹ A közlemény eredeti címe: *Procesulu pentru Memorandu.* – A Memorandum elleni pör.

Íme a legjobb kiút, hogy a hatalmon levők elérjék céljukat.

És mi az ő céljuk?

Alig két hónapja, hogy a „szelíd” és „békés” belügyminiszter, Hieronymi világosan kifejtette, úgyszólván semmi kétség sem fér ehhez. Az ez év október 6-i ülésen mondott nevezetes beszédében² kifejtette a kormány „nemzetiségi” politikájának programját. Hieronymi úr e politika célját ezekben a szavakban foglalta össze: „A haza minden polgára legyen annak hűséges fia, s a haza minden polgára nemzetiségi különbség nélkül dolgozzon velünk együtt a nemzet megerősítésén és fölvirágoztatásán.”

Ez tehát a kormány célja és világos, hogy a magyarokkal való együttműködés a magyar nemzeti állam megerősítése és fölvirágoztatása érdekében, ahogy ők kívánják, már a priori kizárja a nem magyar nemzetiségek bármilyen panaszát vagy elégedetlenségét az államban levő jelenlegi politikai helyzetükkel kapcsolatban.

Ez nyilvánvalóan kitűnik Hieronymi úr alábbi szavaiból is, amelyekkel közelebbről megmagyarázta a kormány célkitűzését:

„E cél felé kell törekednünk – mondotta –, bár a román nemzetiség értelmiségének egy része az 1881. évi politikai program alapján áll, amelynek az a sarkalatos pontja, hogy Erdélynek külön önkormányzata legyen, hogy az ottani közigazgatást a különböző nyelvterületek szerint szervezzék, s bár ők az általános választójogot is követelik stb. Mi azonban el vagyunk szánva, hogy a törvény teljes szigorával sújtsunk le arra a tevékenységre, amely ennek a célnak megvalósítására törekszik, bármilyen formában jelenjék is meg az.”

A belügyminiszternek ez a kijelentése, amelyet két hónappal ezelőtt az összes magyar pártok élénk helyeslése között tett az országgyűlésen, eléggé megvilágítja a monstre pör igazi természetét, amelyet nemzeti pártunk bizottságának tagjai ellen indítottak a Memorandum miatt.

Arról van szó, hogy a törvény erejével sújtanak arra a tevékenységre, amely 1881. évi nemzeti programunk megvalósításán dolgozik, bármilyen formában jelentkezék is az, és éppen ezért a magyar kormányférfiak, elbizakodva az államban levő erejüktől, nem félnek attól, hogy akár csalfa úton is üldözzék a Koronához benyújtott kérvényt, amelynek pedig az volt a határozott célja, hogy hozzájáruljon ennek a programnak megvalósításához.

A románoknak nem lehet sem panaszuk, sem semmiféle nemzeti követelésük, amely esetleg akadályozná azt a célt, amelyet ma a magyar állam hatalmasságai követnek, és mivel Hieronymi és társai, önmagukat ámítva, azt hiszik, hogy a román értelmiségnek csak egy része zavarja a „nemzet” békéjét hasonló panaszokkal és követelésekkel – elhatározták tehát, hogy késhegyig menő harcot hirdetnek ez ellen a csoport ellen abban a reményben, hogy ha ezeket sikerül megsemmisíteni, akkor már csak a román nép nagy tömegével állanak szemben, amely „jámbor és könnyen kormányozható”, és akkor mindnyájan együtt tudnak dolgozni nyugodtan a „nemzet megerősítéséért és fölvirágoztatásáért”.

Ilyen megvilágításba kerül az a pör, amelyet bizottságunk³ ellen a Memorandum miatt indítottak, és nem szükséges hangsúlyoznunk a helyzet nehézségét, amelybe nemzeti pártunk került, és azt, hogy milyen nagyok és milyen fontosak azok a problémák, amelyekkel szembe kell néznünk a csapás közepette, amelyet ellenfeleink készítenek nekünk. Ma – jobban mint bármikor – át kell hasson minket nemzeti harcunk komolysága, állampolgári és román hivatástudatunk!

² 21/H. sz. irat.

³ Értsd: a román nemzeti párt bizottsága (Komité).

C

[1893 dec. 23]¹

*Coroianu Gyula előterjesztése a kolozsvári törvényszék elnökéhez
a Memorandum-pör tárgyában*

Ell., 1893. dec. 23. 293. sz.

Méltóságos kir. törvényszéki, mint sajtóbírósnak Elnök úr!

A kolozsvári kir. főügyész úr ö méltósága által idei decz. 9-én 83. törvényszéki szám alatt benyújtott 4412–1893. f. u. h. alatt kelt, nekem folyó hó 17-én kézbesített vádlevélnek két oly fő érdemi momentumuma van, a melyeknek igazságos érdemi elbírálása az esküdtszék által kifogástalan műértők, majd pedig fénytanuk kihallgatása nélkül legjobb meggyőződésem szerint, teljes lehetetlen.

Ezen momentumoknak egyike a vádlevél által inkriminált, a román nép választóinak megbízásából ö Császári és Apostoli Királyi Felsége legfőbb urunk és királyunkhoz címzett és felterjesztett „Emlékirat” memorandum szövegéből kivont tételeknek, mint hazánk közjogára és ezen közjognak történelmi fejlődésére vonatkozóknak; állam közjogtörténelmi természetűek, valamint azoknak az 1848–1866-ig lezajlott időben történt hazai törvényhozási eseményekkel való összhangzó voltak – bizonyítéka.

A másik pedig ugyanazon vádlevél során előterjesztett azon állítás való voltának megczófolása, esetleg bizonyítéka, hogy az inkriminált emlékiratnak kinyomatása és annak magyar, német, francia, román nyelvekben való fordítása és kinyomatása, valamint azoknak kiosztása iránt a román nemzetipárt 25-ös végrehajtó bizottsága határozott és intézkedett.

Az első tétel műértői megállapítása azért szükséges, mivel a hazai közjog történelmi fejlődésének akár felségi emlékiratban, akár pedig más bármely módon való leírása, vitatása és annak sajtó útján való jogtörténelmi mérlegelése, úgy mint minden más európai államban, hazánkban is megvan engedve és nem esik a büntető törvények szigora alá. Nem még akkor sem, ha ezen a legszigorúbb kritikával mutatja ki annak téves alapokon lett mozgását, állam érdekellenes voltát és azt, hogy a közjog fejlesztése körül és érdekében alkotott törvények a honpolgárokat egyénileg illető közreműködési jogait legflagransabb megsértésével alkottattak.

Ezért óhajtom ezen körülményeket a végtárgyalás alkalmával tüzetesen előterjesztendő pontozatok fenti szakértők véleményével bizonyítani, mely nélkül a szakavatatlan esküdt bírák a fő kérdésre nézve tájékozatlanok lennének, – a minthogy a kérdés tüzetes ismerete a legmélyebb közjogi tanulmányt igényli, a melylyel legfőbbképen hazánk közjogtudósai és politikai férfiai foglalkoznak, bátor vagyok a magyar nemzet legkitűnőbb politikai szakfőférfiai közül a következőket nevezni meg és kérem szakértői véleményük megadására.

Tisza Kálmán ö nagyméltósága, Magyarország volt miniszterelnöke.

Szilágyi Dezső ö nagyméltósága, Magyarország igazságügyminisztere.

Apponyi Albert gróf ö méltósága, a nemzeti párt vezérfőférfia.

Jósika Sámuel báró ö méltósága, belügyminiszteri államtitkár.

Falk Miksa ö méltósága, orsz. képviselő, budapesti lakosok és

Rosner Ervin báró, Hontmegye főispánja, lakik: Ipolyság.

Azon körülmény kétségtelenítése érdekében pedig, hogy az inkriminált Emlékirat szerkesztését, annak ö felségéhez leendő benyújtását, valamint különböző nyelveken való fordítását,

¹ A lap közleményének (A „Memorandum” pere) időpontja. Coroianu előterjesztése korábban, a vádlevélnek a szövegből kitévő, 1893. dec. 17-én történt kézbesítése után készült.

kinyomatását és szétküldését nem a perbe fogott 25-ös végrehajtóbizottság határozta el, hanem a Nagy-Szebenben 1892. évi január hó 20. és 21-én tartott választói nagygyűlés egyhangú határozatával lettek ezek elrendelve, – kihallgatni kívánom, mint tanukat az azon gyűlésen személyesen résztvevő választók által küldött megbízottakat.

Tisztelettel kérem méltóságos báró elnök urat, méltóztassék úgy szakértőknek, mint tanuknak megnevezetteket az 1871. évi május hó 14-én 1498. I. M. E. sz. a. kelt rendelet 29. §-a alapján ugyanazon rendelet 30-ik §-a értelmében az 1894. évi január hó 23-ára kitűzött esküdszéki vég-tárgyalásra megidézni.

Cs

1894 ápr. 3–4*A Román Nemzeti Párt központi bizottságának nyilatkozata¹*

G. Tr. 1894. ápr. 10., 70. sz.

Păcățian, VII., 656–57. l.

I. Az erdélyi és magyarországi románok politikai helyzetét a valóságnak megfelelően tükrözik a Szebenben 1881 óta megtartott nemzeti konferenciák tárgyalásai. Ez a helyzet, valamint az ebből származó jogos követeléseink benne vannak az 1881. évi nemzeti konferencián közzétett nemzeti programunkban, amelyet az összes következő konferenciákon azóta is fenntartottunk. A mi politikai tevékenységünk célja ennek a programnak megvalósítása. Tevékenységünk eszközeit és irányát kifejezik azok a határozati javaslatok, amelyeket nemzeti pártunk egyhangúan elfogadott minden konferencián. Ez a program és ez az irány a román nép akaratának hű és valódi kifejezője, és igaz megvilágításban mint a felséges trón iránti őszinte, törvényszerető polgárokat mutat be bennünket, akik törvényes eszközökkel kívánunk harcolni céljaink eléréséért, s mint alkotmányos polgárokat, akik tiszteletben tartjuk a törvényt, s azt akarjuk, hogy alkotmányos érülettel fejtsük ki közéleti ügyeinket az államban.

Mivel sem a politikai helyzet nem javult, sem a román nép akarata nem változott e programmal és a megvalósítására törekvő politikai iránnyal szemben, a bizottság kötelességének tartja kijelenteni az előttünk álló eseményekkel szemben, hogy a nemzeti program teljes egészében való fenntartása és a megvalósítására törekvő politikai irányzat a helyzet követelménye, és ennek értelméből semmit sem óhajtunk megváltoztatni. Ez a jelen valóság, és azt akarjuk, hogy így ismerjenek és becsüljenek bennünket összes bárhol levő politikai barátaink, mert csak ezen az alapon reméljük, hogy szerencsésen kibontakozunk ebből a sovíniszta, méltánytalan, törvény- és alkotmányellenes, kusza helyzetből.

II. A magyar kormány részéről való úgynevezett „békülési tünetekkel” szemben, minthogy mi méltányos, törvényes, alkotmányos és őszinte hazafiasság alapján állunk, de tekintettel arra, hogy semmiféle jel sem mutatkozik, amely biztosítaná nemzeti programunk megvalósítását – nem fogjuk megváltoztatni eddigi nemzeti politikai magatartásunkat.

III. Mivel a román sajtóban ellentétes hangok csendültek meg, az erdélyi és magyarországi Nemzeti Párttal kapcsolatban, a párt végrehajtó bizottsága kötelességének tartja kijelenteni e nyilatkozat² I. pontjával egyetértőleg, hogy csakis a nemzeti programra alapozott szolidáris

¹ A közlemény eredeti címe: *Dela Comitetulu centralu*. – A Központi Bizottságtól.

² A nyilatkozat időpontjában Nicola Máté gyulafehérvári ügyvéd és Micu Simon itteni gör. kat. esperes a Román Nemzeti Párt központi választmánya nevében 1894. ápr. 5-re Gyulafehérvárra román népgyűlést jelentettek be. A gyűlés megtartását azonban a polgármester nem engedélyezte. Ezt követőleg fentiek a maguk nevében jelentették be a népgyűlés összehívását. A minisztertanács 1894. ápr. 16-án foglalkozott a felterjesztett kérelemmel, s azt „kellő fegyveres karhatalomnak készen tartása mellett” engedélyezhetőnek nyilvánította. (MT, 1894: X/16.)

tevékenységet, és azt a nemzeti konferencia határozati javaslati által megmagyarázott és elfogadott irányban, csak a nemzeti program megvalósítását mint a nemzet akaratának kifejezését, csakis ezeket tartja célravezetőnek a mi nemzeti ügyünk és a közös haza érdekében.

Ezeknek a szempontoknak alapján, a nemzeti pártbizottság helyzete és hivatása tudatában hálásan köszön minden politikai akciót nemzeti programunk érdekében és politikai irányunk szellemében eszközölt tevékenységet programunk megvalósításáért. A programunk megvalósításáért folyó nehéz harcunkban kénytelenek voltunk hivatkozni a művelt népek, elsősorban romániai testvéreink jóindulatára, s megelégedéssel és hálával állapíthatjuk meg, hogy a művelt világ, de főleg testvéreink rokonszenve és támogatása igen sokban hozzájárult hazafias cselekedeteink erkölcsi sikereihez.

Politikai helyzetünk, nemzeti ügyünk és a Nemzeti Párt által képviselt nagy nemzeti érdekeink nem engedik számunkra, hogy a nemzeti programunk megvalósításáért folyó harcunkban valamely politikai párt szolgálatába ajánlkozzunk vagy szegődjünk, vagy pedig hogy a politikai pártok belső vitáiba avatkozzunk, amíg ezek nem érintik nemzeti programunkat és e program megvalósítása felé haladó tevékenységünk irányát.

Megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy nálunk nincsenek különféle pártok, sem különféle politikai felfogású áramlatok, amelyek azt bizonyíthatnák, hogy körünkben vitatkozások vagy ellenségeskedések lennének.

IV. A Memorandum-pör ügye alkalmából, a Nemzeti Párt Központi Bizottsága jónak látja, hogy a következő megállapításokat tegye:

a) A Memorandum az erdélyi és magyarországi Román Nemzeti Párt műve.

b) A Memorandumnak a felséges trónhoz való benyújtását, kiadását és terjesztését a Nemzeti Párt azon határozatai alapján eszközölték, amelyet az 1892. január 20–21-én Szébenben tartott nemzeti konferencia egybegyűlt képviselői előterjesztettek.

c) Ezt az eljárást ünnepélyes egyhangúsággal hagyta jóvá az 1893. július 23–24-én Szébenben tartott nemzeti konferencia. Mindebből következik, hogy ez a per az egész román nép ellen indított per.

V. A bizottság hálával és élénk megelégedéssel vett tudomást az ez évben, március 5-én Oxfordban tartott gyűlésről. Ezen a nevezetes gyűlésen a kitűnő angol nép legműveltebb értelmi körének a románok iránt tanúsított rokonszenvtüntetése nemcsak ügyünk igazának bizonyítéka, amely elválaszthatatlan az európai béke és civilizáció ügyétől, hanem egyúttal biztosítéka a sikernek is, amely nem maradhat el. Éppen ezért a bizottság azonosítja magát mindazon köszönet- és hála nyilatkozatokkal, amelyeket a vezetőség és minden területek román vezetői küldöttek a fent említett gyűlés elnökségének és rendezőinek, és a párt nevében ez ünnepélyes alkalomból legmélyebb háláját és köszönetét fejezi ki.

VI. A bizottság élénk megelégedéssel vesz tudomást a romániai országgyűlésnek az 1893–94-es téli ülészakon a trónbeszéd megvitatása alkalmából a magyar királyságbeli román-ság kérdéseivel foglalkozó tárgyalásairól. A bizottság elismeri, hogy ezek a tárgyalások hatalmas lendületet adtak a román ügynek, és értékes támogatást a pártunk által követett politikai irányzatnak. Ezért a párt nevében mélyeséges háláját és köszönetét fejezi ki mind az emlékezetes tárgyalások kezdeményezőinek, mind pedig mindazoknak a szónokoknak, akik felemelték szavukat elnyomott testvéreik érdekében.

D

*A Román Nemzeti Párt központi bizottságának távirata az uralkodóhoz*¹

G. Tr., 1894, 92. sz.

Pacățian, VII, 661–62. l.

Ő Császári és Királyi Apostoli Felségének, Bécsben.

Erdély és Magyarország román népe – mint a dicső Habsburg-ház leghűségesebb népe, amely a legváltásosabb időkben vitézül megvédte a Trónt és a hazát a külső és belső ellenségtől –, nem bírván tovább elviselni egy olyan kormányrendszer igazságtalanságait, amely egyházi és nemzeti életének megsemmisítésére törekszik, hagyományos őszinteséggel Memorandumával fellebezett Felségednél. Ezért a Memorandumért egész népünk az eddiginél is fokozottabb, rendszeres üldözéseknek van kitéve, és törvényes képviselői a vádlottak padján ülnek. Ez ünnepélyes pillanatban, amikor mi, az erdélyi és magyarországi Román Nemzeti Párt központi bizottságának tagjai, a vádlottak padján vagyunk, hogy megbüntessenek minket a Memorandumnak Felségedhez való benyújtásáért és annak közzétételéért – Felséged legmagasabb tudomására hozzuk a bosszúállásnak ezt, a népek életében még soha elő nem fordult módját. Felséged leghűségesebb alattvalói: az erdélyi és magyarországi Román Nemzeti Párt bizottságának tagjai.²

E

1894 máj. 6

Beliügyminiszteri utasítás Kolozsvár polgármesteréhez nemzetiségpolitikai tárgyú táviratok feladásának kiderítése tárgyában

BM. eln. 1894 – XIVB – 1905
(Fogalmazvány.)

Kolozsvár sz. k. város polgármesterének (kizárólag saját kezéhez).

Értésemre jött, hogy Kolozsvárott e hó 5-én Liviu aláírással a Tribima szerkesztőjének N. Szebenbe, – ugyanott ugyanazon nap „sajtóiroda” aláírással Mazere címére Bukarestbe, továbbá Majorani címére Parisba, Steinacker címére Bécsbe, végül ugyancsak e hó 5-én Balanescu címére Fehértemplomba táviratok adattak fel, melyekben az állítatik, hogy a Kolozsvárra egyesereglett oláhokkal szemben a hatóság barbár módon bánik, s 40-en már be is zárattak.

Felhívom (a címet), hogy bizalmas módon ezen álhíreket terjesztő táviratok feladóját ki-
puhatolni s az eredményről engem értesíteni szíveskedjék.

1894 V/6

Olvashatatlan aláírás.

¹ A közlemény eredeti címe: *Comitetulu cătră Monarchu*. – A Bizottság az uralkodóhoz.

² Fenti távirat német nyelvű levéltári szövegmásolatán (MÉ, 1894 – VI – 1.023) a következők aláírásait találjuk: Dr. Batiu, Vasiliu Lucaciu, Juliu Coroianu, Gerasim Dom[i]de, Dr. Gavril Tripon. Dr. D. P. Barcian, Dr. I. T. Mera, George Pop de Illyesfalva (sic!), Rubin Patitia, Patriciu Barbu, Mihali Veliciu, Dimitrie Comșa, Nicolae Cristea, Aurel Suci, Septimiu Albini, Dr. T. Mihali, Basiliu Rațiu.

F

1894 máj. 9

A nemzetiségi sajtó tudósítása a Memorandum-pör első napjáról¹

G. Tr., 1894, 92. sz.

Ma reggel fél kilenckor megkezdődött a Memorandum nagy pörének végső tárgyalása a városi Vigadó nagytermében.

Örömteli szívvel írok, annak a nagy és szent nemzeti lelkesedésnek hatása alatt, mely az erdélyi és a magyarországi román nép ilyen nagy fontosságú pillanataiban mindnyájunk szívét és gondolkodását áthatja. Örömmel és a jövőben vetett reménységgel eltelten közlöm Önökkel, hogy Kolozsvár, ez a magyar város, amely nemzeti harcaink folyamán a legrégebb időktől mind a mai napig mindenkor a legnagyobb ellenérzést tanúsított minden iránt, ami román, ez a város – mondom –, mint eddig soha, ma a román lelkek tízezreinek találkozóhelye lett.

A mai napot mindnyájan úgy üdvözlöttük, mint egyikét a legnagyobb napoknak, amelyet valaha is megért a Tisza és a Kárpátok között élő elnyomott román nép. Kolozsvár utcáit máikora reggel a román parasztok százai és ezrei árasztották el, akik nagy távolságokból jöttek ide, hogy jelen legyenek a nagy tárgyaláson. A reggeli hat órai vonat több mint ezer románt hozott, élükön a papsággal és az értelmiséggel. Itt külön megemlítem a Brassó és környékbeli derék román testvéreinket.

Hét órakor Kolozsvár piaca a szó szoros értelmében tele volt románokkal. Nem volt olyan szív, olyan román lélek, amely ennek a hatalmas embertömegnek láttán ne érezte volna kettőzött erővel a nemzeti büszkeséget, és ne lett volna tudatában a román nép életerejének.

Öregek és fiatalok feszülten várták a tárgyalás időpontját. A tömeg felvonult a Híd utcán, ahol a bizottság tagjai vannak elszállásolva a Hungária Szállóban, majd a Monostor utcán, a városi Vigadó előtt, ahol a tárgyalás színhelye volt és a Monostor utca felé vezető más helyeken.

A bizottság a védők társaságában nyolc órakor elindult a „Hungária” szállóból. A „Hungária” kapujától a Vigadóig a vádlottakat, akik védőik kíséretében jöttek, az utcák mindkét oldalán elhelyezkedett néptömeg nagyszerű ünneplésben és tüntetésben részesítette. Mint a vihar zúgása, úgy törtek az ég felé a „vivat” és az „éljen” kiáltások, amelyek legkevesebb 15 000 ember kebeléből törtek elő; a legöregebbek azt mondják, hogy ilyen nagyszerű tüntetést csak 1848-ban a „Câmpul Libertății² láttak.

Könnyes szemmel és a népek istenéhez fohászoló szívvel – jobban mint bármikor – éreztük, hogy a miénk és velünk van a nép. Nagy büszkeséggel és öntudattal ismétljük ezt és világgá kiáltjuk, hogy hallják és értsék meg valamennyien, hogy mi, a Tisza és a Kárpátok közötti románok élünk és újból élünk egy jobb, boldogabb, hozzánk és az emberiséghez méltóbb jövőbe vetett reménnyel.

Miután a Bizottság a védőkkel együtt belépett a Vigadó kapuján, a nép, mint mozgásba hozott Óceán tódult szeretett vezetői után, és kalaplengetve, ég felé emelt kezekkel kiáltotta: „Isten segíts!”

Kolozsvár egész rendőrsége, szuronyokkal felfegyverzetten összpontosítva volt, majd egy csomó csendőr, akik a Vigadó bejáratát őrizték. De nem volt szükség sem a rendőrökre, sem a csendőrökre, mert a nép, méltósága tudatában a legbékésebb módon tüntetett, a legtökéletesebb rendben és a legnagyobb kegyelettel a szent és nagy ügy iránt, amelyet vezetőik képviseltek. Ha a kolozsvári magyarok eddig nem győzöttek meg arról, hogy a román rend- és fegyelemszerető, ma jobban, mint bármikor meggyőződhetnek erről.

¹ A közlemény eredeti címe: *Procesul Memorandului*. – A „Memorandum-pör”.

² Szabadságmező, az 1848. máj. 15-i balázsfalvi román nemzeti gyűlés színhelye.

A május 7-i I. tárgyalási nap.

A tárgyalóterembe érkezve, az elnök fél kilenckor megnyitotta a tárgyalást. Ezután felolvasták a vádlottak és a védők nevét. Ezek a következők:

dr. Rațiu János védője dr. A. Frâncu., Illyefalvi Papp Györgyé Isac Aurél dr., dr. Lucaciu Lászlóé dr. Stefanovič Miloš, dr. Comșăe dr. Mureșianu Aurél, dr. Barcianué Dula Máté, Septimiu Albinié dr. Șt. Popu, Cristeaé I. Crișanu, J. Coroianué dr. Bunea Ágoston, P. Barbué dr. Gavrilla Emil, dr. G. Triponé dr. Branisce Valér, Suciú Aurélé I. Roșu, Velicié dr. Șt. Petrovici, R. Patitiáé Fajnor Ștefan, Rațiu Bazilé Fr. H. Longinu, G. Domideé Al. Hossu, I. Munteanué Damianu Simeon, D. Romanué dr. G. Ilea és I. Dumaé Brediceanu Coriolan.

G

1894 máj. 9

A Memorandum-pör vitája a képviselőházban

Képv. Napló, 1892–97, XVIII. 303–312. 1.

Sréter Alfréd: T. ház! Ma, midőn az országnak közfigyelme a főrendiház felé fordul, azon főrendiház felé, a hol az ország katolikus, görög-katolikus és görög-keleti főrendei együttesen küzdenek az előttük fekvő javaslat megdöntésére... (Zaj a bal- és szélső baloldalon. Egy hang: Zay is köztük van!) Azzal nem fognak engem beszédemben gátolni, bármédig tart is a zaj.

Mondom, midőn az ország közfigyelme azon főrendiház felé fordul, a hol immár a katolikus főpapság nyilatkozatából világos az, (Nagy zaj a bal- és szélső baloldalon. Egy hang: Baltik is ott van!) világos az, hogy a katolikus főpapok a magyar nemzet érdekeinél reájuk nézve mérvadóbb és parancsolóbb, ellenállhatatlan befolyás, egy engesztelhetetlen hatalom, a dogma caudiumi járma alatt görnyednek, (Nagy zaj a bal- és szélső baloldalon. Felkiáltások: Eláll! Eláll!) midőn ott látjuk azon görög-katolikus és görög-keleti főrendeket, a kik harcot folytatnak az egyházpolitikai javaslat ellen, és indokolják álláspontjukat: mi kénytelenek vagyunk magunktól azt kérdezni, mi az a valóságos indok, mely őket erre vezeti? (Nagy zaj a bal- és szélső baloldalon. Felkiáltások: Kérdezze meg őket!) S lehetetlen, hogy innen tekintetünk Kolozsvárra ne essék, Kolozsvárra, a hol a román papság, melyet a görög vallású főpapok neveltek, vezetnek és fegyelmi hatóságuk alatt tartanak, ugyanezen román papok vezetik ma a Memorandum-pör tárgyalására a tömegeket, és vezetik őket lázító beszédek kíséretében Kolozsvár falai közé, ott mintegy ostromállapotot teremtve. (Nagy zaj a bal- és szélső baloldalon!) Engem nem fognak önök terrorizálni, mert nekem választóim adják meg a jogot, hogy itt szabadon szóljak.

Igen t. ház! Midőn legújabbán a szabad Amerikában Washington Capitoliuma elé vezették Coxey munkás csapatát és az bebocsáttatást követelt, akkor a rendőrség közékük lött, és ma a mi országunkban, Magyarországon, Kolozsvárt, román tömegek kopogtatnak a bíróság kapuján. (Felkiáltások a szélső baloldalon: Az önök műve. Nagy zaj.)

Elnök: (Csenget.) Csendet kérek t. ház!

Sréter Alfréd: A mi Kolozsvárt történik, arról egybehangzó tudósításaink vannak hazánk hírlapjaiban. A mi Kolozsvárott történik, az alig történhetik meg, a legszabadabb államban is...

Meszlényi Lajos: Az a rossz politika következménye!

Sréter Alfréd: ...és ha mi ezt mégis türjük és nyugodtan nézzük, ez jelzi igazságunk és az erő érzetét, mely bennünket eltölt; jelzi azt, hogy tanúságot akarunk tenni ország-világ előtt, hadd lássa, hogy nincs ország, melyben az egyéni és közszabadság, a sajtószabadság erősebb volna, mint nálunk. Hadd lássa ország-világ, hogy azok, a kik a Memorandummal a magyar király mellőzésével Bécsben kopogtattak, kik ott meg nem hallgattatva, kivitték azt a külföld elé és

ott is leginkább a mi ellenségeink elé, ugyanazon elbánásban részesülnek Magyarországon, mint a legigazibb szabad országban, és lássa be ország-világ azt, (Nagy zaj a bal és szésoábalon.) hogy a midőn panaszkodtak, hogy mi őket elnyomjuk, szolgásgban tartjuk, akkor őök nem mondtak igazat, és nyugodtan nézzük mi ezt, t. ház, annak tudatában, hogy nekünk igazi alkotmányos, koronás királyunk van, a ki nem engedheti meg, hogy ezen ország állami egysége, törvényes önrendelkezési joga ellen bárhonnán jövő támadásnak hely adassék, a nélkül, hogy e támadás kellő büntetését elvénné. Igenis, t. ház, tanúságot teszünk szabadságérzetünk mellett, és áldozunk ezért türelemmel de midőn ezt tesszük, nem szabad mellőznünk egy körülményt: Kolozsvárott armányos cselszövésék, fondorkodások történnek e nemzet ellen.

Ott vádlottak és védők nemcsak a tömeg által ünnepelettik magukat, hanem a bíróságot valósggal kifárasztják, az esküdszék türelmét a végsőig próbára teszik, a tárgyalásokat mester-ségesen elnyújtják, hogy a nyert idő alatt alkalmi sajtóirodát, a lapok jelentései szerint „Press-bureau” állítsanak, mely Pressbureau arra van hivatva, hogy a külföldet és az egész világot elárassza álhireszteléseivel. Ezen Pressbureau emberei állítólag Bukarestből toboroztatnak, vagy onnan küldetnek, és mivel a külföldi lapoknak ott saját tudósítók nincsenek, ezek a toborzott és odaállított emberek szerepelnek a külföldi sajtó képviselői gyanánt.

T. ház! Magyarország eltúrhet mindent, de egyet nem túrhet el, nem túrheti el azt, hogy az ő közviszonyairól, az ő közigazgatásáról, a közrend és közcsend érdekében tett intézkedéseiről a külföld hamisan tájékoztassék. Mi, a kik a szabadságért rajongunk, (Zajos derülség a bal- és szésoábalon.) igenis rajongunk, (Zaj, Elnök csenget.) nem túrhetjük el, hogy olyanokként tüntes-senek fel bennünket a külföld előtt, mintha barbárok volnánk, más nyelvű emberek elnyomói akarnánk lenni. Igenis, t. ház, nekünk kötelességünk figyelni arra, hogy a külföld előtt a valósg, a való tények álljanak, kötelességünk figyelni erre először azért, hogy barátaiak, szövetséges tár-saink bizalmát megóvjuk, és azért, hogy ne engedjünk magunk ellen ily dolgokból ellenségeink által új fegyvert kovácsolni. Azt hiszem, hogy a mire utaltam, az elégséges arra, hogy kötelessé-gemnek tartsam, mint a nemzet törvényhozásának egyik tagja, a kormány figyelmét felhívni ez üzelmekre. Kérem a t. kormányt, kegyeskedjék jelezni, vájjon idejét látja-e annak, és mi módon látja helyesnek, hogy intézkedjék ezen ügygel szemben, tekintve leginkább azon alkalmi sajtó-iroda által kolportált hamis híreléseket, mely már e napokban azt a hamis hírt terjesztette, hogy nálunk katonai brutalitások követtettek el, a melyek pedig nem léteznek, mert a katonaság még nem is volt szükséges a rend fentartására.

A millenium előtt állunk; ezen országban a gondolkodás, az érzelem szabad; szabad az is,, hogy a törvény megváltoztatására törvény útján törekedjünk, de egy feltétlenül szükséges: a törvénytisztelet és a törvény előtt való feltétlen meghajlás, (Úgy van! Úgy van! a szésoá balon.) és azt soha meg nem engedhetjük, hogy igazságtalanul rágalmaztassunk a világ előtt. (Helyeslés.)

A következő felszólaló, Lukács Gyula, követeli, hogy a kormány a leghatározottabb eréllyel lépjen fel a román mozgalommal szemben, mert az előző kormányok engedékeny politikájának eredménye, hogy ez a moz-galom idáig fejlődött.

Hock János: T. ház! Röviden akarok csak a széonyegen forgó kérdéshez hozzászólni, de mivel még egy oldala van a dolognak a melyet kellőképen meg nem világítottak, a t. minisiterelnök úrhoz, fordulok két felvilágosításért.

Nem akarok jelenleg kiterjeszkedni arra, hogy mi az oka a nemzetiségi túlzásoknak és azok-nak az izgatásoknak, a melyek rendszeresen folynak Erdélyben, s melyeknek tüze ma már nem csupán titokban lappang a tömegben, hanem nyíltan lánggal ég és bevilágít az egész ország sze-mébe. Hogy ennek az izgatásnak minő előzményei voltak és mik az okai, arra rá fogok térni más alkalommal, akkor, mikor a kormány politikai eljárását fogom megbírálani. De most, mikor a félrevezetett külföldi sajtóban egy ország tekintélye és hírneve van pellengérré állítva, azt hiszem nem kritizálni, hanem egyesült erővel gyógyítani kell a bajokat. A magyar nemzet sérelmének

orvoslása oly kötelesség, melyben mindnyájunknak pártkülönbség nélkül egyetértünk kell. Főleg szükséges ez most, midőn a hazugságokkal félrevezetett külföldi közvéleményt (Halljuk! Halljuk!) kell felvilágosítanunk, hogy az is tisztán láthasson ebben a kérdésben.

Tényleg egy sajtó-per folyik Kolozsvárt. E sajtóper alkalmával mozgósít az oláh nemzeti-ségi propaganda mindent, hogy lehetőleg felhívja a külföld figyelmét az ő bajaira, az ő elnyomatásaira és sérelmeire. Nem elégedtek meg azzal, hogy az oláh túlzó agitátorok, a kik a hazában laknak, és az agitációból élnek, (Halljuk! Halljuk!) gyűltek e sajtóper alkalmával Kolozsvárt össze, hanem idegen külföldi honosok is Bukarestből és Oláhországból feljöttek a magyar korona területére, hogy propagandát csináljanak nemzetiségi sovinizmusuknak és pártfogásukba és támogatásukba vegyék az itteni izgatást és agitációt. Más szóval, hogy beleegyedjenek magának a magyar nemzetnek dolgaiba (Halljuk! Halljuk!) és legközvetlenebb belügyébe és jó hírnevünket a külföldön pellengérré állítsák. Egyebek közt ezek az izgatók ott egy ideiglenes „Pressbureau”-t állítottak fel a Memorandum-pör tárgyalása alkalmából s ezt összekötötték valami komitéval, a melynek az lenne a feladata, hogy az izgatás csíráit ne csak itt benn istápolják és növeszték, hanem a külföldre is kivigyék és a külföldön elnyomatásukat, a magyaroknak kegyetlenségeit a sajtó segítségével a nyilvánosság útján is ismertté tegyék. Ez a Pressbureau meg is kezdte ott működését és ha valaki figyelemmel kíséri az európai lapokat, láthatja is a kezük nyomát. Félrevezetések, tendenciózus hazugságok és egyáltalában oly hírek látnak napvilágot e Pressbureau munkássága folytán a külföldi sajtóban, a melyek a valóságnak meg nem felelnek, s a melyek egyrészt az oláhügyet az elnyomatás vértanúságának színében mutatják be, míg másrészt a magyar igazságszolgáltatást velük szemben rosszakaratú és minden jogalapot nélkülöző kegyetlenségnek tüntetik föl. Ennek ellensúlyozására pedig a mi kormányunk mindeddig nem tett semmit. (Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.) Már pedig a magyar államnak van egy szervezett sajtóügyi osztálya, melyet kétszázezer forint évi szubvencióval segítünk csak azért, hogy nemzeti érdekeinket képviselje. Újában, ha jól emlékszem, a folyó évi költségvetésben a budget ezen tételét 50.000 forinttal emeltük fel azzal a megokolással, hogy nemzeti érdekeink a külföldi sajtóban is erélyesebben legyenek képviselve. De uraim, mit csinál ez a mi sajtóügyi osztályunk? Igazán mondhatom, a legkomikusabb tehetetlenség jellemzi ezt az egész sajtóügyi osztályt, hova a kiszolgált és kiérdemült politikai veteránokat osztják be rangfokozatokba a nélkül, hogy valaha az írói tollat kezelték volna. Azt hiszem, ily hadsereggel nem védheti meg a tisztelt kormány a sajtóban az ország érdekeit. Annak a sajtóügyi osztálynak élénknek, zurnalisztikai tehetségekből összeválogatott egyénekből állónak kellene lennie, kik a külfölddel tudnak is, akarnak is korrespondálni és a külföldi sajtóban képviselőtünket kellőképen tudják biztosítani. De, t. ház, a sajtóügyi osztály csupán arra terjeszkedik ki, hogy mint Lukáts Gyula t. barátom említette, a külföldi lapoknak rólunk hozott tudósításait minden nap revideálja és tudunkra adja, hogy ime Oroszországban, vagy a tót lapok közül valamelyikben mit írtak ma a magyar nemzet ellen és mindezt összegyűjtve egy anthológiába, minden nap átadja az illetékes minister úrnak; az képvisel bennünket tehát befelé, de kifelé a magyar állam tekintélyét nem képviseli; valahányszor a nemzeti érdekek úgy követelik, hogy a külföldi sajtót tárgyilagosan és jól informáljuk az itteni dolgokról, a sajtó ügyosztály tehetetlenül és tanácstalanul áll, mert munkája ki van merítve azon cikkek szétküldésével, melyeket annak idején teljesítendő pártpolitikai szolgálatok fejében vidéki hírlapok kapnak. (Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.) Hogy egy negyed millió vetessék fel az évi budgetbe azért, hogy pártpolitikai célokra legyen a sajtó ügyi osztály felhasználható, azt se helyesnek, se az állam érdekében lévőknek nem tartom. Épen ezért, t. ház, mivel itt egy tendenciózus rágalmakat gyártó és hazudozó bandával van dolga a magyar államnak, azzal a hazugságyártó műhellyel, a mely Kolozsvárról táviratokkal árasztja el az európai sajtót, szükséges itt ezen házban egyetértőleg foglalkozni és konstatálni, hogy a mi sajtóügyi osztályunk velük szemben tehetetlen. Felkérem azért a belügyminister urat és a t. kormányt, hogy mielőbb gondoskodjanak arról, hogy ezen állítások a kellő értékükre legyenek leszállítva a külföld előtt is, mert ennek a nemzetnek a tekintélyét, jó hírnevét és a külföld rokon-

szenvét, a mely ránk nézve a politikának nagy erkölcsi tőkét képviseli, könnyelműen eljátszani nem szabad.

Ezt voltam bátor a miniszterelnök úrnak tudomására hozni, és felvilágosítást kérek egyúttal arra nézve, mit hajlandó és mit képes tenni e hazugság megakadályozására, vagy pedig a külföldnek kellő felvilágítására? (Helyeslés bal felől.)

Ugron Gábor felszólalásában a tehetetlen kormányt teszi felelőssé a kolozsvári eseményekért. A közigazgatási szervezet nem a magyar nemzet, hanem kizárólag pár terdek szolgálatában áll. *Hermann Ottó* szerint a kérdést túlságosan felfűjták, s javasolja, hogy térjenek napirendre a kolozsvári ügy felett. Mindketten kifogásolják, hogy Stréter a főrendiházat bírálta.

Beöthy Ákos: ...Igen helyeslem, t. képviselőház, azt, hogy azon botrányos eljárás, a mely Kolozsvártt történt, felszólalás tárgyát képezte. A magam részéről ez irányban a főhibát a t. kormány eljárásában látom. (Igaz! Úgy van! bal felől.) Egyrészt, t. ház, abban, hogy a helyzetről tájékozással nem bírt, másrészt pedig, t. ház, abban, hogy csakugyan eddigi politikája ott azt az agitációt nagyra növesztette. És mit mondjunk a t. kormány eljárásáról, a mikor pl. tapasztaljuk azt, hogy itt a Kossuth-tüntetés alkalmával, midőn a nemzet és a közönség magát oly méltóságteljesen, oly komolyan és ünnepélyesen viselte: (Zajos felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Igaz! Úgy van!) akkor itt (Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.) békességes járó-kelő emberekre az utcán, a kik semmi rendezvényt nem csináltak, egyszerűen bevágtattak a katonasággal; ott pedig valósággal eltúrta azt, hogy sok ezer ember összejön és a rendet megbontsa és a törvényszéket és esküdtzéket terrorizálni akarja. (Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Egy hang: Éljen az igazságügyminiszter! Zaj. Halljuk! Elnök csenget.)

Polonyi Géza: Ostromállapotba helyezni a fővárost, azt értik!

Beöthy Ákos: Nem kételkedem abban, t. ház, hogy a kormány ezen, a képviselőház minden részéről történt egyhangú felszólalás után a szükségeseket rögtön meg fogja tenni.

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter: Már megtettük!

Beöthy Ákos: Épen ez irányban méltóztassék megengedni, hogy egy igen fontos körülményre felhívjam a t. ház és a t. kormány figyelmét ezen ügyben és hogy egyszerűen kifejtsem, hogy ezen egész oláh mozgalomnak és működésnek mi az internacionális és diplomáciai oldala, jelentősége és fontossága. Mert tény az, hogy ezen üzemek, ezen merényletek a legnagyobb nyíltsággal és vakmerőséggel Oláhországból szittatnak és onnan indulnak ki. (Úgy van! Úgy van! bal felől.) Történik ez t. ház, egy oly ország részéről, a mellyel mi diplomáciai, nemzetközi összeköttetésben és teljes békében vagyunk. Merem állítani, hogy ily eljárásra én az egész művelt világban precedenst nem tudok. (Úgy van! Úgy van! bal felől.) Kérem a t. házat, mit szólna például Németország, ha Elzász-Lotharingiában a francziák csak egy század részét tennék annak, a mit itt az oláhok évek és évek óta tesznek. (Úgy van! Úgy van! a baloldalon.) Úgy tudom, t. ház, hogy nekünk van egy közös kormányunk és azt is tudom a törvényből, hogy a t. miniszteriumnak befolyásának kellene arra lennie. Nekem az a nézetem, hogy a t. kormánynak a tényállásról világos és határozott tényállást kellene magának szereznie és a mennyiben csakugyan konstatálni lehet, hogy ezen nyugtalanság Oláhországból szittatik, akkor adja ezt a külügyminisztérium tudomására és szólíttassék fel a monarchia külügyi képviselete Oláhországban arra, hogy a szükséges demonstrációt és reklamációt az oláh kormánnyal szemben megtegye, mert ez kötelessége mindaddig, a míg békében vagyunk. (Úgy van! Úgy van! a bal oldalon.)

Nem akarok – nem is tehetném – e kérdésben határozatot provokálni, de a kérdés fontosságánál fogva szükségesnek tartottam a t. kormány figyelmét e pontra irányítani. (Helyeslés bal felől.)

Elnök: A miniszterelnök úr kíván szólni. (Halljuk! Halljuk!)

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter: T. képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Azt hiszem, a főrendiház tanácskozási szabadságának megóvása szempontjából legalább is feleslegesek voltak azok a felszólalások, amelyek oktatásként nekünk adtak. (Zaj bal felől. Halljuk! jobb felől. Elnök csenget.) Méltóztassanak csak egy kis türelemmel lenni, mert azt hiszem, nin-

csen ebben a házban senki, a ki a legtávolabbról befolyásolni akarná a vélemény szabad nyilvánítását, (Helyeslés jobb felől.) és – a mint ezt utólag igazolni is fogom – ha a kormányt egyáltalában hiba terheli, hiba terheli a tekintetben, hogy a vélemények szabad nyilvánulásának talán messzebbmenőleg is tért engedett, mint okvetlenül kellett volna. (Zaj bal felől. Halljuk! jobb felől.)

Mindazonáltal, t. ház, daczára annak, hogy azon nézetben vagyok hogy Sréter Alfréd t. képviselőtársam sem ilyen intenczióból szólalt fel, sajnálom, hogy ő a kolozsvári mozgalmat összeköttetésbe hozta bármely főrendiházi faktorial. (Elénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.) Nekem természetesen ezen összeköttetés behozatala teszi feladatommá, hogy e helyről kifejezést adjak azon véleményeknek, hogy ezek között összeköttetés nincs.

Madarász József: Dehogy nincs!

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter: Igen sajnálatos lenne, ha összeköttetés volna...

...Mi igenis t. ház, daczára, hogy valami túlságos jelentőséget nem tulajdonítunk az ilyen agitációnak...

Polónyi Géza: Az a baj!

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter: ...és korántsem osztozunk abban a nézetben, mintha azok valami veszélyt rejtenének magukban Magyarországra nézve: nagyon is idejekorán megtettük az iránt az intézkedéseket.

T. ház! (Halljuk! Halljuk!) Hat hétig sem ültem még ezen a helyen, a mikor 1893. évi január 1-én tartott beszédemben már utaltam arra, hogy minden törvényes eszközt fel fogunk használni arra nézve, hogy a jogtalan mozgalmak ne csak elfojtassanak, hanem megtoroltassanak, és ha a törvényes eszközöket kielégítőknak nem tartjuk, rendkívüli eszközöket fogunk igénybe venni. (Zaj a bal- és a szélső baloldalon. Helyeslés jobb felől.) Akkor kijelentésemnek megfelelően jártunk el mindenben. A törvényes eszközöket igénybe vettük, pereket indítottunk és talán épen ezen Memorandum pernek folyamatba tétele szintén bizonyítéka annak, hogy a törvényes eszközöket minden mellétekintet nélkül igénybe vesszük, sőt rendkívüli és szorosan véve alkotmányunkban nem gyökerező intézkedéseket is tettünk ott, a hol annak szükségét láttuk, és ott, a hol valódi veszélyektől kellett tartanunk. Hogy másra ne utaljak, épen a legutóbbi időben, midőn nagyobb összejöveleteket és gyűléseket kívántak tartani, oly helyeken, a hol attól lehetett félni, hogy annak veszedelmes következményei lehetnek, például Gyulafehérvárt: ezen népgyűléseket nem engedték meg. (Helyeslés.) Hasonló értelemben fogunk eljárni mindenkor, a mikor veszedelemtől kell tartanunk; de ott, a hol veszélytől tartanunk nem kell valamint senkit, úgy románajkú lakosságunkat sem kívánjuk a közszabadságokban biztosított jogoktól megfosztani. (Helyeslés.) És ez az eset forog fenn, t. képviselőház, Kolozsvártt. Itt megint csak azt kell sajnálnom, hogy Ugron Gábor képviselő úr, a ki talán nem kellőleg informáltatta magát a kolozsvári viszonyokról, úgy tüntette fel a dolgot, mintha ott egy világraszóló, nagy és veszélyes mozgalom lenne. (Zaj bal felől. Halljuk! jobb felől.) Először is, t. képviselőház, talán jó lesz erről a helyről konstatálni, hogy mi történik Kolozsvártt? (Halljuk! Halljuk!) Kolozsvártt az történik, hogy a Memorandum-pör folyása alkalmából megjelenik a román népesség köréből igen sok ember. (Felkiáltások a szélsőbalon: Hány?) Engedelmet kérek, a számra is ki fogok terjeszkedni. Ezek ott felállanak a piacon a törvényszék épülete előtt, éljenzik az oda menő vádlottakat, és midőn kijönnek, szintén éljenzik és üdvözlük azokat. Ha, t. képviselőház, az az óriási embertömeg lenne ott, mint a mennyit méltóztatnak feltüntetni, akkor ezen mozgalom igenis veszélyes lenne; de úgy hivatalos mint magánértesüléseink szerint ott 1500–1600 nem kolozsvári polgárnál több össze nem jött. (Felkiáltások a szélsőbalon: Elég sok az! Halljuk! jobb felől.) Soha több nem jött össze. (Zaj bal felől. Halljuk! jobb felől. Elnök csenget.) Ismétlem, hogy a belügyminiszter úrnak úgy hivatalos, mint hitelt érdemlő magánértesülései szerint az első napon 1500–1600 vidéki ember volt ott. Ezek ott népgyűlést nem tartottak, hanem igenis tartottak csoportosulást egyszer, és a midőn ha jól tudom, egyike a vádlottaknak beszédet is intézett hozzájuk, ezen beszéde alkalmával használt

talán törvényellenes kifejezéseket is, amelyek megtorlása iránt, ha fennálló törvényeink erre módot nyújtanak, nem fogunk késni a szükséges intézkedéseket megtenni; de ezen csoportosulások a rendőrség egyszeri felszólítására abba hagyták, és a tömeg szétoszlott. Azóta az ott jelenlévő idegeneknek száma apadóban van, és tegnap alig volt 500–600-nál többre tehető. Ez a tényállás, t. képviselőház. Ezt úgy feltüntetni, mintha itt nem tudom, micsoda rendkívüli intézkedést igénylő dolgok lennének: bocsánatot kérek, talán éppen azért, hogy ne látszassák az, hogy itt rendkívüli fellépésre van indok, igen felesleges.

Másodszor, t. képviselőház, szólanı akarok ugyancsak a tényállás feltüntetése végett, hogy a vidéki lakosságon kívül micsoda idegenek vannak jelen. (Halljuk!)

Tudtommal jelen van ott a külföldi lapok közül több román lap képviselője és jelen van egy olasz lapnak képviselője.

Hock János: Egy páduai diák!

Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter: Ez a páduai diák ott mint egy olasz lapnak tudósítója szerepel. A külföldi sajtónak más képviselői nincsenek jelen és más külföldiek is – a sajtó képviselőitől eltekintve – oly elenyésző kis számban vannak jelen, hogy ez bizony valami rendkívülinek nem mondható, úgy hogy e tekintetben külön intézkedésre szükség nincs. Az igaz, t. képviselőház, hogy nem ezeknek a külföldi lapoknak képviselői, hanem más egyének állítólag egy „bureau de la presse”-vá alakultak, a melyről azonban senkinek más tudomása nincsen, mint az, hogy ezen a címen táviratoknak feladását kíséreltek meg. Minthogy azonban a táviradának joga van a személyazonosságot konstatálni, midőn felhívta őket, igazolnak, hogy a „bureau de la presse”-nak ki tulajdonképpen a képviselője, ki a távirat feladója, mert a „bureau de la presse”-ről tudomása nincsen: a távirat feladójának a személyazonossága konstatálható nem lévén, e távirat nem továbbított. (Általános helyeslés.) Az kétségtelen, t. ház, hogy daczára ennek valótlan hírek Magyarország jó hírnevét (Halljuk!) és ennél fogva az állam érdekét sértő, becsmérlő táviratok és valótlanságok terjesztetnek külföldön. Erre vonatkozólag azonban megjegyzem, hogy mivel törvényeink és becikkelyezett nemzetközi távirat-egyezmények és táviradai szabályaink szerint az állam érdekeit sértő táviratok közvetítését megtagadhatjuk, megtettük az intézkedést, (Általános, élénk helyeslés.) hogy e hazug, nemcsak túlzott, hanem egészében valótlanságokat tartalmazó és izgató táviratok, mint olyanok, melyek a magyar állam méltóságával meg nem egyeztethetők, és annak érdekeit is sértik, – mert hamis színben tüntetik fel a külföld előtt, – ne továbbíttassanak. (Általános, élénk helyeslés.) Másrészt az iránt is gondoskodás történt, hogy a külföldi sajtó a megfelelő tényállást egész híven feltüntető információt nyerjen. (Élénk helyeslés jobb felől.)

Ez, t. ház, nem fogja kizárni azt, hogy kerülő utakon egyes valótlan hírek a külföldi sajtóba ne kerüljenek, – mert ezt megakadályozni módunkban nincsen, – hanem igenis módunkban van azt tenni, hogy a külföldi sajtó az igazságnak megfelelőleg informáltassék. (Helyeslés.)

Védelmébe veszi a sajtóírodát, ahol tapasztalt újságírók dolgoznak. Tájékoztató sajtószolgálatunk egész Európára kiterjed, s ez ügyben is alapos, tárgyilagos tájékoztatást fog kapni az európai sajtó. Már előzetesen is megtette a szükséges intézkedéseket, de ezzel természetesen nem lehet elejét venni minden valótlan közleménynek.

Én, t. ház, az e tekintetben mondandók befejezéséül még csak egyet vagyok bátor megjegyezni, tudniillik azt, hogy a mint egyrésztől teljes szabadságot kívánunk biztosítani mindenkinek és így a Kolozsvárra jött egyes vidéki románoknak is az iránt, hogy egyéni jogaikban ne korlátoztassanak egész addig a határig, a míg magatartásuk közveszélyessé nem lesz: úgy másrésztől legyen meggyőződve a t. ház, hogy nem az itteni felszólalások következtében, hanem már idejekorán megtették az intézkedések, hogy ha az következnek be, a mi eddig be nem következett, – mert hiszen valótlanok azok a hírek, először, hogy oly túlzott számban jelennek meg idegenek, másodszor, mintha ott bárminemű összeütközés, vagy tettelegesség merült volna fel, akár a katonaság és közönség, akár a rendőrség és a közönség között; természetesen nem is kell említenem azt, hogy teljesen légből kapottak azok a hírek, mintha ott sebesülés, vagy halálesetek is történ-

tek volna, – mondom, megtették az intézkedések, hogy ha bárminemű kihágás, vagy rendezavarás történék, a katonaság készenlétben tartassék, és ha a rendss rendőrség nem lenne elégséges a netáni háborgók megfékezésére, akkor igenis a katonai erő is igénybe vétessék. (Helyeslés.)

A mi Beöthy Ákos t. képviselő úr azon megjegyzését illeti, hogy Romániában népgyűlések tartatnak és ezeken folyik az agitáció, hát ezek igen sajnós jelenségek, de legyen meggyőződve a t. képviselő úr, hogy sem én, sem a külügyminiszter nem mulasztottuk el e tekintetben a szükséges lépéseket megtenni. De azután, t. ház, egyes akadémikus jellegű, tisztán szimpathiákat talán túlzottan kifejező népgyűlési határozatoknak, vagy sürgönyöknek megint nem szabad nagyobb jelentőséget tulajdonítani, mint a mennyivel azok bírnak és a romániai hatóságoktól sem lehet messzebbmenő intézkedéseket követelni, mint a mennyit egy szabad államban tehet a kormány. Ezeket, legyen meggyőződve a t. ház, teljes eréllyel és nyomatékkal meg is fogjuk követelni. (Helyeslés.)

Azt hiszem, hogy itt határozathozatalnak szüksége nincs, és így én is csatlakozom Herman Ottó t. képviselőtársam azon indítványához, hogy a napirendre áttérjünk. (Élénk helyeslés.)

Gy

1894 máj. 12

A bécsi román küldöttség német nyelvű „felségfolyamodványa” a kabinetiroda útján az uralkodóhoz¹

G. Tr., 1894, 99. sz.
Păcățian, VII. 663. l.

Császári és Királyi Felség!

Nehéz napokra virradt a románság, a hűséges erdélyi nép. Nemzetünk választott képviselőit, akik 1892-ben a trón elé terjesztettek egy memorandumot, ma, ezért a törvényes tettükért, bíróság elé állították mint holmi közönséges bűnözőket. Amit ezek az érdemes férfiak tettek – az három millió román felemelő határozatának eredménye volt. Mi tehát, május 7-én, Kolozsvárt összegyűlt megbízóink nevében védelmet kérünk a magyar kormánynak ezen önkényes tette és az ellen a szégyen ellen, amely a Memorandum-pörrel népünkre hárult.

Bécs, 1894. május 12-én. Felsőged leghűségesebb alattvalói: Onișor Tivadar, Herlea Miklós, Trifu Gábor.

¹ A közlemény eredeti címe: *Deputația teraniloru la Viena*. – Parasztküldöttség Bécsben.

H

1894 máj. 12

iff. Gr. Andrássy Gyula,¹ belügyi államtitkár átírata gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Memorandum-pörrel kapcsolatban a balázsfalvi gör. kat. főgimnáziumra vonatkozó előzetes intézkedések tárgyában

VKM 1894:1133

Magyar királyi belügyminister.

453. szám.

res.

Nagyméltóságú gróf minister úr!

A „memorandum” per tárgyalása alkalmából megindult mozgalomról, s az ennek következtében szükségessé vált intézkedések tárgyában Alsó-Fehér vármegye főispánja felterjesztést intézván hozzám, – a mozgalom fejlődésének megelőzése céljából azt is kéri, hogy egy hozzá intézendő rendeletben meghagyassék neki, hogy a balázsfalvi gör. kath. főgimnázium elöljáróságát hivatalosan felhívhassa, hogy a vezetésére bízott ifjúságot a politikai tüntetésektől – a törvényes következményekre való figyelmeztetés mellett tiltsa el és tartsa vissza.

Van szerencsém ennél fogva Nagyméltóságodat tiszteletteljesen felkérni, hogy ez iránt az ügy sürgősségénél fogva még ma esetleg táviratilag is intézkedni és becses intézkedésének közlésével engem is megnyugtanni méltóztassék.

Ezen felterjesztésében a főispán a balázsfalvi érseki szék betöltését is érintvén azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy az érseki szék egy a magyar állam eszme szempontjából teljesen megbízható, erélyes és erőskezű egyénnel lenne betöltendő, – mert Moldovanu M. János káptalani helynök e tekintetben nemcsak nem megbízható, – hanem ő a jelen mozgalom titkos intézőjének is tartatik.

Van szerencsém Nagyméltóságodnak ezt is becses tudomására hozni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1894. évi május hó 12.

A minister helyett
Andrássy
államtitkár.

¹ *Andrássy Gyula* gróf, ifj. (1860–1929), diplomata, majd szabadelvűpárti képviselő. 1892-ben belügyi államtitkár, 1894-ben az uralkodó személye körüli miniszter. 1904-ben az ellenzéki koalícióhoz csatlakozott, 1906–10-ig belügyminiszter, 1918-ban külügyminiszter.

I

1894 máj. 17

*Wekerle Sándor miniszterelnök átirata gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
a román nemzetiségi ügyekben tartandó miniszterelnökségi értekezlet tárgyában*

VKM eln. 1894:1204

Magyar királyi miniszter elnök.

1088

M. E.

Nagyméltóságú Gróf, Minister Úr!

Tekintettel a román nemzetiségű honpolgárok körében mutatkozó izgatott hangulatra, szükségesnek láttam úgy a görög katolikus mint a görög keleti román egyház főpapjait, az illető egyház lelkeszeit érdeklő némely kérdések, valamint a román nép körében mutatkozó izgatottság csillapítására alkalmas eszközök megbeszélése céljából folyó hó 22-én délelőtt 10 órakor a miniszterelnökségi palotában elnökletem alatt tartandó értekezletre meghívni.

Miután az értekezlet tárgya a Nagyméltóságod vezetése alatt álló ministerium ügykörét is érinti, van szerencsém tisztelettel felkérni, hogy ez értekezleten megjelenni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1894. évi május hó 17-én.

Wekerle

J

1894 máj. 18

*Gr. Bély Ákos Kolozs megyei főispán bizalmas jelentése a belügyminiszternek a Balázsfalvára össze-
hívott gör. kat. zsinatnak a Memorandum-pör keltette hangulat következtében való elhalasztása
tárgyában¹*

B. M. eln. 1894–XIV–2108

Kolozsvármegye és Kolozsvár sz. kir. város főispánjától.

613. sz.

1894.

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminister Úr!

A vármegye alispánjának 7169: 94 sz. jelentése és a másolatban csatolt beadvány szerint a m. derzsei gör. kath. esperes által f. hó 24-re Nagyalmásra egy vegyes zsinat van 3 esperesi kerületből össze híva, melyen a június hó 4-iki balázsfalvi nagy zsinatra egy papi és két világi egyén választása szándékolatik. – Tekintve, hogy Nagy Almáson az előjelekből ítélve nagy számmal fognak a választók megjelenni a rend fenntartása érdekében az alispán a szükséges intézkedéseket megtette.

¹ Az irathoz csatoltan megtaláltuk gr. Csáky Albin vallás- és közokt. miniszter máj. 23-i táviratát a balázsfalvi gör. kat. káptalani helynökhöz a zsinat elhalasztása tárgyában.

Miután azomban a június hó 4-ikére Balázsfalvára össze hívott nagy zsinat a „Memorandum”-per által keletkezett hangulat következtében veszélyes jelleget ölthet, teljes tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék sürgősen intézkedni az iránt, hogy a szóban forgó nagy zsinat a kedély hangulat lecsilapultá utánig elnapoltassék.

Fogadjá Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Kolozsivárt, 1894 Május 18-án.

Gr. Bélydy
Főispán.

K

1894 máj. 19

Br. Szentkereszty György Hunyad megyei főispán jelentése Hieronymi Károly belügyminiszternek a Memorandum-pör idején foganatosított rendkívüli megyei intézkedésekről

B. M. eln. 1894 – XIV – 2107

Hunyadvármegye főispánja.

44. szám.

1894 res.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Nagyméltóságodnak folyó hó 18-án 41423 szám alatti este 6 óra 10 perczkor Budapesten feladott és ide 8 óra 40 perczkor érkezett táviratát véve ma reggel a megye alispánja és a csendőr szárny parancsnokával értekezve azon megállapodásra jutottunk, hogy a román izgatók által veszélyeztetett személy és vagyonbiztonság, úgy szintén a vasúti állomások, pályatest és műtárgyak biztosítása tekintetéből Hunyadvármegye csendőrsége létszámának a nyugalom teljes helyreállításáig százhusz csendőrrel, azonnali megerősítését táviratilag kérjem; a mit meg is tettem. Azért kérem a csendőrség megerősítését, mert a katonaság már szervezeténél fogva se alkalmas arra, hogy 2–3 emberre osztott járőrökben úgyszólván rendőri szolgálatot tegyen. A százvárosi 64-ik ezred majdnem kizárólagosan román nemzetiségű; ha nagyobb csapatban tisztek vezetése alatt (remélhetőleg) megbízható is lesz, de szétforgácsolni és a román néppel és izgatókkal való közvetlen érintkezésnek kitenni nem volna tanácsos. Annyival kevésbé, mert a csendőrszázados jelentése szerint a napokban nevezett ezredből négy legény megszökött. Ha ezen esetek ismétlődnének, a 64-ik ezrednek, a mely Hunyadmegyéből egészítették ki, inneni *azonnali* elvitelét és egy magyar ezreddel kicserélését kérném. Addig is kérem Nagyméltóságodat kegyeskedjék a közös hadügyminister úr Ő Excellentiájának figyelmét ezen valóban aggasztó jelenségre felhívni és felkérni, hogy a katonai szökevényekkel szemben a legnagyobb szigorral járjon el. Alkenyér vidékén is beszéltek a távirida drótok elvágásáról és a vasúti sínek felszedéséről. A hogy a nyomozatok eredményeire vonatkozó jelentések beérkeznek, megteszem jelentésemet. A vasúti pályatest és műtárgyak biztonsága szempontjából czélszerűnek tartanám, hogy az ezek mentén levő és az államvasutak tulajdonát képező tereken levő összes fák, bokrok és eleven kerítések töből kivágassanak, mert ezek képezik a merénylők számára a legalkalmasabb búvó helyeket és akadályozzák az áttekintést. Továbbá szükségesnek látnám a vasúti öröket jó revolverrel elláttatni és melléjük egy-egy kisegítőt rendelni, hogy a pályatest éjjel-nappal őrizet alatt álljon; még inkább áll ez a műtárgyakról. Magától értetődik, hogy a mint a csendőrség megerősítették, ennek részéről is a legéberebb figyelem fog gyakoroltatni.

Nagyméltóságodnak folyó hó 17-én 2043 Eln. szám alatt kelt becses leiratában foglalt intézkedéseknek már a folyó hó 4-én 25 res. szám alatt az összes főszolgabírákhoz és rendőrkapitányokhoz intézett rendeletben nagyrészt eleget tettem. A mint a jelentések mind beérkeznek megteszem Nagyméltóságodhoz az egész megyére vonatkozó részletes jelentésemet. Sürgősebb esetekben azonnal megtettem és ezután is megteszem előterjesztésemet.

A mint a csendőrszázados, szárnyparancsnoktól értesültem Alsó-Fehérmegyében a románoktól nemcsak a puskákat és revolvereket, de még a nagy késeket is beszédtek. Azon indokból, hogy ezen fegyverek az illetők kezeiben jelen körülmények között közveszélyesek. Ezt nagyon helyes intézkedésnek tartom és ugyan ezen indokból kérem Nagyméltóságod engedélyét arra, hogy Hunyadvármegyében is hasonló eljárást követhessenek, tekintet nélkül arra, hogy fizet-e az illető adót puskája után vagy sem, mert megyénkben is nagyon sok román bír puskával különösen pedig revolverrel. Ezen kéréssel csak azért vagyok kénytelen alkalmazkodni, mert Nagyméltóságod elrendelte, hogy „rendkívüli hatáskörömön túl eső intézkedések iránt előterjesztést tegyek”. Külömben megtettem volna saját felelősségemre.

Algyógyon szolgabírói hivatal és járásbíróság van, de eddig a megye közigazgatási bizottságának indokolt előterjesztése dacára se lett távírda állomás felállítva, mert egy bizonyos jövedelem biztosítása követeltetett a mit tenni az illetők hajlandók nem voltak. Tekintve Algyógy elkülönített fekvését a távírda hivatal *azonnali* felállítását kérem.

Melyek után mély tiszteletem kifejezése mellett maradok Nagyméltóságodnak

Déván, 1894. évi május hó 19-én

alázatos szolgálja:
Br. Szentkereszty György
főispán

L

1894 máj. 21

Zeyk Dániel Alsó-Fehér megyei főispán átírata gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a balázsfalvi gör. kai. főgimnáziummal kapcsolatos rendelet tárgyában¹

VKM eln. 1894 : 1133 (1205)

Alsó-Fehérmegye Főispánjától.

St: 77
res. főisp.

94

Nagyméltóságú m. kir. vallás és közoktatásügyi minister úr,

Bizalmas

Hivatkozva nagyméltóságodnak 1133 eln. szám alatt kelt rendeletére, a gyulafehérvári g. kath. káptalani helynökhöz, a balázsfalvi főgymnasiunmi ifjúság magatartása tárgyában intézett átiratom másolatát azon jelentéssel van szerencsém tiszteletteljesen felterjeszteni, hogy értesülésem szerint a rendeletnek jó hatása már is mutatkozik.

¹ Az irathoz csatolt másolatból, amelyet Zeyk főispán 1894. máj. 16-án Moldován M. János gyulafehérvári gör. kat. káptalani helynökhöz intézett, kitűnik, hogy említett főgimnázium tanulóifjúsága „idegen színű jelvényekkel”, „izgató tartalmú dalok éneklésével” és „politikai összejöveteleken való részvételével” tüntet a kormányzat ellen.

Ha azonban – várakozásom ellenére – átiratomnak teljes foganatja nem lenne, az esetben a nagyméltóságodtól nyert felhatalmazás alapján, a szóban forgó intézet ellen teljes szigorral fogok eljárni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását
Nagy-Enyeden 1894 év május 21-én

Zeyk Dániel
főispán.

M

1894 máj. 23

Brandt¹ József, a kolozsvári egyetem rektorának jelentése gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszternek a Memorandum-pör tárgyalásával kapcsolatos előzetes intézkedéseiről

VKM eln. 1894: 1133 (1292)

1048–1893/4

e.t.sz.

Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Uram!

Vonatkozással Nagyméltóságodnak f. évi május hó 19-én 1165 eln. sz. alatt kelten saját kezemhez küldött magas leiratára, van szerencsém a kérdéses ügyben addig is, míg a netaláni valódi tényekre vonatkozó alázatos előterjesztésemet megtehetném jelenteni, hogy rectori hivatalom tudatában, ezen ügyben már jókor előre intézkedtem oly módon, hogy a Memorandum per kezdete előtt rectori hivatalomba rendeltem nemcsak a kolozsvári egyetemen jóváhagyott alapszabályok szerint fennálló egyesületek elnökeit néhány választmányi taggal egyetemben, hanem néhány mérsékeltbb gondolkodású román ifjút is, mely alkalommal figyelmeztettem őket a reájuk nézve bekövetkezhető káros eshetőségekre s tőlük azon ígéretet vettem és nyertem, hogy a Memorandum per ideje alatt, sem a magyar, sem a román ifjak semminemű lázító, vagy rendet zavaró actióba bocsátkozni nem fognak.

Egyidejűleg, ezen intézkedésem daczára felszólítottam a városi főkapitányt, és más nem hivatalos egyéneket is arra, (:miután ily hivatalos közegekkel magam nem rendelkezem:) hogy nekem a román ifjak részéről netalán történő kihágásokról jelentést tegyenek; mire nézve azonban hozzám mind ez ideig értesítés nem érkezett; arról pedig, hogy az egyetemi román ifjak, a szóban forgó kérdésben, gyűlést tartottak volna, sem hivatalos, sem magán tudomásom nincsen.

Nagyméltóságod magas leirata következtében, – melyhez, az abban jelzett fordításban levő lázító felhívás mellékelve nem volt –, azonnal érintkezésbe léptem a főkapitánnyal, kitől a következő információkat nyertem; hogy: román nyelven megjelent ily lázító felhívás csakugyan lett szétosztva, – s nekem egy ilyent fordításban küldeni ígért is; – de ezen lázító felhívás egy román papnál találtatott, a ki le is lett tartóztatva és a kinek ügye jelenleg az ügyészségnél vizsgálat alatt áll.

Végül a főkapitánytól még azon nyilatkozatot is vettem, miszerint arról, hogy ezen lázító felhívás szerkesztésében az egyetemi román ifjak részt vettek volna, biztos tudomása nincsen és hogy-e körülményt, a folyamatban levő vizsgálat fogja csak kideríteni.

¹ Brandt József (1839–1912) sebészprofesszor, 1894-ben a kolozsvári egyetem rektora.

A midőn a fennebbieken tett jelentésemet mély tisztelettel Nagyméltóságod elé terjeszteni szerencsém van, egyúttal bátor vagyok jelenteni azt is, hogy rectori tiszteletből kifolyólag – semmit el nem hamarkodva – a maga idejében a szükségesnek mutatkozó intézkedéseket megegyeztem.

Kolozsvárt, 1894. évi május hó 23-án.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája:

Dr. Brandt József

e. i. rector.

N

1894 máj. 24

Moldován M. János balázsfalvi káptalani helynök levele gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Balázsfalvára egybehívott gör. kat. főegyházmegyei zsinat elhalasztása tárgyában

ad B. M. eln. 1894–XIV–2108 (VKM, 1239 eln. sr.)

1894. évi 2023. szám.

Nagyméltóságú vallás- és közoktatási m. kir. Minister Úr!

Kegyelmes Urunk!

Hivatkozva folyó évi májushó 23-án 1208 eln. szám alatt kelt nagybecsű sürgönyére tiszteletteljesen értesítjük Nagyméltóságodat, hogy idejüleg intézkedtünk, miszerint a folyó évi június hó 4-ikére Balázsfalvára egybehívott főegyházmegyei zsinat egyelőre elhalasztassék. A kérdéses zsinat egybehívására indítatva éreztük magunkat az 1893. évi XXVI. törvénycikk és Nagyméltóságodnak folyó évi márcziushó 2-án 10.000 szám alatt ugyanazon törvénycikk végrehajtása tárgyában kelt magas rendelete által. Eme törvénycikk és rendelet, valamint az illető törvényhatóságoktól hozzánk érkezett megkeresések értelmében a főegyházmegyénk területén működő gör. kath. tanítók részére folyó évi júniushó 25-éig vagy a törvény által előírt fizetést kellett volna biztosítanunk, vagy pedig az államsegélyt igénybevennünk. Így tehát elkerülhetetlenül szükséges volt, miszerint ezen nagy horderejű kérdés felett már a folyó évi júniushó elején tanácskozzunk az illető iskolafenntartók képviselőivel annál is inkább, mert a hitközségek meghallgatása és beleegyezése nélkül ezek új terhek elvállalására nem kötelezhetők. Minthogy pedig az egybehívott zsinatot folyó évi június hó 4-én Nagyméltóságod közbelépése folytán meg nem tarthatjuk, tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, miszerint Alsófehér, Brassó, Csík, Fogaras, Háromszék, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szeben, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos vármegyék s Kolozsvár és Maros-Vásárhely sz. kir. városok törvényhatóságait odautasítani méltóztassék, miszerint a gyulafehérvári gör. kath. érseki főegyházmegye tanítóinak fizetése rendezésére illetve az államsegély iránti kérvények benyújtására folyó évi júniushó 25-éig kitűzött határidőt meghosszabbítsák. Továbbá tekintettel arra, hogy a kérdéses zsinat nem politikai, hanem csakis tanügyi és egyházi kérdéseket fogna tárgyalni; tekintettel arra, hogy ily zsinatok főegyházmegyénkben eddig is háborítatlanul tartattak; végül tekintettel arra, hogy azon zsinat komoly, békés és méltóságteljes magatartásáért a felelősséget ezennel elvállaljuk, kegyeskedjék Nagyméltóságod megengedni, miszerint ezen zsinat mielőbb egybehívassák annál is inkább, mert a zsinat tagjainak megválasztása ba nem minden, – biztosan a legtöbb kerületben már megejtett.

A gyulafehérvári gör. kath. érseki Szent Széknek Balázsfalván 1894 évi május hó 24-én tartott üléséből.

mély alázattal
Moldován M. János
főkáptalani helynök.

NY

1894 máj. 24

A nemzeti párti sajtó a Memorandum-pörről¹

M. H., 1894, 144. sz.

Parturiunt montes.² Az egész országon végig hangzott az a kiáltás, hogy a nemzetiségi túlzásokat tovább tűrni nem lehet. A kormány kijelentette, hogy megtesz mindent az igazságos panaszok orvoslására, az állam egysége ellen vétőkkel pedig éreztetni fogja a törvény teljes szigorát. Úgy véljük, ez volt ez alkalommal is a frázis. Úgy gondoljuk, hogy nem először találkoztunk vele ez alkalommal.

Nascitur ridiculus mus.³ De micsoda kis szánandó, csaknem komikus egerecske. Tartózkodunk a memorandum-pör lefolyása és annak tényezői fölött e pillanatban ítéletet mondani; de vélekedésünk elementáris erővel tör utat magának: hogyha csak ennyi bűn az egész, érdemes volt-e ezért 17 ilyen drága napot eltölteni, érdemes volt-e az amúgy sem nagyon alvó szenvedélyeket felkorbácsolni, érdemes volt-e annyi sok időt és pénzt elpazarolni? nem lett volna-e érdemesebb egy pár kiérdemült csirkefogóra alkalmazni a jurisprudenziának ezt a nagy mértékét?

Bizony a mi polgári eszünkkel úgy gondoljuk, hogy igen. Meg azt is gondoljuk, sőt mégis írjuk, hogy a nemzetiségi kérdés elmérgesedésének egyedül egy útja van, de az aztán biztos: a közhatóság nagy pipájú, kevés dohányú eljárása; az, a mi Kolozsvárott most folyt le nagyon érzékeny, de cseppet sem javított kiadásban szemek előtt!

Az elromlott és a szerencsétlen pör által elmérgesített helyzeten királyi biztos kiküldésével segíteni nem lehet. Ami a lázongásban akut-természetű, azt el kell nyomni; ami annak állandó izgató anyagát képezi, azt meg kell semmisíteni czélszerű intézkedések, üdvös rendszabályok és hatékony orvosszerek alkalmazása által.

Két éve izgatnak – izgatót azonban nemcsak meg nem büntettek, de kézre sem kerítettek. Két éve lázongnak, hol van egy a maga nevében megnevezett lázadó, kit illetékes bíróság elé állítottak volna? Kolozs-, Alsó-Fehér-, Torda-, Arad-, Csanád-, Biharmegyékben törnek ki zendülések, nincsen zendülő? Hivatalosan jelentik, hogy gyülekeznek, állam-, nemzetellenes törekvéseket táplálnak egyházi személyek; katonai és polgári hivatalos közegek szeméi előtt, nem ritkán közreműködésével folynak ez izgatások és gyűlésezések, de a memorandum-pör vádlottait kivéve, nem ismerünk egy embert se, kit ez állam- és nemzetellenes bűnök elkövetése miatt vád alá helyeztek volna.

Állandó forrongás, állandó izgatás, állandó fenyegetőzés, államellenes tüntetés: és nincsen megnevezhető egyén, akit a hatóság megvádolt vagy a bíróság megbüntetett volna ez államellenes cselekedetekért.

Mozgósítják a csendőrséget, leküldik a belügyminisztériumból a rendőrség fejét, megmozdul az egész hivatalos apparátus és nincsen más eredmény, mint hogy remegés fogja el azokat, kiknek megnyugtatóra szervezkedik az államhatalom, és a legvakmerőbb kihívó magaviseletre bátorodnak, azok, kiknek megfélemlítését czélozták ez intézkedésekkel.

Ez így nem mehet tovább.

Itt nem királyi biztos kell, hanem józan ész; itt nem rendkívüli eszközökre van szükség, hanem a közigazgatás és törvénykezés rendes menetének biztosítására.

Minden megyében, minden községben kell és szükséges intézkedni, ezt a közigazgatás közegei és pedig rendes közegei a főispántól a községi bíróig, az alispántól a községi jegyzőig kell, hogy

¹ A cikk címe: *Ridiculus mus*.

² Latinul: Vajudnak a hegyek.

³ Latinul: Nevetséges eger születik.

lelkiismeretesen, bátran és okosan végezzék, itt nem csodatevő férfiakra, hanem épeszű tisztviselők munkájára van szükség.

Komoly bajokkal szemben tévovázásnak nincsen helye. Itt nem az szükséges, hogy pillanatnyi sikerek éressenek el; hanem az, hogy a polgárok békéje faj- és valláskülönbség nélkül biztosíttassék, ami méltányos és jogos, az adassék meg a magyarnak és oláhnak egyaránt, de az igazság mellett a büntetés is szolgáltatassék ki annak, ki reászolgált; legyen az akár hatósági személy, akár csak egyszerű adófizető polgár. És ez történjék meg minden megyében, minden községben.

A központi felelős kormány ellenőrizze a törvények és rendeletek végrehajtását, de ellenőrizze azt is, hogy e végrehajtásnál a nép bizalma az államhatalom iránt felkeltessék, ne pedig mint az eddig volt, megrendíttessék.

Ha 25 esztendő alatt az államrendőrség feje nem tudta megtanulni a nemzetiségi hatóságok viszonyait, az elmulasztott hiányt egy újabb tanulmány-úttal pótolni nem lehet; más ember kell oda; nem más törvény. Képzeljék el uraim, lehet-e egy rendezett államban állam ellen évekig ezrekre menő tömeggel tüntetni, lázongani anélkül, hogy akár az izgatók, akár a lázongók a törvény sorompói elé ne kerüljenek? – A hol ilyesmi megtörténhetik, kik a valódi okai a bajoknak, nem-e azok első sorban, akik alatt az állapotok idáig fajultak?

Igaz, nem láttunk megbüntetett lázongót, de ki vette számba a lázadásoknak okait, indítóit és fen[n]tartóit a hatósági közegektől?

Úgy látszik, állami erővel hatósági személyek tartják a jelen áldatlan állapotokat fenn.

És végre nem gondolták-e meg, hogy a hatósági személyek és a központi kormány hibáin és mulasztásain kívül még van egy tényező, mely az állapotok fen[n]tartásához és izgalmak szításához nagyban közrejárul? Ez a tényező pedig az a jogosan vagy jogosulatlanul elterjedt közhit, hogy a magyar faj elleni sorakozása a nemzetiségeknek Bécsben nemcsak eltűretik, hanem jóindulatú figyelemmel kíséri azt nem egy hatalmas tényező diplomata és katonai kitűnőség. A hadseregben mindinkább ver gyökeret a nemzetiségi mozgalmak mellett való rokonszenv; az egyházfejedelmek[et] pedig, kik köztudomás szerint vezetői vagy intézői ama mozgalmaknak, a melyek az egyház leple alatt a nemzetiségi agitációkat szervezik, a legkitűntetőbb módon fogadja az udvar.

Még nincsen negyven éve⁴ annak, amidőn magyar államférfiak szervezni kezdték az illirizmust, nem egyéb célból, mint arra, hogy a szabadelvű irányzatnak útját állják.

Az akkor földézett véres harcok tegyék óvatossá a nemzetet!

O

1894 máj. 25

A Román Nemzeti Párt központi bizottságának Rațiu János által a kolozsvári törvényszék előtt elmondott nyilatkozata¹

G. Tr., 1894, 106. sz.
Păcățian, VII, 666–69. l.

Az erdélyi és a magyarországi Román Nemzeti Párt bizottságának a kolozsvári esküdtszék előtt a vádlottak padján ülő tagjai, a Memorandum román szövegének felolvasása után a következőket jelentik ki:

⁴ Helyesen: hatvan éve.

¹ A közlemény eredeti címe: *Declarațiunea Comitetului (făcută de Dr. Ioanu Rațiu.)*

1. Mindenben fenntartva a Nemzeti Párt 1881., 1884., 1887., 1890., 1892. és 1893. évi Szebenben tartott általános gyűléseinek határozatait – felelősséget vállalnak ezekért a határozatokért, és azonosítják magukat ezekkel.

1. Ami főként a Memorandum kérdését illeti, mi kezdettől a nemzeti konferenciák határozatai alapján állottunk, és állunk ma is, amelyek ebben a tekintetben pontos határozatokat hoztak, mégpedig 1892-ben elhatározták, hogy a már kész Memorandumot késedelem nélkül nyújtják be a felséges trónhoz, ami meg is történt.

2. Az erdélyi és magyarországi román választók 1893. július 23. és 24-én a szebeni nemzeti konferencián egybegyűlt képviselői a következő határozatot szavazták meg: az általános konferencia mindenben azonosítja magát a központi bizottsággal, magáénak nyilvánítja az 1892. június 1-én Őfelsége kabinetirodáján benyújtott Memorandumot, helyesli lépésüket és a benyújtás módját, és teljes egészében élénk megleléssel helyesli a bizottság eljárását. Ennélfogva mi, a bizottság tagjai, mint a Román Nemzeti Párt képviselői, egyetemleges felelősséget vállalunk az 1892. jún. 1-én Őfelsége kabinetirodáján benyújtott memorandumért.

3. Tehát az említett román nemzeti általános konferenciák a hazai és külföldi közvélemény tájékoztatása érdekében határozták el a Memorandum kiadását és terjesztését; s bár ennek kiadása és terjesztése a nemzeti bizottság által megállapított idő előtt történt, mint a nemzeti általános konferencia képviselői, csak helyeselni tudjuk ennek kiadását és terjesztését, vagyis e tekintetben is vállaljuk érte az egyetemleges felelősséget.

A Memorandum egész szövegét az inkriminált részekkel együtt elolvasva, a következőket állapítjuk meg:

a) A per vizsgálati ideje alatt nem közölték a vádlottakkal a vád tárgyát képező memorandum szövegét, sem a kifogásolt részeket;

b) a jelen főtárgyalás folyama alatt sem olvasták fel teljes egészükben ezeket az inkriminált részeket, hanem csak egy-egy mondatföredéket ezekből;

c) a vádiratot és a kifogásolt részeket nem olvasták fel románul, holott a vádlottak kérték ezt, és így mi, vádlottak, kénytelenek voltunk itt a törvényszék előtt megállapítani, hogy a hivatalos fordítás és a román szöveg között lényeges különbség mutatkozik;

d) ennek következtében a kihallgatások befejezéséig nem volt lehetőségünk megállapítani a vád tárgyává tett szöveg azonosságát a Memorandum eredeti szövegével. Most azonban a kihallgatások befejezése óta a jelen pillanatig abba a helyzetbe kerültünk, hogy meg tudtuk állapítani az inkriminált román szöveg azonosságát az Őfelsége kabinetirodáján általunk betejestett eredeti szöveggel – így tehát kijelenthetjük, hogy egyértelműleg vállaljuk a felelősséget a vád tárgyává tett Memorandum egész szövegéért.

Tekintetes Törvényszék, Esküdt urak! A Memorandum, amelynek kiadásáért és terjesztéséért mint valami gonosztevőket bíróság elé állítottak bennünket, mint ahogy erről Önök is meggyőződhetnek, nem tartalmaz egyebet a román nép panaszainál, és az küldött el minket, hogy a tróntól figyelembe nem vett, lábball tiport jogai érdekében védelmet kérjünk.

Ami minket és az egész román népet erre a lépésre kényszerített – az a törvények és a kormány műve, mert ezek arra a megingathatatlan meggyőződésre juttattak minket, hogy az ő szemükben számunkra jogról még csak szó sem lehet.

Hiába való volt minden ismételten elhangzott ígéretük nemzeti jogaink tiszteletben tartására!

Hiába kíséreltünk meg minden törvényes formát és eszközt!

Hasztalan panaszkodtunk az állam összes illetékes tényezőinek!

A faji kizárólagosság irtó háborút hirdetett nyelvünk és nemzetiségünk ellen.

Nem maradt tehát más megoldás számunkra, minthogy fellebbeztünk az állam ügyei legfőbb intézőjéhez és a civilizált világ közvéleményéhez.

Válaszul erre az iratra, amely csak a való igazat tartalmazza, és hű képe azoknak a szenvedéseknek és évszázados igazságtalanságoknak, amelyeket az erdélyi és magyarországi román nép elszenvedett – a kormánynak vagy mentegetőznie kellett volna, vagy bosszút állnia.

Mentegetőznie nem volt lehetséges – tehát a bosszú útját választotta.

Megakadályozott bennünket abban, hogy a trón elé jussunk, s most azok elé a bírák elé állít, akik ellen panaszkodtunk.

Amiről itt szó van, Uraim, az nem más, mint a román nép léte.

Egy nép létezéséről nem kell vitatkozni – mert az önmagáról tanúskodik.

Ezért tehát nincs szándékunkban bizonyítani Önök előtt, hogy jogunk van létezni.

Hasonlóképp nem tudunk védekezni Önök előtt, csak vádolni tudjuk a civilizált világ előtt azt az elnyomó rendszert, amely el akarja rabolni azt, ami egy népnek a legdrágább: törvényét és anyanyelvét.

Ezért tehát itt mi nem vádlottak, hanem vádlók vagyunk.

Személy szerint nincs semmi keresni valónk az esküdszék előtt, mert mi csupán a román nép megbízottaiként cselekedtünk, és egy egész népet nem lehet bíróság elé állítani.

A román nép panaszait nem ítéheti meg kizárólag magyar esküdszék, amely egyúttal bíraskodik is ez ügyben.

Éppen ezért nem méltó a román néphez, hogy a kolozsvári esküdszék előtt védekezzék.

Valójában ez politikai és állami kérdés, amely százados per eredménye a magyar és az autochton román nemzet között. Ítéletről tehát nem lehet szó. Mint egyéneket elítélhetnek, de mint a nép képviselőit, nem ítélni lehet el bennünket.

Egyébként azt Önök is tudják, hogy itt jogról nem is lehet szó, csak erőszakról. Ezt a tényt Önök nem is igyekeztek elpalástolni, hiszen még a legelemibb törvényes formákat is mellőzték, amelyek még a bűnözőket is megilletik az esküdszék előtt. Az emberek csodálkozva hallgatják majd, hogy a bíróság elítélhetett néhány egyént, anélkül, hogy azoknak legalább védőjük lehetett volna. Önök világosan hangoztatták, hogy az erőszak legyőzi a jogot, és még csak mm is igyekeztek álcázni a világ előtt azt, ami már nem is ítélethozatal, hanem egyenesen végrehajtás.

Ne kívánják hát tőlünk, hogy bűnrészesek legyünk ebben a látszattárgyalásban, s igyekezzünk mi is látszatból védekezni.

Védőinket erőszakkal és sértésekkel kényszerítették távozásra. A kolozsvári és környéki magyar közvéleményt a sajtó útján ellenünk és az egész román nép ellen izgatták. Erőszakoskodtak velünk itt is, és mindenkor terrorizáltak bennünket, mint ahogy mindig is terrorizáltak minket, amióta tudtuk a civilizált világnak azokat a sérelmeket, amelyeket elszenvedünk. Lehet itt még szó jogi értelemben vett ítélekezésről vagy jogi értelemben vett védekezésről? Nem. Csináljanak, amit akarnak. Ártatlanok vagyunk, Önök azonban rendelkezhetnek a mi fizikai személyünkkel, de nem a lelkiismeretünkkel, amely a jelen esetben azonos a román nép lelkiismeretével, önök nem illetékesek arra, hogy minket elítéljenek, de van egy más törvényszék, magasabb, felvilágosultabb és kevésbé részrehajló, amely ítélni fog mindnyájunk felett, és ez a civilizált világ törvényszéke, amely el fogja ítélni Önöket is egyszer, jobban és keményebben, mint eddig tette.

Ha türelmetlenségük és egész Európában páratlan faji fanatizmusuk folytán elítélnek minket, ezzel csak azt fogják Önök elérni, hogy bebizonyosodik: a magyarok kirínak a civilizáció harmonikus együtteséből. Végül is kijelentem tehát, saját és vádlott társaim nevében, hogy az elmondottak miatt – nem védekezhettünk.

Ö

1894 máj. 36

A függetlenségi sajtó közleménye: „A kolozsvári ítélet”

E., 1894, 145. sz.

Valahára a kolozsvári memorandum-pör is elért ama véghez, melyet az állami jogrend fensége és a törvény tekintélye megkövetel, hogy a kik gonoszul és vakmerően megtámadják, a

kellő megtorlásban részesüljenek. Az esküdtszék a vádlottak nagyobb részére kimondta a vétkeket és a törvényszék nyomban rá megállapította büntetésük mértékét. Az a feszült érdeklődés, mellyel nem csak a mi hazánkban a kolozsvári per felé néztek, a tárgyalások folyamán nagyon lelohadt. Megengedjük, hogy az élére állított politikai helyzet, a napirendre került nagy reformkérdések és a velők együtt súlyossá vált kormányzati és parlamenti viszonyok jó részben hozzájárultak ahhoz, hogy a közfigyelem ne legyen épen a kolozsvári törvényszéki drámához odaszegezve, de a vádlottak oly keresett módon nyújtották a tárgyalások menetét, annyi hiábavaló pózolásban és annyi gyerekes fogásban vesztegették el a történelmi szereplésnek keresett dicsőségét, hogy a legaszalóbb uborkaidény közepette is minden kirívóan mázolt hősi és martiruszímeteknek az általános unalom szürkeségébe kellett volna elmerülnie. De ha a színpadi jelenet és szenzációkeltés nagy apparátusa, melyet a törvényszéki drámának vádlott alakjai körül mozgásba hoztak, legkevésbé vált is be, annál inkább volt módunkban a szereplők belső értékét megismerni és az államellenes oláh agitációk valódi alapjával tisztába jönni. Igazán nem látnánk benne kárt, ha Rațiu és társainak sikerült volna, úgy a mint hirdették, Európa szemét magukra irányozniuk. Mi úgy láttuk, hogy ez az „európai szem” a rájuk való figyelés közben rettenetesen küzdött az álmoság önsúlyával, de ha véletlenül még is az éber pillanatok benyomásai nagyobb mértékben rögződtek meg volna benne, úgy a kothurnusos római hősök – alaposan el is játszották szerepeiket.

A kolozsvári ítéletnek amaz oldalával, mely tisztán az igazságszolgáltatás működése és eredménye, nincs miért foglalkoznunk. Egy igen konkrét természetű, szorosan meghatározható vétség: a törvény kötelező erejének tagadása volt a vádlottak terhére írva, a hírhedt memorandum tartalmából vett közvetlen bizonyítékok be is igazolták a válság valódiságát és nem létezett, nem is fog létezni soha állam, mely ezt a válságot súlyos büntetéssel nem fenyegetné. Ilyen ítélet nem képezheti hát diskusszió tárgyát. De a kolozsvári pernek komoly jelentősége abban rejlik, hogy az igazságszolgáltatás ténye mögött politikai erők lappanganak és az esküdtszék tisztán jogi cselekménye jelentékeny politikai következményekkel hat ki közéletünkre. Hogy mi a lefolyt pernek politikai tanúsága, reméljük, ezt most már mindenütt tisztán fogják megérteni. A dákoromán agitáció szájas hősei persze azt igyekeztek a világgal elhitetni, hogy épen a magyar igazságszolgáltatás tevékenysége áll jogtalan politikai célok szolgálatában és hogy minden ellenök megindított per csak gyűlöletes faji politikának kifolyása, csak a magyarság erőszakos uralmának nyilvánulása az elnyomott románok ellenében. Nem bizonyította-e azonban most a törvényszéki tárgyalásnak minden részlete, hogy a míg magyar részről még a legvakmerőbb kihívások után sem történik egyéb, mint a mit az állami rend érdeke és a törvényszék tekintélye feltétlenül megkövetel, – add g a román nemzeti eszmének színpadi rendezői minden alkalmat és minden szerepet arra használnak fel, hogy a magyar államlét törvényes alapjait megtámadják és a lázadás széthintett üszkeivel a különböző nyelvű honpolgárok békés együttélését lehetlenné tegyék. Rațiu és társai azzal vannak vádolva, hogy folyton és rendszeresen a magyar állam épsége, a magyar törvények kötelező ereje ellen izgatják fajbelieiket. Nos, ha a törvényszék előtt emelt ily természetű vádak nem volnának az előző cselekmények nyilvánvaló adatai által bebizonyítva, vajon egész viselkedésük a törvényszék előtt és mindaz, mit a tárgyalások közben tapasztaltunk, a tudatlan falusi oláhságnak becsődítése Kolozsvárra, a képtelen és hamis híreknek folytonos terjesztése, az érthetetlen tüntetéseknek egymásután való rendezése, az izgató jeleneteknek erőszakolt előidézése, ezek nem bizonyították-e elég meggyőzően, hogy a bíróság által feleletre vont memorandum-szerzőknek kiszámított igyekezetök, jól meggondolt állandó szerepök a magyar állam ellen való izgatás és hogy Rațiu, Lukácsiu, Coroianu urak még ott a törvényszék előtt is nem jogosan vagy jogtalanul vádlottaknak tekintették magukat, hanem a hivatásos agitátoroknak mesterségét gyakorolták.

Politikai jelentőséget, politikai tartalmat a kolozsvári pernek tehát csak az oláh agitátorok szünetlen aknamunkája adott. De ezzel a veszedelmes munkával szemben a magyar állam biztos védelme nem állhat egyedül a törvényszékek ítéleteiben, melyek csak a már elkövetett és egyéni

kapcsolatukban kimutatható bűnök megtorlását jelenthetik. Az a hirtelen izgalom, mely a kolozsvári tárgyalás közben az oláhlakta vármegyékben elterjedt és már-már a nyílt lázadás jelenségeivé is fajult el, nagyon világos tanúságot tesz arról, hogy a nemzetiségi politika terén kormányzatunkat és hatóságainkat a legsúlyosabb mulasztások terhelik. Teljességgel nem vesszük betű szerint a rémhíreket, melyek mostanában némely megriadt vidékről felszállanak vagy az erdélyi magyarság lázasabb lélekállapotából kipattan[n]ak, de épen mint ennek a lélekállapotnak bizonyosságai is komoly figyelmeztetésül szolgálnak, hogy nincs már veszteni való időnk és a magyar politikának innentől legszorgosabb és legkövetkezetesebb törekvését kell oda irányítania, hogy ép oly erélyes, mint méltányos intézkedések által, a nemzetiségek megakasztott paczifikálását végrehajtsa és az ország összes honpolgárai között a békés egyetértést megerősítse.

P

1894 máj. 27

A „Tribuna” közleménye a Memorandum-pörben hozott ítéletről¹

Tr., 1894, 101. sz.

Háromheti tárgyalás után, ma május 25-én a kolozsvári törvényszék Öfelsége, az Uralkodó nevében a következő ítéletet hirdette ki:

1. dr. Rațiu Jánost 2 évre, 2. Illyefalvi Papp Györgyöt 1 évre, 3. dr. Lucaciu Lászlót 5 évre, 4. Comșa Demetert 3 évre, 5. dr. Barcianu P. Dánielt 2 év 6 hónapra, 6. Criestea Miklóst 8 hónapra, 7. Coroianu Gyulát 2 év és 8 hónapra ítélték.

8. dr. Mihali Tivadar 2 év és 6 hónapot 9. Suciú Aurél 1 év és 6 hónapot, 10. Veliciú Mihály 2 évet, 11. Patitia Rubin 2 évet és 6 hónapot, 12. Domide Gerasim 2 év és 6 hónapot, 13. Román Dénes 8 hónapot, 14. Barbu Patric 2 hónapot kapott.

Mindnyájan állami fogházba kerülnek, és kötelesek ausztriai pénzürtékben 3238 Ft perkötséget fizetni, ezenkívül 13 hírlapban közzé kell tegyék az ítéletet.

Felmentették: 1. Román Miklóst, 2. Duma Jánost, 3. Munteanu Jánost, 4. Rațiu László vikáriust.

Az elítéltek valamennyien férfiasan fogadták az ítéletet. Ahogy Lucaciu pap a menet élén jött, az antik idők hősének benyomását keltette: mosolygott. Lucaciu felesége ugyancsak vidáman a következőket mondta neki: „Csókollak drágám és köszöntelek, mert Téged érdemesítettek a legtöbbre!”. Dr. Rațiu úr emelt fővel távozott. Virággal teleszórt úton léptek be valamennyien a szállodába. Egyedül György bácsi (Illyefalvi Papp) panaszkodott, mert szerinte kevesebb büntetést kapott társainál, és ezzel megszegényítették.

Mi fiatalok is sírtunk örömiünkben, hogy ilyen lelkes és bátor öregek vannak közöttünk.

A pör tehát végetért.

Nagy áldozatokkal teli idők következnek – óriási munka vár ránk, és olyan harc, amilyen még nem volt.

A mai nap s az az erő, amivel minden román fogadta az ítéletet, a legfőbb biztosítéka annak, hogy – győzni fogunk!

¹ A közlemény eredeti címe: *Procesul Memorandului*. – A Memorandum-pör.

R

1894 máj. 29

*Erdély Sándor¹ igazságügyi államtitkár átirata Hieronymi Károly belügyminiszterhez
a Memorandum-pörben hozott ítélet tárgyában*

B. M. eln. 1894 – XIV – 2287

A magyar királyi igazságügyministertől. –

2076. szám.

I. M. E.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Az ú. n. „román memorandum” terjesztése által elkövetett izgatás vétsége miatt a kolozsvári kir. törvényszék mint sajtóbírótság által f. é. május hó 25-én hozott ítélettel:

Dr. Rațiu János tordai ügyvéd 2 évi–, Pap György ilyésfalvi földbirtokos egy évi–, dr. Lukács László laczfalusi pap 5 évi–, Comșa Demeter nagyszebeni tanár 3 évi–, dr. Bartianu Dániel nagyszebeni tanár 2 évi és hat havi–, Christea Miklós nagyszebeni consistoriumi ülnök 8 havi–, Barbu Patrícus szászrégeni ügyvéd 2 havi–, Coroján Gyula kolozsvári ügyvéd 2 évi és 8 havi–, dr. Mihali Tivadar deési ügyvéd 2 évi és hat havi–, dr. Suciú Aurél aradi ügyvéd egy évi és hat havi–, Veliciú Mihály kisjenői ügyvéd 2 évi–, Patitia Rubin gyulafehérvári ügyvéd 2 évi és hat havi–, Domide Gerasim ó-radnai gör. kel. lelkész 2 évi és hat havi – végre Román Dénes 8 havi államfogházbüntetésre ítéltettek, mely ítélet ellen azonban semmisségi panaszszal éltek.

A kolozsvári kir. főügyészt utasítottam, hogy a mennyiben az még meg nem történt volna tegye meg nyomban a szükséges lépéseket a büntető perrendtartásnak – a sajtóeljárás szabályok életbeléptetése tárgyában kiadott 1871. évi rendelet 4. §-a folytán alkalmazandó: 151. és 162. §-ai alapján arra, hogy a semmisségi panaszokkal megtámadott bírói ítélettel elítélt egyének szökési készület vagy kijelölt tartózkodási helyükről való eltávozás esetén azonnal elfogassanak s e végből az illetékes közigazgatási és községi hatóságoknak, valamint a csendőrségnek éber felügyelete alatt álljanak.

Nagyméltóságodat pedig van szerencsém tiszteletteljesen fölkérni, hogy az alája rendelt illetékes hatóságokat a nevezett egyének éber felügyeletére külön is utasítani és törvényes hatás körében oly intézkedéseket tenni méltóztassék, melyek az államellenes mozgalom fent megnevezett vezetőinek az ország határán való átszökését megakadályozni alkalmasak lesznek.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem nyilvánítását.

Budapest, 1894. május 29-én.

A minister helyett

Erdély
államtitkár.

¹ Erdély Sándor (1839–1922) ügyvéd, kúriai bíró, majd 1890-ben igazságügyi államtitkár 1895-ben igazságügyminiszter. A dunaszerdahelyi, majd a báni kerület o. gy. képviselője.

S

1894 máj. [30]

Lukács Béla kereskedelemügyi miniszter átirata Hieronymi Károly belügyminiszterhez a Memorandum-pörrel kapcsolatban visszatartott táviratok ügyében

ME, 1894 – V – 956 (1121)
(Fogalmazvány. Részlet.)

Belügyminister Úrhoz:

A kereskedelemügyi m. kir. miniszter úrnak a kolozsvári memorandum-per alkalmából érkezett s visszatartott többrendbeli izgató szövegű távirat ügyében f. é. május hó 20-án 2024, 2049 és 2073. sz. a. hozzám érkezett átiratait csatolmányaival együtt van szerencsém a f. é. május hó 17-én 1.074 sz. a. kelt itteni hátirati közlemény kapcsában N[agyméltóságod]nak tisztelettel átengedni.

94 Máj. [30]

Sz

1894 máj. 30

Pázmándy Dénes interpellációja, Hieronymi Károly belügyminiszter válasza és Szilágyi Dezső igazságügyminiszter felszólalása a Memorandum-pörrel kapcsolatos nemzetiségi agitáció tárgyában

Képv. Napló, 1892–97, XIX. 88–93. l.

Pázmándy Dénes: T. ház! (Halljuk! Halljuk!) Míg itt az egyházpolitikai kérdések felett a magyar nemzet hajba kap és dúló csatát folytat, addig az ország keleti részén egy nemzetiség ütötte fel fejét, és ma már oly izgatásoknak helye Erdély, hogy azt állami egységünk veszélyeztetése nélkül tovább túrnunk és néznünk nem lehet. (Igaz! Úgy van!)

Méltóztatnak tudni, t. képviselőtársaim, mert a lapokban mindnyájan olvastuk, hogy az úgynevezett kolozsvári „Memorandum”-per micsoda óriási port vert fel, nemcsak itt hazánkban, hanem a külföldön is, és hogy ezen perrel kapcsolatosan micsoda izgatások folynak az erdélyi részekben. (Zaj.)

Elnök: Méltóztassanak csendben lenni! (Halljuk! Halljuk!)

Pázmándy Dénes: Én vettem volt magamnak azt a fáradságot, hogy lemenjek a helyszínére és meggyőződjem arról, hogy mi a célja ezen izgatásoknak, hogy vajjon ezek talán csak egyes békétlen embernek panaszai-e, vagy hogy ezen izgatások messzebb terjednek, és csakugyan veszélyeztetik állami létünket vagy hogy disszolvens tendenciákat mutatnak fel? (Halljuk! Halljuk!) Azon értekezésekből, a melyeket ott az agitátorok főbbjeivel személyes érintkezés folytán folytattam, láttam, hogy a nemzetiségi agitátorok nem egyes alkotmányos államokban is előfordulható panaszokkal lépnek fel, hanem tendenciájuk tisztán és világosan nem egyéb, mint az, hogy Magyarország állami egységét megbontsák, integritását veszélyeztessék, Magyarországot darabokra osszák és különösen Erdélyt oláh szupremácia alatt oláh faji és nemzeti állammá tegyék.

T. ház! A midőn azok a memorandisták ezt teljes világossággal és ünnepélyességgel nyíltan meg is mondják, írásban is kifejezik, a midőn a bíróság előtt Magyarországot elvesztettnek, a magyar egységet már csak idő kérdésének mondják, a mikor Kolozsvárott egy per folyamán a magyar államról minden elmondatik a mi rossz, a midőn ott minden intézkedés meg van téve arra, hogy ezek a panaszok és vádak a külföldön, az európai városok majdnem mindegyikében igen jól

szervezett újság-bureau által közhírré bocsáttatnak, a midőn látjuk, hogy nemcsak az országban, hanem az olasz képviselőházban ellenünk hang emelkedik, a midőn látjuk, hogy közvetlenül ezen memorandum-per kapcsán Bukarestben a magyar zászló széttépetik, külföldi államokban nyomtatványok terjesztetnek, a közfigyelem felkorbácsolatik és Magyarországnak valamennyi nyílt és titkos ellensége csatába vitetik: akkor ezen kérdést palliatív eszközökkel egyszerűen elsimítani nem lehet, (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) és fölötte napirendre térni a magyar kormánynak nem szabad. (Helyeslés.) Mert azzal, hogy azok az agitátorok a kolozsvári derék esküdtek verdiktje folytán elítéltettek és bezáratnak, ez a kérdés nem lesz a világból kiirtva, applanálva sem lesz, mert az izgalmaknak csírája megmarad, és a román liga Magyarországon tovább is működni fog; szükséges tehát, hogy radikális, erősebb eszközökhöz nyúljunk. (Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)

Mindenekelőtt kénytelen vagyok kiemelni azt, hogy én Erdélyben nem láttam a lázongságnak világos tüneteit, nem mondhatnám, hogy ott forradalom volna, a legveszélyesebb pontokon is látszólag, de csak látszólag nyugalom és béke van. Ámde ezen palást alatt történnek oly messze menő intézkedések az oláh nemzetiség részéről, melyek arra vannak számítva, és bizonyos pillanatokban, bizonyos célért, bizonyos zászló alatt nagyon lehetők tartom, hogy ott nyílt lázadás is kiüssön. Azon óvszerek, melyeket a kormány eddig tett, csak pillanatnyilag hathatnak, de semmi organizácót nem látok ott arra nézve, hogy jövőben megvédhessük azon pozíciókat, azon nemzeti nagy érdekeinket, melyek az erdélyi részekhez vannak kötve; nagy a félelem Erdélyben, én nem láttam annak okát a tényekben, de láttam azon benső érzést, hogy az erdélyi magyarság nem érzi magát biztonságban, hogy egyáltalában elhagyatva érzi magát, és részint a kormány gyenge intézkedései, részint pedig azon palliatív eszközök és paktálási vágyak folytán, melyek előzetesen, de talán most is folynak, az erdélyrészi magyarság mintegy elárulva, eladva érzi magát Erdélyben. (Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon. Egy hang a jobboldalon: Ez nem áll!) Ezeket észleltem én, és hozzájárul ehhez a náluk jogosult és a múltakon alapuló félelem, mert emlékeztünkben vannak az 1848-iki és 1784-iki mézszárlások és események. Midőn tehát azt látják a magyarok, hogy Kolozsvártt, egy tősgyökeres magyar városban, melyben 35.000 magyar van, merészkedik a Havasokról több ezer oláh bejönni arra az ülésre, a melyben tárgyalatik az oláh vezérek pere, nagyon természetes, hogy meg vannak ijedve s veszélyeztetve látják vagyonusukat s életüket.

Ezt bizonyos tekintetben indokoltnak tartom, de nem értem azt, hogy hogyan lehetséges egy ily hatalmas országban, hol minden intézmény meg van, legalább a papiroson, és a törvényekben arra, hogy az alkotmányos életen belül a közbiztonság mindenkivel szemben fentartassék, Kolozsvártt és más erdélyi részekben, például Gyulaféhevárott, ily óriási népcsoportok legyenek, melyeknek szándéka nagyon világos, és tendenciája igen kézzelfogható. (Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)

Nem tudom, hogy a t. belügyminiszter úr elégségeseknek tartja-e azokat az intézkedéseket, melyeket ottan tett; mert hogyan lehessen Gyulaféhevárott hat száz csendőrrel és valami 25 tagból álló, rosszul fizetett, nyomorult rendőrséggel fentartani a rendet? Van ugyan a várban egy ezred katonaság, de ez csak a végszükségben jön, s rendesen akkor, mikor már a skandalumnak és nemzet elleni tüntetésnek vége van. Ezt láttam saját szememmel. Bátor leszek a t. belügyminiszter urat kérdezni, hogy micsoda intézkedéseket tett eddig ezen mozgalom megfékezésére, és micsoda intézkedéseket szándékozik a jövőben tenni, hogy ilyen állapotok elő ne állhassanak, és – de ezt csak úgy mellékesen mondom, – szeretném, ha a t. igazságügyminiszter úr is foglalkoznék az ottani igazságügyi közegeknek gyenge magatartásával...

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter: Foglalkozik a nélkül is! Nem volt szükség a figyelmeztetésre.

Pázmándy Dénes: Hogy 16 napi tárgyalás után annyira se jöjjenek, hogy a közvádoló vádbeszédét megtarthassa, hogy az első naptól fogva tendenciózus huzavona, tendenciózus demonstrálás lehessen a törvényszék termében, s midőn a fővádlottat megkérdezi az elnök, és azt

mondja: „vádlott feleljen”, ez azzal válaszoljon: „nem én vagyok a vádlott, hanem az urak a vádlottak”, mutatva a törvényszékre és az esküdtekre, s ily dolgokat a törvényszéki elnök zsebre vág; és midőn elvonja a szót, még háromnegyedóraig enged beszélni, s midőn annak örve alatt, hogy magyarul nem tudnak, pedig mindnyájan kitűnően beszélnek magyarul, – magam is meggyőződtem róla s a bizonyítékok ott voltak az elnöknél, mert Coroián, az ő fő emberük, kolozsvári ügyvéd s száz meg ezer beadványa van saját fogalmazványa szerint magyar nyelven a bíróságnál, – fordításokkal és haszontalan írásoknak ide-oda csavarásával töltetik az időt csak azért, hogy ezen idő alatt mentől több embert csődíthessenek össze, hogy egész Erdélyt mobilizálhassák, hogy Bukarestből a liga tagjai is oda jöhessenek, hogy az utczákon nagy csoportulások legyenek, hogy a vendéglőkben a csendőrségi parancsnok, sőt az ott megjelent tábor-szernagy szeme láttára a Hóra-dalt dalolják és a magyarokat invektiválják: bocsánatot kérek, de ily állapotok között magam is azt hittem, hogy Magyarország csakugyan nem létezik, hogy ez a Magyarország efemerikus fogalom. (Helyeslés a szélső balon.)

Szükséges azért, t. ház, hogy közbelépjen a kormány, és ha a kormány erre nem volna hajlandó, esetleg a törvényhozás, hogy a magyar állam autoritása mindenekelőtt helyreállíttassék kézzelfogható, legszigorúbb eszközökkel. (Helyeslés bal felől.) Nem szabad egyetlen embernek sem lenni e hazában, legkivált pedig Erdélyben, a ki nyilván merje azt mondani, a ki ezen szándékát tettel és szavakkal manifesztálja, hogy Magyarország nem egységes állam, hogy Magyarország nem magyar szupremáciával bíró állam, és a ki Magyarország létjogát meg meri támadni, nemzeti fejlődését kétségbe vonni anélkül, hogy az az egyén azonnal meg ne kapja a legszigorúbb büntetését. (Helyeslés bal felől.)

Ez az első feladat, t. ház, arra nézve, hogy minket itt benn az országban és a külföldön is respektáljanak, (Helyeslés a szélső baloldalon.) mert ha ezt nem bírjuk megtenni, akkor semmiféle politikai és diplomáciai beavatkozás nem használ. Ha mi nem érezzük itt magunkat erősnek és nem bírjuk ellenségeinkkel megértetni, hogy mi itt urak vagyunk, hogy itt a törvény, az alkotmány mindenkire nézve egyformán kötelező, akkor, t. ház, Magyarország a második ezredévben abdikal nagy történeti szerepéről. (Úgy van! a szélsőbalon.)

Én tehát kérem a belügyminiszter urat és a kormány valamennyi tagját, méltóztassék ezen) kérdéssel sürgősen foglalkozni, és addig, míg a törvényhozás együtt van, ha szükséges, új törvénykezési eszközökhöz nyúlni, hogy a közbéke és rend helyreállíttassék és a nemzetiségi izgatásoktól az ország minden részén megmeneküljünk. (Helyeslés bal felől és a szélső baloldalon.)

Midőn interpellációm az iránt a t. belügyminiszter úrhoz benyújtom, remélem, hogy, miután azt sürgősnek jelentettem ki, nem méltóztatik megint másfél hónapig a válaszra várni, mert erre igazán nincs idő; kérném tehát a belügyminiszter urat, méltóztassék a választ nyomban megadni, annál is inkább, mert az erdélyrészi kedélyek megnyugtatására okvetlenül szükség van.

Interpellációm a következő: (Olvasa.)

„Interpelláció a belügyminiszter úrhoz. Van szerencsém a t. belügyminiszter urat kérdezni, hogy az erdélyrészi nemzeti izgatásokkal szemben minő intézkedéseket tett eddig s különösen, hogy micsoda eszközökhöz fog nyúlni a jövőben, hogy az erdélyi részekben a kedélyek lecsillapuljanak, a több helyen megzavart béke és rend helyreálljon, azok pedig, a kik Magyarország állami egysége ellen bujtogatnak, ártalmatlanná tétessenek?”

Elnök: Méltóztatnak kívánni, hogy az interpelláció felolvastassék? (Felkiáltások: Hallottuk!)

A belügyminiszter úr fog szólni.

Hieronymi Károly belügyminiszter: T. ház! (Halljuk! Halljuk!) A dolog fontosságánál és sürgősségénél fogva az interpellációra válaszomat azonnal megadom. (Halljuk! Halljuk!)

A t. képviselő úr azt kérdezi tőlem: (Olvasa.) „... micsoda eszközökhöz fog nyúlni a jövőben, hogy az erdélyi részekben a kedélyek lecsillapuljanak, a több helyen megzavart békeés rend helyreálljon, azok pedig, a kik Magyarország állami egysége ellen bujtogatnak, ártalmatlanná tétessenek?”

Először is azon közbeneső kérdésre felelek, hogy mit szándékozom tenni a több helyen megzavart béke és rend helyreállítása érdekében?

Mindenekelőtt ki kell jelentenem, t. ház, hogy Erdélyben, eddig legalább, a béke és rend meg nem zavartatott sehol. (Felkiáltások bal felől: Nem? Gyulafehérvár!) Nem, t. ház, mert azt, hogy pl. – a mint itt a közbeszólásból hallom, – néhány száz emberből álló tömeg várja a hazaérkező (Közbekiáltások bal felől és a szélső baloldalon: Mártírokat!) vádlottakat, ezt komoly rendzavarásnak nem lehet tekinteni. (Zaj a szélső baloldalon.)

A tömeg eloszlatása különben sikerült az ott kirendelt rendőrségnek, igaz, hogy a katonaságnak igénybevételével, de a katonaságnak, szerencsére, közbelépni nem volt szüksége.

A mi azt illeti, hogy a személy- és vagyonbiztonság Erdélyben minden körülmények közt megóvassék, bátorkodom megjegyezni, hogy Erdélyben a csendőrséget tetemesen szaporítottam és pedig nemcsak az őrsők legénységi létszámát, hanem magukat az őrsöket is, és hogy a meglévő legénységnek működése hatályosabb legyen, a magyarországi többi csendőrpáncsnokságoktól nagyszámú tisztet kivezényeltem Erdélybe, hogy ott maguknak a tisztnek, mint a magasabb rendőri teendőkre is képes egyéneknek közreműködésével az ott létező csendőrség működése hatályosabb legyen. Ezenkívül mindazon pontokra, melyeken a jövőben bekövetkező csendzavarások esetére szükséges karhatalomnak, nevezetesen a katonaságnak kirendelése több időt igényelt volna, mert azon pontok vasutakkal összekötve nincsenek, a katonaság rendes garnizonhelyeiről elővigyázati rendszabályként katonaságot, még pedig nagyobb csapatokban kirendeltem, még pedig legalább 8–10 helyre szükség szerint részint gyalogságot, részint lovasságot; ismételten utasítottam az összes hatóságokat a legéberebb figyelemre azokban a megyékben, a hol leginkább lehet efféle rendzavarásoktól félni; felkérésemre a kereskedelmi miniszter úr az összes hatósági székhelyeket az illető megyék központjaival telefonhálózattal köti össze, mely munka most van folyamatban. Egy szóval megtettem mindazon preventív intézkedéseket, a melyek szükségesek arra, hogy mindennemű csend- és rendzavarást a vagyon- és személybiztonságnak bármely megtámadását, mindjárt előre megakadályozni és a kellő karhatalommal elnyomni lehessen.

Mindezen intézkedéseink folyamán tapasztaltam annak hátrányos voltát, hogy maga az erdélyi kerületi csendőrségi parancsnokság elegendő számú legénységgel nem rendelkezik; kénytelen voltam a magyarországi csendőrségi parancsnokságtól a szükséges legénységet oda kivezényelni, a mi azonban megint hátránnyal jár, mert, a mint azt a képviselő úr is felemlítette, a csendőrség létszáma egyáltalán nem elegendő. Megtettem tehát arra nézve is az intézkedést, hogy az egész országban a csendőrségi létszám lehető gyorsan szaporíttassék. (Helyeslés.)

Nevezetesen elégtelennek tartom rendes körülmények közt is az erdélyi csendőrséget, különösen azért, mert a csendőrségről szóló törvény értelmében a csendőrségi szolgálat városokra ki nem terjed, holott oly rendkívüli körülmények közt, mint a milyenek most Kolozsvárt is voltak, a csendőrséget a városban is kellett alkalmazni, és hogy ezt megtehessem, el kellett vonni a falvakból a csendőrségi őrsők egy részét.

Az interpelláció azon második kérdésére, hogy mit szándékozom tenni a végre, hogy a csend és rend helyreálljon, illetőleg az meg ne zavartassák, válaszom az, hogy a csend és rend meg nem zavartatott, és hogy megtettem mindazon preventív intézkedéseket, a melyek a rend biztosítására elégségesek. Ha szükséges lesz, tovább is fogok e tekintetben menni.

A második kérdés az, hogy mit szándékozom azok ellen tenni, a kik Magyarország állami egysége ellen bujtogatnak, mit szándékozom tenni, hogy ezek ártalmatlanná tétessenek?

T. ház, nem most, nem bejárva a t. képviselő úr interpellációját, hanem azonnal, a „Memorandum”-pör tárgyalásának második napján utasítottam mindazon erdélyi törvényhatóságokat, a hol ezen nemzetiségi mozgalomnak némi jele mutatkozott, hogy összes közegeiket a legszigorúbban utasítsák, hogy nemcsak az a kötelességük, hogy minden csoportosulást, a rendnek, a a vagyon- és személybiztonságnak minden veszélyeztetését meggátolják, hanem ép oly szorgos kötelességük mindazokat, a kik izgatólag lépnek fel a néppel szemben, kinyomozni s a mennyiben

a tényálladék megállapítható a törvényszékeknek, illetve a rendőrhatalóságoknak átadni és gondot fordítani arra, hogy miután annak jelei mutatkoztak, hogy ezen izgatásokat pénzzel támogatják, ezen pénzforrások tekintetében is maguknak tájékozást szerezni. Továbbá, mivel az ottani papság szintén jelentékeny részt vett az izgatásokban, felszólították az egyház főhatóságok, hogy alárendelt papjaikat a legszigorúbban utasítsák, hogy minden néven nevezendő nemzetiségi izgatásoktól tartózkodjanak és e tekintetben én mindenütt, a hol papok ilyen izgatásban részt vettek, azoknak neveit az illető egyházi főhatóságok tudomására is hoztam.

A mi azt az első kérdést illeti, a melyre válaszat sorban utolsónak hagytam, hogy micsoda eszközökhöz szándékozik nyúlni a kormány, illetőleg szándékozom nyúlni én a jövőre, hogy az erdélyi részekben a kedélyek lecsillapuljanak, mindenekelőtt a leghatározottabban kijelentem, hogy azon izgatásokkal szemben, melyeknek jelei ma az erdélyi részekben mutatkoznak, itt a kedélyek lecsillapítása végett akármiféle eszközökhöz való nyúlás, mindaddig, míg ezek az izgatások meg nem fognak szűnni, mindaddig, míg minden kétségen kívül nem konstatáltatik az, hogy ezen izgatásokat a magyar állam és a magyar kormány képesek ártalmatlanná tenni, mindennemű más eszközök ki vannak zárva, mert addig, míg ezek az izgatások folynak, nem úgy, mint a t. képviselő úr mondta, paktálásról, hanem egyáltalában mindenféle oly eszközökhöz való nyúlásról, melyeket csak a rosszakarat is gyengeségnek tudna magyarázni, (Élénk helyeslés a jobb- és szélső baloldalon.) szó sem lehet, ilyen eszközökhöz nyúlni nem szabad. (Élénk helyeslés jobb felől.)

Azt hiszem, t. képviselőház, hogy a dolog érdeme azt kívánja, hogy én e tárggyal többet ne foglalkozzam; (Úgy van! jobb felől.) biztosítom a t. képviselőházat, hogy teljes tudatában vagyok annak a súlyos felelősségnek, a mely e kérdésben rám nehezu és igyekezni fogok kötelességemet e tekintetben teljesíteni. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Elnök: Pázmándy képviselő urat illeti a szó. (Az igazságügyminiszter szólásra jelentkezik.) Az igazságügyminiszter úr kíván szólni.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter: T. ház: Hozzám ugyan az interpelláció intézve nem volt, hanem volt egy mellékes megjegyzés a törvénykezésre. Erre én igen röviden akarok szintén megjegyzést tenni. (Halljuk! Halljuk!) Ha jól értettem azon megjegyzést, annak lényege abban állt, hogy a memorandum-pert a vádlottak és védők a fordítások s tolmácsolások követelése által s egyéb módon is demonstrálásra használták fel. Már most az, t. ház, hogy a peres formák, különösen a büntető törvénykezés formái – melyek az igazság kinyomozásának biztosítására és bizonyos irányban az ártatlanok védelmére vannak megalkotva – visszaélésekre felhasználhatók, hogy ezen formák felhasználásával a pert húzni-vonni és a törvénykezés menetét bizonyos késedelemnek alávetni lehet, ezt mindenki tudja, a ki a büntető per formáit ismeri. De ebből nem következik az, hogy helyes volna ezeket a formákat, kivált ilyen kényes ügyben megsérteni és ezen olcsó martíroskodásra vágyó uraknak ürügyet szolgáltatni arra, hogy azt mondhassák, hogy a törvénykezés rendes formái sem tartattak meg irányukban. (Helyeslés.)

Hogy vajjon a vezető közegek diszkrécionális hatalmukat mindenben úgy használták-e fel, hogy mindenkinek megalégedését és megnyugvását kinyerjék, azt én a dolog természetéből folyólag itt fejtegethetők nem tartom; annyit azonban határozottan mondom, hogy az igazságügyi közegek, a mennyiben azoknak utasítása hatáskörömhöz tartozik, igenis utasítva vannak szigorral járni el, minden beteges elnézés nélkül; de tartoznak egyszersmind a formákat, melyeknek nagy jelentősége van, megtartani, és pedig komolyan megtartani. (Helyeslés.)

Arra nézve pedig, t. ház, hogy a közbírói intézmény részéről, ha az illető rendőri hatóságok útján, vagy egyébként izgató bűncselekmények, vagy egyéb bűncselekmények jutnának tudtukra, a kellő és gyors eljárás megtörténjék, az intézkedések szintén megtétettek és nem is tudok panaszt, hogy a hol ily jelenségek merültek fel, a közbírói orgánumok kötelességüket ne teljesítették volna. (Helyeslés.)

Ez az, a mit megjegyezni akartam és részemről azon véleményben vagyok, hogy az igazságszolgáltatás menetének minden politikai tekintet nélkül kell lefolynia.

Maguknak az ott fenforgó állapotoknak vizsgálása, a netáni bajok orvoslása a politika feladata; de az igazságszolgáltatási közegeké az, hogy minden törvényszegést, tekintet nélkül arra, miben van annak gyökere, a kellő és lehető gyors megtorlásban részesítsék. (Általános helyeslés.)

Elnök: Pázmándy képviselő urat illeti a szó!

Pázmándy Dénes: ...A t. belügyminiszter úr válasza engem nem elégit ki teljesen, mert azon intézkedéseket, melyeket ő tett, én is ismerem, de azok magukban még nem elégségesek. A kormánynak nagy hibája, hogy a csendőrséget eddig is nem szaporította.

Hieronymi Károly belügyminiszter: Én szaporítottam!

Pázmándy Dénes: Évek hosszú során át sürgettük mi ezt, de az a „laissez faire, laissez passer” felfogás, a mely a belügyminisztériumban volt, hogy Magyarországon 6000 csendőr elégséges a rend fentartására, az most megbosszulja magát, a mennyiben a belügyminiszter úrnak nyakra-főre kapkodnia kell és csendőrséget kell hozatnia Kassáról és a Dunántúlról Erdélybe, s ott azután, nem lévén meg a kellő csendőrség, most egy ú. n. csendőrtoborzás fog előállni.

Mindezeket ki lehetett volna kerülni, most gouverner c'est prévoir. Már évekkel ezelőtt lehetett volna látni, hogy csendőrségünk nem elégséges erre a feladatra. De a katonai erőnek felhasználása sem elégséges, mert a mi az erdélyi részekben teljesen hiányzik, az a rendőrség. (Úgy van! a szélső baloldalon.)

Épen a felfedező, a kipuható, a nyomozó rendőrség az, a mi hiányzik, mert azon város rendőrsége, mely csekély eszközökkel rendelkezik, a mely kellő szakismerettel nem bíró emberek kezébe van letéve, nem lehet hivatva kinyomozni azokat az embereket és nem lehet képes az intelligens izgatókhoz hozzáférni és az izgatások szálait elvágni. A csendőrségnek pedig más a feladata. Tehát ezen egyéneknek és az izgatás eszközeinek kinyomozása a nem elégséges rendőrségi apparátussal el nem érhető.

Itt tehát okvetlenül a t. belügyminiszter úrnak intézkedésére van szükség, mert ne méltóztassanak variálni azt a régi francia közmondást, hogy az erő gyengeség, mert ez csak paradoxon. Igenis, gyengeség erőt mutatni ott, a hol nem szükséges, de gyengeség erőt nem mutatni ott, a hol szükséges. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Én a t. miniszter úr mostani válaszát tudomásul veszem, mint bizonyos tekintetben eddigi felfogásának javítását és kérem a t. miniszter urat, méltóztassék ezen az úton tovább menni és ne tessék ezt oly kicsiségnek tüntetni fel, hanem méltóztassék a dolog mélyére hatolni és tessék ezt a dolgot a jövőben gyökeresen orvosolni.

Ha ezen feltevésben nem csalatkozom, úgy a miniszter úr válaszát előlegként tudomásul veszem. (Helyeslés a szélső baloldalon.)

Elnök: A belügyminiszter úr kíván szólni.

Hieronymi Károly belügyminiszter: T. ház! A t. képviselő úrnak csak egy megjegyzését illetőleg kell a t. képviselőház emlékezetére hivatkoznom. (Halljuk! Halljuk!) Hiszen talán méltóztatnak emlékezni arra, hogy az 1893. és 1894-iki költségvetésekben már fel lett véve a csendőrség létszámának szaporítása, tehát nem az ő intései alapján történik ez, hanem már korábban, amint a képviselő úr nagyon jól tudja, minthogy a kérdést a pénzügyi bizottságban is diszkuziáltuk és a csendőrség szaporítása a budgetben is fel van véve.

De méltóztassék azt is tudomásul venni, hogy a csendőrséget nem lehet 24 óra alatt szaporítani, hanem csak bizonyos fokozatos mértékben lehet a szaporítást keresztülvinni, mert ha a csendőrségi legénységet rohamosan nagyobb számban szaporítjuk, akkor a csendőrség értékét, kvalitását leszállítjuk. Mértéket kell tehát tartanunk e tekintetben is. De, hogy ebben az irányban nem volt szükség figyelmeztetésre, hivatkozom a t. ház emlékezetére. (Helyeslés jobb felől.)

Elnök: A kérdés az, t. ház, méltóztatnak-e a Pázmándy Dénes képviselő úr interpellációjára adott választ tudomásul venni: igen vagy nem? (Igen!) Minthogy maga a képviselő úr is tudomásul vette, méltóztatnak hozzájárulni, hogy a választ tudomásul vettnek jelentsem ki. (Helyeslés.) A t. képviselőház a választ tudomásul veszi.

T

1894 jún. 1

„Az erdélyi, magyarországi és bánáti román főiskolai ifjúságnak a román nemzeti párt végrehajtó bizottsághoz intézett nyilatkozata”

VKM eln. 1894: 1133 (1405)

(Egykorú fordítás másolata)

Az Erdélyből, Magyarországból és Bánátból való román főiskolás (:akademikus:) ifjúságnak nyilatkozománya a román nemzeti párt végrehajtó bizottságáért.

Román Testvérek! A magyar kormányzati rendszer sovínismusa (:rajongása:) a román nemzet-től új áldozatokat kíván. A mi nemzeti pártunk végrehajtó bizottsága a magyar igazság szolgáltatás sorompói elébe van hurczolva. – Fajunk huszonhét derék vezetője a kolozsvári esküdtek dühének (:furiájánakj) van kiszolgáltatva. – És mi bűntényt követtek el ezek a meg nem félemllett előharcosok? Ők nem föllebbeztek a budapesti fórumhoz, nem folyamodtak a magyar kormányhoz, mely legfőbb (:legmagasztosabb:) hivatását mindannak kiirtásában látja, a mi nem magyar. – Bécsbe vitték az emlékiratot (:memorandumot:), melyben a mi nemzetünk panaszai (:le vannak téve:) foglaltatnak. Az emlékiratot az állam legmagasabb (:legfőbb:) alkotmányos tényezőjének Trónzsámolyához akarták le tenni, hogy attól kérjenek segedelmet, ki a sorstól arra van hivatva, hogy az elnyomottaknak igazságot szolgáltatasson. – A magyar kormány ki tudta eszközölni azt, hogy a Románok küldöttsége abban a „Hofburgban” (:Udvarvárban:) melynek homlokzatán „Justitia Regnorum Fundamentum” van írva, ne legyen elfogadva.– A monarchia legloyalisabb népe fiaink nem volt megadva, hogy az állambeli legfőbb jogtényező-nek elébe bocsátassanak. – A magyar kormány megakarta nekünk mutatni, hogy hiába való még remélni segílyt egyébhonnan, mint a mi saját egyesült – szervezett – erőinktől. – Mindez azonban vezetőink erélyét csak fokozta. – Házaikat pusztították – köveket dobáltak utánuk – üldözöbe vették – csúfolták őket a mi fajunk ellenségei, most meg a magyar börtönök sötétébe fognak vettetni; mivelhogy az emlékiratot terjesztették. – S valljon nem a román nép megbízásából tették (:cselekedték:)-e ők ezt? Nem vett-e valjon a mi egész nemzetünk az emlékirat terjesztésében részt? – Vádolva lévén a választmány, vádolva van a román nép! – *Román Testvérek! A magyar kormány vezetőinket elragadni, megsemmisíteni akarja, hogy aztán a népet tudja megsemmisíteni:* – A létünk elleni merényletek eddigelő szórványosan és részben elrejtve, manap látható módon s agresszive egyszerre nemzetünk ellen irányul. – Ezen, az emberiség történelmében páratlan tényekkel szemben, mi az Erdélyből és Magyarországból való főiskolai román ifjúság, legmagasztosabb kötelességünknek tartjuk, hogy egy hatalmas vetőt kiáltunk és kinyilatkoztassuk, miszerint mi[g] még vér folyik a mi ereinkben, nemzetünk jogainak revindicálására mindent felhasználni készek vagyunk.¹ A mi atyáink és őseink századok során át küzdöttek a román nemzet természetes jogaiért. – A mi nemzeti pártunk bizottságának tagjai az ő személyes érdekeiket számba nem véve – bosszúságokkal, – bántalmazásokkal – veszélyekkel és viharokkal szembe szállva, felemelt homlokkal mentek mindig előre, a mi nemzeti szabadságunk céljának elébe! Az ő méltó utódaikul akarunk élni akkor is, ha a sors azt fogja követelni, hogy a mi népünk ügyének szolgálatában halljunk meg. – *A nap hatalmasai súlyos büntetések – üldözések – elnyomások által nem fognak bennünket megfélemlíteni!*¹ De megfognak tanítani, miszerint csak is a nemzeti párt bizottságának kitűnő (:fényes:) példáját követve, hogy *csak cselekvények – szervezés és ellentállás által fog a Romanismus ügye győzedelmeskedni.*¹ A tömlöczből született minden nép szabadsága! A mi nemzeti szabadságunk és függetlenségünk hajnala a magyar börtönökből fog kikelni!

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

Éljen a mi nemzeti pártunk végrehajtó bizottsága! Ő vele van minden román lehellet. Ő vele van az egész főiskolai román ifjúság! – Fel a szívekkel (:sursum corda:) Áldozatok által sikerre! Küzdelem által győzelemre! – A főiskolai román ifjúság. – Erdélyből és Magyarországból. –

(:Eddig terjed a nyomtatvány előlapján nyomtatott szöveg; a hátlapon írottak fordítmánya pedig ime ez: Budapest, 1894. május 2. – Elfogadjuk azokat az I. oldalon levőket a magunkénak teljesen a mi aláírásainkat téve. – E. *Daianu* s. k. Joan Baptist Baiu s. k. Florian *Muntean* Aluj Stefan sk. *Aurel N.* (:ki nem betűzhettem, szó:) s. k. Victor *Onisor* s. k. Simeon *Davidu* s. k. Juliu *Maniu* s. k. Oktavian *Vazul* s. k. Aurel *George* (:ki nem betűzhettem, szó:) s. k. Dimitru *Supan* s. k. bölcsészettan hallgató. – Joanu Neontiu s. k. August *Dosa* s. k. Alesandru *Rimbasi* s. k. Georgu *Davidu* s. k. joghallható Constantin (:ki nem betűzhettem, szó) s. k. Nicolae *Vrati* s. k. Ath *Gava* s. k. Joan *Pelisi* de(:ki nem betűzhettem, szó:) s. k. Valeriu *Suciu* s. k. Axente *Banciu* s. k. Trajan *Bratu* s. k.

A másolat hitelétül:

Kolozsvárt, 1894. évi június hó 1-én

P. H.²

Balogh János
tanácsjegyző.

U

1894 jún. 1

Brandt József, a kolozsvári egyetem rektorának jelentése az egyetem román hallgatóinak nemzetiségi felhívása tárgyában

VKM eln. 1894: 1133 (1405)

Ad 1048–1893/4

etsz.

Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister Úr!

Tiszteletteljes hivatkozással a f. é. május hó 26-án 1048 etsz. a kelt felterjesztésemre, van szerencsém Nagyméltóságodnak a következőket jelenteni l

A kolozsvári kir. törvényszék vizsgáló bírāja megkeresésem és személyes utánjárásom folytán áttette hozzám az ide a.)¹ és b.) alatt hiteles fordításban és másolatban mellékelt nyomtatott felhívásokat, melyeken egyetemünk számos románajkú hallgatóinak sajátkezű névírásai láthatók. Ugyane nyomtatványoknak további az egyik példányán (:a.) b.) alattin:) a budapesti tudományegyetem hallgatói írták alá neveiket s e névsort is van szerencsém ide 2 % alatt mellékelten felterjeszteni. –

Végül más két példányon (:a.) b.):) a bécsi és gráci zsi egyetemek néhány hallgatóinak a nevei láthatók. –

Eme eredeti aláírásokkal ellátott nyomtatványoknak a birtokában lévén, hogy a hű tényállásról tehessek jelentést elhatároztam, a nyomtatvány aláíróinak a kihallgatását. –

Egyúttal eme tény fogyanatosításához a hivatkozott magas rendelet értelmében, segítségül kértem fel Dr Jancsó György urat, a jogi kar e. i. dékánját. –

² Körpecsét szövege: M. Kir. Ferenc József Tud. Egyetem Kolozsvárt. Rektori Hivatal,

¹ Gyűjteményünkben az A) alatt jelzett felhívást közöljük. A B) alatti felhívás címe: „Popor Român!” (Román nép!)

A két napon át eszközölt kihallgatásokról felvett jegyzőkönyvet másolatban, 3 % alatt van szerencsém mellékelni.

Miként az a.) és b.) alatti nyomtatványokból és a kihallgatási jegyzőkönyvből kitűnik, itt büntetendő cselekmény jelensége látszik fenforogni s ennek elkövetését a kihallgatott hallgatóink nem csak hogy kétségbe nem vonják, de inkább a kihallgatás alkalmával annak elkövetésével hivatkoztak. –

Mint hogy a fegyelmi eljárást addig nem vélem folyamatba teendőnek, *amíg a büntető bíróság, a mely előli az ügy van, a büntető eljárást jogerős határozattal be nem fejezte,*² másfelől azonban elejét óhajtom venni annak, hogy hallgatóink, esetleg más egyetemre való távozás által, magukat ez ügyben fegyelmi hatóságunk alul ki vonják; s végül mert e tanévből már csak néhány nap van hátra, a menyinyiben az indexek a „Tanulmányi szabályzat” értelmében június 8-án már aláíratok, az egyes karok pedig június 6–7-én határoznak a felett, hogy hanyag leczkelátogatás vagy más okból kiknek tagadandó meg az index aláírás, és e szerint a legsürgősebb intézkedésre van szükség: van szerencsém mély tisztelettel kérni Nagyméltóságodat, kegyeskedjék sürgősen elrendelni a következő javaslatomat:

- 1.) hogy addig is, míg a fegyelmi eljárás elrendeltetnék, az érintett felhívásokat aláírt hallgatók indexeinek az egyes tanárok és kari dékánok által való aláírása függőben tartassák; –
- 2.) hogy eme hallgatóknak sem vég – sem távozási bizonyítvány ki ne állíttassák, hogy ezek sem alap, sem államvizsgálatra, sem szigorlatokra, szóval semmiféle, az egyetemen tartatni szokott bármiféle vizsgálatra ne bocsáttassanak; –
- 3.) Méltóztassék a budapesti tudomány-egyetem hallgatóival szemben ugyan ilyen eljárást elrendelni.

4.) Végül méltóztassék odahatni, hogy ez ügyet a büntető bíróság mielőbb folytassa le. – Mihelyst Nagyméltóságod magas rendeletét megkapom, azonnal, és még az indexek aláírási idejének, vagyis június hó 8-ának bekövetkezte előtt, az ügyet az egyetemi tanács elé terjesztendem a fegyelmi eljárás azonnal megindítása végett, – ha csak a fegyelmi eljárás elrendelésére nézve, Nagyméltóságod szükségesnek nem tartja, hogy az egyelőre mellőztessék. –

Kolozsvárt 1894 június 1.

dr Brandt József s. k.
e. i. rector.

Ü

1894 jún. 4

Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedései a Memorandum-pör alkalmából román egyetemi hallgatók által kiadott nemzetiségi felhívások tárgyában

VKM eln. 1894: 1133 (1292)
(Fogalmazvány)

Folytatólagos intézkedés a kolozsvári memorandum-per alkalmából kibocsátott lázító felhívások tárgyában.

1. Dr Schnierer Aladár bpesti tud. egyetemi rectornak

A belügyminister úr bizalmas közlése útján arról értesülvén, hogy a Kolozsvárott közelebb lefolyt ú. n. Memorandum-per alkalmából az oláh nép között, a magyarországi egyetemi ifjúság nevében kibocsátott lázító felhívás terjesztett: azon hitben, hogy a felhívás szerkesztésében

² Kék ceruzával aláhúzva.

legfelebb csak a kolozsvári egyetem Oláh hallgatói vehettek részt, felhívtam ezen egyetem rectorát, hogy erre nézve alkalmas módon biztos tudomást szerezzen s engem az eredményről sürgősen értesítsen.

A kolozsvári egyetemen eszközölt kihallgatásokból az a sajnálatra méltó tény derült ki, hogy a velem közlött s ezenkívül meg egy másik lázító felhívásnak valóban egyetemi oláh nemzetiségű hallgatók a szerzői – és pedig nem csupán a kolozsvári, de egyszersmind a budapesti egyetem kötelékébe tartozók is, mely utóbbiak közül egy: Daianu E. (Illés?) a lázító felhívás terjesztésében a helyszínen kapatván, el is fogatott.

A kolozsvári egyetemen eszközölt kihallgatásokra vonatkozó iratokat, a rector jelentésével együtt, azzal a felhívással adom ki czímednek, hogy a 2. alatti jegyzőkönyvben megnevezett bpesti egyetemi hallgatókat – amennyiben szükségesnek mutatkoznék, a jogkari dékán bevonásával – sürgősen hallgassa ki s ha szükségét látja ellenök a fegyelmi eljárást indítsa meg s ennek eredményéhez képest határozatot hozzon a Tanulmányi, tandíj és fegyelmi szabályzat VI. fejezetében megállapított rendelkezések szerint; a közlött iratokat pedig betekintés után hozzám terjeszse föl.

Ahhoztartozásul tudatom czímeddel, hogy a kolozsvári egyetemi rectornak az előterjesztésben foglalt javaslatait jóváhagytam s a rendszeres fegyelmi vizsgálat megtartását szintén elrendelem.

Kelt

2. Belügyministernek.

2.

424

F. évi _____ sz. a. hozzám intézett nagybecsű átiratára van szerencsém *czímednek* szíves tudores.

mására hozni, hogy a velem közlött lázító felhívást – a kolozsvári egyetemen eszközölt kihallgatásokból s azok alkalmával tett önkéntes bevallásokból kitetszőleg – valóban egyetemi oláh nemzetiségű hallgatók szerkesztették, minélfogva ellenök – be sem várva a bíróság soká elhúzódható eljárásának eredményét – a két egyetem által a fegyelmi vizsgálat megindítását és fegyelmi határozat hozatalát elrendelem.

Fogadja stb. Kelt

Igazságügyministernek.

3.

424

A belügyminister úr f. évi _____ sz. a. közölte velem a Memorandum per alkalmából Kolozsres.

várra csődített tüntető oláh nép között terjesztett lázító felhívást, melyre nézve – miután az egyetemi oláh nemzetiségű ifjúság nevében bocsáttatott ki, a kolozsvári egyetemen haladéktalanul megindítottam a vizsgálatot.

E vizsgálatok során kiderült, hogy ezenkívül még egy másik, az egyetemi oláh hallgatók által sajátkezűleg aláírott lázító felhívás is bocsáttatott el, melyet a Kolozsvárott az esküdtszéki tárgyalás alkalmával letartóztatott E. Daianu bpesti egyetemi hallgatótól koboztak el.

Ezen izgató felhívások a kolozsvári kir. törvényszék birtokában vannak s bizonyynyal törvényes eljárás alapját fogják képezni.

Tisztelettel kérem *czímedet*: méltóztassék oda hatni, hogy ezen eljárás minden késedelem nélkül indíttassék meg s a lehető legrövidebb idő alatt törvényes úton fejeztessék is be s szíves tudomására hozom, miszerint részemről elrendeltem, hogy a két egyetem – be sem várva a bírói eljárás eredményét – a szóban forgó tanulók ellen, önvallomásaik alapján, az egyetemi fegyelmi szabályok értelmében intézkedjék.

Fogadja stb Kelt

Leővey
VI/4.

V

1894 júl. 8

Oberschall Adolf a m. kir. Curia elnökének átirata Szilágyi Dezső igazságügyminiszterhez a Ratiu János és társai elleni pörben, 1 melléklettel

Ig. Min. eln. 1894, K 1/2908

A MAGYAR KIR. CURIA ELNÖKE.

809. szám

eln. 894

Nagyméltóságú Igazságügyminister Úr!

Dr Ratiu János és társai bűnügyének itteni előadója hivatalosan jelentette, hogy eme bűnügynek f. é. július hó 10-én megkezdődő nyilvános tárgyalása alkalmából az 1871. évi 1498/1. M. E. és az 1885. évi 31482/1. M. számú sajtóügyi rendeletek¹ kibocsátására vonatkozó ministeri iratok és ministertanácsi jegyzőkönyvek megtekintése szükségessé válhatik, a mennyiben a vádlottak ama rendeletek törvényessége ellen kifogást tettek, és ennek elbírálása végett a kir. Curia ítélő tanácsa a kérdéses iratok beszerzését kívánhatja.

Nehogy tehát ennek valószínű bekövetkeztével a tanács működését hosszabb időre fel kelljen függeszteni, van szerencsém Nagyméltóságodat a közszolgálat érdekében tisztelettel felkérni, hogy a kérdéses iratokat még a nyilvános tárgyalás megkezdése előtt hozzám külön borítékba zárva megküldeni és engem felhatalmazni méltóztassék, miszerint azokat – a tanács esetleges határozatához képest – annak rendelkezésére bocsáthassam.

Az iratokat f. é. július hó 15-dikéig minden esetre visszaküldöm.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletim őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1894. július 8-án.

Oberschall Adolf

Melléklet:

Az 1871. évi 1498/M. E. számú felterjesztést; továbbá: az 1871. évi márczius hó 29-iki, az 1885. évi február hó 27-iki és az 1885. évi július 8-iki ministertanács 6., 10. és 7. jegyzőkönyvi pontjának hiteles másolatát; végül az 1885. évi 39.057/1. M. számú igazságügyministeri ügyiratot előirataival együtt átvettem, azzal a megbízással, hogy azokat a curia elnökének f. é. 809/eln. számú átirata értelmében Oberschall Adolf curiai tanácselnök úrnak további intézkedés végett átadjam.

Bpsten, 1894. július 9.

Dessewffy.

¹ Az 1885. júl. 8-i minisztertanács (MT, 1885: XII) megszüntette a nagyszebeni törvényszék sajtóbírósi hatáskörét, és azt a kolozsvári törvényszék mint sajtóbírósi kerületéhez csatolta.

W

1894 júl. 12

Lobmayer István szegedi kir. főügyész jelentése Szilágyi Dezső igazságügyminiszternek a „Dreptatea” című temesvári román lapnak a Memorandum-por ítéletét bíráló közleménye tárgyában

Ig. Min. 1894 R – 67/19725

Királyi Főügyészség Szegeden.

1720. szám.

f. ü. 1894.

Nagyméltóságú Igazságügyminister Úr!

Kegyelmes Uram!

A Temesvárott megjelenő „Dreptatea” című lap 117 száma mellett folyó évi június 9-én 22 szám alatt kiadott vasárnapi melléklet („Foaia de Dumineca”) „La procesul Memorandului din Clusiu” felírás alatt a bukaresti Univerisulnak „Az elítélt románság” című cikkét közli, a mely egyrészt a kolozsvári esküdtszék által elítélteket büntetendő cselekmény elkövetése miatt feldicséri, elítéltetésüket bünténynek nyilvánítja, másrészt a magyarokat a románokkal szemben tanúsított igazságtalan önkénykedéssel, a románság lenyugözésével vádolja, s ilykép a magyarok elleni gyűlöletre izgat.

Miután ezek szerint az idézett cikk közzététele által a btk. 172 §-ának második bekezdésébe s 177 §-ába ütköző izgatás vétségei követték el: az idézett lap egy példányának s a jelzett cikk fordításának felterjesztése mellett mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a sajtóügyi megtorló eljárásra az engedélyt megadni kegyeskedjék.

Szeged 1894 július 12.

Lobmayer István
királyi főügyész.

X

1894 júl. 20

Belügyminisztériumi átirat Szilágyi Dezső igazságügyi miniszterhez a Memorandum-pörrel kapcsolatban Brassóban eszközölt házkutatások tárgyában¹

Ig. Min. 1894, – R – 14/25.279

878 szám.

res. Eln.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Vonatkozással múlt hó 25-én 25279 szám alatt kelt becses átiratára, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a visszakérőleg tisztelettel idezárt iratok szerint a brassói királyi ügyészség az úgynevezett *Memorandum*² pörrel összefüggőleg Brassóban a törvény-

¹ A szóbanlevő házkutatásokat mint az Vita Sándor kolozsvári főügyész csatolt jelentéséből kitűnik, Pop Demeter brassói ügyvéd, Goldis László, Roșca Petru és Vlaicu brassói román tanároknál foganatosították a Memorandum-pörrel kapcsolatos „Frați Români „és” Popor [Poporul] Român” kezdetű röpiratok miatt (l. Ig. Min. 1894 – R – 14/25279).

² Fekete ceruzával aláhúzva.

hatóság tudta nélkül, csupán két rendőr jelenlétében házkutatásokat tartván, Brassó vármegye közigazgatási bizottsága folyó évi június hó 16-án tartott ülésében 7 szám alatt kelt határozatával az alispánt arra utasította, hogy intézkedjék, miszerint politikai vétségek eseteiben a bíróság által eszközendő házkutatásokhoz karhatalom az alispán előleges tudomása nélkül ki ne rendeltessek.

A királyi ügyészség ezen eljárása nézetem szerint sem volt szabályos, mert Brassó város nem lévén önálló törvényhatóság, a közigazgatási bizottság mellékelt jelentésében előadott körülményeknél fogva szükséges lett volna, hogy a házkutatásokról Brassó vármegye alispánja is előzetesen tudomással bírjon, de másrészt a közigazgatási bizottság nem volt illetékes ezen kérdésben intézkedni, hanem ezíránt hozzám felterjesztéssel kellett volna élnie; minélfogva a közigazgatási bizottság ezen határozatának feloldása mellett a Főispánt a jövőben követendő eljárásra figyelmeztetni szándékozom, Nagyméltóságodat pedig van szerencsém tisztelettel felkérni, hogy a mennyiben fenti nézetemet osztani méltóztatik, a brassói kir. ügyészséget az irányban, hogy politikai bűntettek vagy vétségek gyanúja folytán eszközendő házkutatásokról a törvényhatóság első tisztviselőjét előzetesen értesítse, saját részéről utasítani, s bölcs intézkedéséről esetleg netáni észrevételeiről engem értesíteni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását
Budapesten 1894 évi július hó 20-án

a minister meghagyásából
Olvashatatlan aláírás³
ministeri tanácsos.

Y

1894 okt. 8

Hatzinger Sándor, a szegedi államfogház igazgatójának jelentése a Memorandum-pór elítéltjeinek politikai kapcsolatai tárgyában

I. M. 1903 Ra – 11728 (41256/894)

A szegedi kir. államfogház igazgatóságától. –

10. elnk. szám
1894

Nagyméltóságú Ministerium!

A folyó évi június 28-án 2341. szám alatt kelt magas rendeletnek végpontjában arra utasítottam, hogy az államfogházba beutalt dr. Ratiu János, dr. Lukács László és Coroian Gyula állam fogoly egymástól és Román Miklós állam fogolytól is elkülönözten lesz őrizendő, illetve egymással felügyelet nélkül való érintkezésük megakadályozandó.

Ezen magas rendeletnek célba vett *végrehajtása részben megghiúsítottatik*¹ a nagyméltóságú Ministeriumnak 1890 évi július 9-én 22338. szám alatt kelt magas rendelete által. –

Az utóbbi magas rendelet szerint megengedtetik az államfoglyoknak, hogy minden vasár és ünneppnapon, a vezetésem alatt álló kerületi börtönben, az illető állam fogoly hitfelekezetének dogmái szerint tartott isteni tiszteleten jelen lehessenek. –

Mint hogy azonban a fennebb említett három politicalai állam fogoly görög catholicus vallású, – tehát egy szertartású isteni tiszteleten jelenhetnek meg – és jól lehet, hogy az állam fogházi

³ Jekelfalussy (?)

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

főfelügyező kíséretében jönnek a kerületi börtönbe és mennek vissza az állam fogházba, – még sem akadályozható meg, hogy útközben akár oláhul, akár franciául ne érintkezzenek, vagyis tüzetesebben kifejezve, ne conspiráljanak. –

Meghiúsíttatik az idézett magas rendelet *továbbá a látogatók részéről közvetítés által*;¹ nevezetesen Rațiu János állam fogolynak neje és két leánya által, kik állandóan Szegeden laknak és mindennap felváltva férjét, illetve atyjukat és a többi román államfoglyokat meglátogatják. –

Az eddigi észleleteim alapján, különösen pedig azon szempontból, nehogy idővel valamely haza és törvény ellenes csíny a felügyeletekre bízott államfogházba vezetessék vissza, kötelességemnek tartom a magas Ministeriumnak becses figyelmét a politicalai állam foglyok *látogatásaira vezetni*.¹

Folyó évi július 29. vagyis a többször említett három állam fogolynak befogadása óta, bezárólag a mai napig, a látogatási engedélyek alapján összesen *420 személy látogatta meg a letartóztatva levő román politicalai államfoglyokat*.¹

Különös feltűnést ébreszt bennem azon körülmény, hogy Csanád megye nagylaki és battonyai járásából, nemkülönben Torontál megye nagy-szt.-miklósi járásából nagy számmal jönnek román nemzetiségű látogatók az állam fogházba, holott az említett három memorandumbeli államfogoly közül egy sem való az említett megyékből; – továbbá előfordult már az is, hogy nem politicalai, hanem párbaj vétség miatt letartóztatott államfogolyhoz jött látogató és a látogatási cél elérése nélkül távozott az állam fogházból, – mert mind a két látogató szoba reggel 9–12 és délután 2–5-ig a román nemzetiségű államfoglyok, illetve azok látogatói által volt igénybe véve.

Hogy ezen helytelenség ne ismétlődjék és hogy *az állam fogházba nem való politicalai üzelmeknek tág tér ne engedessék*,¹ az által véltem némileg segíteni, hogy hivatkozva és támaszkodva az 1893 évimartius 20-án ad 24674/92 szám alatt kiadott államfogházi szabályok 6. pontja értelmében, – mely szerint ugyanegy időben ugyanazon államfogoly három személyből álló látogatást fogadhat – akként intézkedtem, *hogy viszont, ugyanegy időben, ugyanazon látogató legfeljebb három államfoglyot látogathat meg*.¹

Mert nyilvánvaló dolognak tartom, hogy *az országnak különböző részeiből, sőt Romániából érkező látogatók*¹ – kik közül sokan a memorandum perben elítélt államfoglyokat ezelőtt soha nem is ismerték – *csak is politicalai üzelmek folytatása végett jönnek az államfogházba*.¹

Mély tisztelettel kérem tehát a nagyméltóságú Ministeriumot, miszerint a 6. pontra, illetve a látogatásra vonatkozó intézkedésemet jóváhagyólag tudomásul venni méltóztassék.

Szegeden 1894 október 8-án

Hatzinger Sándor
igazgató.

¹ Zöld ceruzával aláhúzva.

Z

1894 dec. 30

Lobmayer István szegedi kir. főügyész jelentése Szilágyi Dezső igazságügyminiszternek Branisce Valér, a „Dreptatea” szerkesztője elleni sajtóperben hozott ítélet tárgyában.

Ig. Min. 1894 R – 67/19725

Királyi Főügyészség Szegeden

3232 szám

fű. 1894.

Nagyméltóságú Igazságügyminister Úr!

Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak folyó hó 3-án 48621¹ szám alatt kelt magas rendeletére és folyó hó 9-én 3086 szám alatt fölterjesztett jelentésemre hivatkozva mély tisztelettel jelentem, hogy izgatás vétsége miatt vádolt Dr Branisce Valér temesvári lakos mint a Temesvárott megjelenő „Dreptatea” című román politikai hírlap felelős szerkesztője ellen 1894 Deczember hó 28-án megkezdett és 29-én reggel ¼ 7 óráig folytatott sajtóügyi végtárgyalás után Dr Branisce Valer az esküdtszék verdictje szerint a btk. 172 §²-ba ütköző nemzetiség elleni izgatás vétségében 13 *esetben*² – a btk. 174 §-ba ütköző² hatóság elleni izgatás vétségében pedig 8 *esetben*² találatván vétkesnek e miatt a kir. törvényszék által összbüntetésként 2 évi *államfogházra és 1300 frt.*² pénzbüntetésre ítéltetett; – míg ellenben a btk. 173 §-ba² ütköző egy rendbeli alkotmány elleni izgatás vétségének vádjá alól az esküdtek verdictje alapján *felmentetett*.²

Az ítélet ellen az elítélt *semmisségi panaszt*² jelentett be.

Szegeden, 1894 deczember 30.

Lobmayer István
királyi főügyész.

Zs

1895 febr. 15

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átirata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a „Liga Culturală nemzetiségi izgatásai tárgyában”

VKM eln. 1895: 90 (384)

Magyar királyi minister elnök.

18 szám.

M. E. res.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Értesüléseim szerint az oláh nemzetiségi izgatásokat most már az iskolás gyermekekre is kiterjesztik, mert közöttük oly nyomtatványokat osztogatnak, melyeknek célja a „román nemzetért küzdő vértanúk” fölmagasztalása; a hazai és külföldi románok összetartozandósága érzetének emelése.

¹ Piros ceruzával aláhúзва.

² Kék ceruzával aláhúзва.

Ily eszméket szolgál Urechianak, a román Liga elnökének 7. alatt eredetiben és 2 7. alatt magyar fordításban visszakerőleg idecsatolt levele, mely Traján és Decibal képeivel, a római sassal, a Romulust és Remust szoptató farkassal és a memorandum perben elítéltek arczképeivel van díszítve.

Urechia ezt a levelet a magurai, szelestyei, csiszelői, alamori, omlási, örményszékesi, kakovai, galisi, gurasói, mági, orláti, szecséli, szibeli, tiliskai, valei és a többi erdélyi meg bánági román nőkhöz intézte. A Tribuna kiadó hivatala ezt a levelet az iskolás gyermekek szüleinek ingyen osztogatta és küldözte szét azzal, hogy azt gyermekeiknek adják.

Így egy ily nyomtatvány találtatott Cristea Nicolae, a nagyszebeni m. kir. államgimnázium III. osztályú tanulójánál s gyanú merült fel arra is, hogy oly nyomtatványok a segesvári evang. felekezeti iskolában szintén terjesztettek.

Van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, szíveskedjék az illető kir. tanfelügyelőköt esetleg a gymnásiumi igazgatókat utasítani, hassanak oda, hogy ily államellenes iratoknak az iskolákban való terjesztése a legszigorúbban megakadályoztassák, a kiosztott példányok elko-boztassanak és az e tekintetben vétő tanítók ellen mulasztásaik miatt illetékes felettes hatóságaik által esetleg a fegyelmi eljárás is megindíttassék.

Tett intézkedéseiről mielőbb szíves értesítését várom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1895 évi február hó 15-én

Br. Bánffy s. k.

30.

1894 jan. 11

A Beszterce-Naszód megyei felfüggesztett szász tanítók ügye¹

Kronst. Ztg., 1894, 8. sz.

Beszterce-Naszód megye közigazgatási bizottsága 1893. december 16-i ülésén a m. kir. tanfelügyelő javaslatára elhatározta: 1. hogy 23 névszerint felsorolt, a felekezeti evangélikus, görög-katolikus és görög-keleti iskolákban működő tanítónak, aki tanítói oklevelét 1872 után szerezte, a kinevezését megsemmisíti, mert állítólag nem képesek magyarul oktatni, és 2. továbbá követelte, hogy 11 felekezeti iskolai tanító mellé, akik tanítóképzőintézet tanulójaikat 1872 előtt fejezték be, és azóta nem szereztek meg a képesítést, hogy magyar nyelvoktatást végezhessenek, a magyar nyelv tanítására segédtanítót nevezzenek ki.

¹ Az 1893. szept. 25-én kelt *kultuszminiszteri rendelet* (43.760/VKM) értelmében a tanfelügyelőknek meg kellett állapítaniok, hogy mely népiskolákban nem kielégítő a magyar nyelv oktatása. Beszterce-Naszód vármegye tanfelügyelője, Csernátony Gyula, 1893. dec. 16-án jelentést terjesztett a megyei közigazgatási bizottság elé. A jelentés szerint négy román tanítót felfüggesztett, mert aláírták a Replikát, további 23 román és szász tanító (7 ev. szász; 9 g. kat. és 7. g. kel. román) ellen megindította a felfüggesztési eljárást, mert a magyar nyelv kielégítő oktatására nem képesek. 7 ev. szász, 3 g. kat. és 1 g. kel. román tanító mellé pedig a magyar nyelv oktatására képes segédtanítót kell helyezni. Ezeket 1894. júl. 1-ig az illetékes egyházi iskolai hatóságoknak le kell váltaniok, illetve magyarul tudó segédtanítót kell melléjük beosztani. A magyar nyelv oktatása nem kielégítő 21 ev. szász, 38 g. kat. és 14 g. kel. román népiskolában. (A jelentést l. Bistritzer Ztg. 1894, 1. sz.) Az evangélikus felekezeti iskolák biztosa javaslatot tett, hogy a Csernátony-jelentést vegyék le a napirendről, és később külön ülésen tárgyalják, de eredménytelenül. (Vö. Bistritzer Ztg. 1893, 52. sz.) Bethlen Pál főispán a közigazgatási bizottság határozata értelmében már dec. 16-án átiratot intézett Müller F. szász püspökhöz tizenöt szász tanító felfüggesztése, illetve helyükre új tanítók kinevezése tárgyában. (Bistr. Ztg. 1894, 2. sz.) A „zöldszász” sajtó az ügyvel foglalkozva, Csernátony tanfelügyelő távozását követelte. (*Dr. Csernátony Gyula, Ein Abschiedwort.* Kronst. Ztg. 1894, 22. sz.), majd a besztercei szász kerületi választmány hozta meg tiltakozó határozatát, amelyhez valamennyi szász kerületi választmány csatlakozott. A besz-

A beszercei választókerület szász kerületi választmányának jogos meggyőződése szerint a beszerce-naszódi közigazgatási bizottság mindkét határozata törvénytelen, és ezért tarthatatlan, mivel sem a népoktatásról szóló 1868. évi 38. tc.-re, sem az 1879. évi 18. tc.-re, legkevesébbé azonban az egyházi hatóságoknak a felekezeti népiskolai oktatás ügyében gyakorolt önkormányzatát törvényesen biztosító 1868. évi 43. és 44. tc.-re nem támaszkodhat, sőt azokkal éppenséggel ellentétben áll.

1. Hallatlan dolog egy jog- és kultúrállamban, hogy kinevezéseket, amelyeket az erre törvényesen hivatott hatóságok törvényes úton, törvényes bizonyítvány alapján foganatosítottak, erre egy fel nem jogosított testület semmisnek nyilvánítson; hogy, amint a jelen esetben, szabályszerűen kinevezett felekezeti iskolai tanítók minden további vizsgálat nélkül, az erre törvényesen egyedül feljogosított felső felekezeti hatóságok által hozott ítélet nélkül, egy felügyeleti szerv pusztán állítása alapján, egy politikai közigazgatási hatóság egyszerű határozatával felmentetnek tanítói állásukból; hallatlan, hogy ezáltal implicite ugyancsak semmisnek nyilvánítják az érintett tanítók jogosan szerzett képesítőtámasztó bizonyítványait.

2. A legegyszerűbb jogfogalom szerint is megengedhetetlen, hogy ha az 1879. évi 18. törvény-cikk – amely a magyar nyelvet minden fennálló nyilvános iskolában felveszi a kötelező tantárgyak közé, de ez csak fokozatosan hajtandó végre – azokat a tanítókat, akiket 1872 előtt neveztek ki. e nyelvoktatás kötelezettsége alól felmenti, most pedig azt követeljük, hogy ezek mellé a tanítók mellé segédtanítót adjanak a magyar nyelvoktatás ellátására. Mert ez nem jelent mást, mint hogy a törvény által ezen oktatás alól felmentett tanítókat egy másik ajtón át helyükről el akarják távolítani; mert hány község van, amely abban a helyzetben lenne, hogy a rendes tanító fizetése mellett még egy segédtanítót is fizethessen a magyar nyelvoktatásra.

3. Hatásukban pedig a közigazgatási bizottság határozatai éppenséggel kegyetlenek és ember-telenek: arra vezetnek, hogy 23 tanítót 1894. július 1-ével állásából eltávolítanak és családjukkal együtt a nyomornak és a nélkülözésnek teszik ki! És mivel a tanfelügyelő e megye minden (kb. 100) felekezeti népiskoláját olyannak nyilváníthatja, amelyben a magyar nyelvben való oktatás sem eredménye, sem módszere alapján meg nem felelő – valamennyi azokban működő tanítót ugyanezen sorssal fenyegetik, s azoknak szívében, akiknek örömmel kell működniök tanítói hivatásukban, embereket nevelniök, és az ifjú szívekbe a jogba és törvénybe vetett megrendít-

tercei választmány 1894. jan. 2-án levelet intézett Fluger Károly országgyűlési képviselőhöz. A levélben ismertetik a szász felekezeti iskolákat fenyegető veszélyt, és felhívják, hogy szász képviselőtársaival együtt erélyesen tiltakozzék a tanfelügyelő törvényellenes és erőszakos eljárásával szemben, és győzze meg a kormányt a szász felekezeti iskolák elleni eljárás súlyos következményeiről. (Bistr. Ztg. 1894, 3. sz.) Az ügyvel kapcsolatban jelentek meg a magyar sajtóban a Wekerle-kormány és a szászok között létrejött paktummal kapcsolatos híradások. Eszerint a kultuszminiszter lemondott volna az 1893. szept. 25-i rendelet végrehajtásáról, ha a tizenhárom szász képviselő az egyházpolitikai javaslatok mellett szavaz, és bennmarad a kormánypártban. E híreket mind a kormány, mind pedig a szászok cáfolták, tény azonban, hogy az 1894. jan. 20-i VKM rendelet (az ún. 3.812. sz. pótrrendelet, amely kimondja, hogy minden egyes eset megvizsgálás végett a miniszterhez terjesztendő fel) egyelőre elodázta a szász tanítók felfüggesztését, és erre később sem került sor, hanem 1894 nyarán Nagyszébenben kiegészítő magyar nyelvtanfolyamon kellett részt venniök. (Bistr. Ztg. 1894, 29. sz. Hasonló tanfolyamokat rendeztek júl. 15. és aug. 25. között a nem magyar anyanyelvű tanítók részére Máramaroszigeten, Déván, Székelykeresztúron és Sepsiszentgyörgyön is.) Ugyanakkor a szász képviselők bennmaradtak a kormánypártban, és elfogadták az egyházpolitikai javaslatokat. A beszerce-naszódi szász tanítók és az ezzel kapcsolatos paktumtárgyalások ügyéről a tárgyalt időszakban Bartha M. két vezércikkben is foglalkozott az Ellenzékben (*Paktum a szászokkal*. Ell. 1894. jan. 24. 20. sz. és *Hátrább a magyarsággal*. Ell. 1894. jan. 30. 24. sz.) – A tanfelügyelői jelentésben említett román és szász tanítók ügyének különböző intézése mutatja a kormányzat által a nemzetiségi kérdésben követett kétféle eljárást és a kormánytámogató szászok kivételezettségét.

A közlemény eredeti címe: *Erklärung des sächsischen Kreis Ausschusses des Bistritzer Wahlbezirkes, betreffend den das Konfessionelle Schulwesen verwaltigenden Beschluss der Verwaltungsausschusses des Bistritz-Nassoder Komitates vom 16. Dezember 1893.*

hetetlen bizalmat ültetniük, azt a lesújtó, gyöttrő érzést keltik, hogy saját és családjuk léte egyetlen, nem csalhatatlan ember teljhatalmától, jelentésétől függ – ez kegyetlen, ez embertelen dolog!

Midőn a beszercei választókerület szász kerületi választmánya ezt a nyilatkozatot teszi, kifejezi:

1. bizalomteljes várakozását, hogy az evangélikus tartományi konzisztorium mint az ág. hitv. evangélikus tartományi egyház legfelsőbb egyházi és iskolai hatósága Magyarország erdélyi országrészeiben, minden törvényes eszközt fel fog használni, hogy a beszerce-naszódi közigazgatási bizottság eljárásában rejlő, az evangélikus-szász népiskolaügy akadálytalan fennmaradása ellen irányuló veszedelmes támadást, amely a felekezeti iskolák általános megszüntetéséhez vezethet, erélyesen elhárítsa; megkeresi

2. a szász nép központi választmányát, hogy az evangélikus-szász népiskolák megrendszabályozását, amely nemcsak azzal fenyeget, hogy kultúránknak súlyos károkat okoz, hanem az államon is súlyos sebet üt, mielőbbi tárgyalás tárgyává tegye és felhívja

3. a beszercei választókerület országgyűlési képviselőit, hogy az ebben a választókerületben a felekezeti tanítók elleni erőszak miatt uralkodó mély felháborodásra tekintettel, a szász választókerületek többi országgyűlési képviselőivel együtt és azonkívül személyes fellépés útján is mindent kíséreljenek meg, és a magas magyar kir. kormánynál hassanak oda, hogy Beszerce-Naszód megye közigazgatási bizottságának 1893. december 16-i határozata mint törvénytelen, jogtalan és a szász nép kulturális életére és a felekezeti iskolaügy békés továbbfejlődésére súlyos veszedelemet maga után vonó határozat, érvényteleníttessék.

Beszerce 1894. január 2-án.

A beszercei választókerület szász kerületi választmánya.

31.

Iratok Hieronymi Károly belügyminiszter nemzetiségi politikájához¹

A

1894. jan. 15

Hieronymi Károly belügyminiszter indítványa a minisztertanácsban az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek (EMKE) adandó kedvezmények tárgyában

MT, 1894: I/8.

A belügyminiszter Úr indítványa folytán elhatározott, hogy miután az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) ügyeinek vezetése ellenzéki körök kezébe került s az egyesület a kormány által adni szokott kedvezményeket

¹ Hieronymi belügyminiszter 1893. aug. 21-én az erdélyi főispánokkal bizalmas értekezletet tartott a román mozgalommal kapcsolatos teendő ügyében. A főispánok jelentései alapján 9 megyében 113 állami iskola felállítását látja szükségesnek (l. B irat). 1894. elején az ellenzéki vezetés alatt álló EMKE segélyezési ügyeit a belügyminisztérium hatáskörébe utalja (A), ez év márc. 11-én előterjesztést tett a minisztertanácsban a katonai hatóságok magyar levelezési nyelve tárgyában (MT, 1894: VII/3), ez év jún. 21-én pedig Eötvös Loránd kultuszminiszterhez intézett átiratában tiltakozik az ellen, hogy a karánsebesi gör. kel. püspök románul levelezzék Temes megye törvényhatóságával. (D) 1894. júliusában a belügyminiszter körutat tett Erdélyben, és ez alkalommal, 1894. júl. 19-én mondott kolozsi beszédében kilátásba helyezi az erdélyi választói census leszállítását, s a román ifjúság elhelyezését az állami hivatalokban. A szász sajtó biztatónak látja Hieronymi kijelentéseit, amelyeket egyelőre tartózkodással fogad. (Kronst. Ztg., 1894. júl. 21. 169. sz.) Román részről elzárkóztak Hieronymi kezdeményezése elől, ami a román nemzeti párt 1894. jún. 16-i betiltása után érthető volt. Hieronymi azzal az indokolással tiltotta be a román nemzeti pártot, hogy a választótörvény 104. §-a értelmében állandó pártok csak az alap-

mind úgy iparkodik feltüntetni, mintha csakis az egyesület által eszközöltettek volna ki s azokat ellenzéki célokra használja ki: a törekvés megghiúsítása végett a miniszter urak minden egyes kedvezményt, melyet akár egyenesen az EMKE-nek adnak, akár az EMKE által közvetve másoknak juttatnak, mindig előzetesen a belügyminiszter úr tudomására hozzák.

B

1894 febr. 5

*Hieronymi Károly belügyminiszter átirata gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
a románok lakta vármegyékben létesítendő állami népiskolák ügyében*

VKM eln. 1894: 112 (341)

Magyar királyi belügyminiszter.

44 szám.

res.

Nagyméltóságú gróf miniszter úr!

Mély köszönettel vettem Nagyméltóságodnak f. é. január hó 14-én 112 eln. szám alatt hozzám intézett nagybecsű átiratát, melylyel közölni méltóztatott velem a hazafias magyar elemi iskolai oktatás ügyének fejlesztése érdekében a román nemzetiségi vidékek vármegyéinek főispánjaihoz intézett bölcs leíratát. –

Ugyanazok az indokok, melyek Nagyméltóságodat ezen körrendeletének kibocsátására indították, vezéreltek engem akkor, midőn a román nemzetiségi mozgalmak által veszélyeztetett vármegyék főispánjaival¹ a múlt év nyarán a teendők iránt bizalmas értekezletet tartottam.

Ez a bizalmas megbeszélés a dolog természeténél fogva nem volt mereven csak a szorosabb értelemben vett belügyi közigazgatásra, illetőleg az annak körében teendő intézkedések megállapítására szorítható, hanem ki kellett terjeszkedni, a nemzeti létérdekek biztosítására alkalmasnak ígérkező összes rendszabályok megvitatására.¹

Az értekezleten nyert útmutatás szerint a főispánok a többi között jelentést tettek hozzám arról is: hogy nézetük szerint, mely helyeken lennének a legközelebbi jövőben állami iskolák létesítendőek.

Biztos tudatában annak, hogy Nagyméltóságod is osztolni méltóztatik azon felfogásban, hogy a nagyra nőtt román nemzetiségi kérdéssel szemben egyik főtényezője az eredményes nemzeti politikának,¹ hogy mennél több jól felszerelt állami elemi iskola létesíttessék a veszélyeztetett vidékeken¹ – szolgálatot véltem tehetni Excellentiádnak azzal, ha a főispánok e részben tett javaslatait további bölcs intézkedés végett Excellentiáddal közlöm. –

A főispánok javaslatait tehát összefoglaltan a következőkben van szerencsém Excellentiád nagybecsű tudomására hozni. –

1.) Alsó-Fehér vármegyében égető szükség van állami elemi osztott iskolákra, Abrudbánya városban, Magyar-Igen, Zalatna és Verespatak községekben. E helyeken nagyszámú magyarság lakik, melyet a román fajba beolvadástól csak kiváló, jól felszerelt állami iskolákkal lehet megmenteni. – Abrudbányán tárgyalás alatt van egy hat osztályú állami elemi fiú iskola létesítése,

szabályok jóváhagyása után működhetnek, ilyenekkel pedig a román nemzeti párt nem rendelkezik. Mint ismeretes, a román nemzeti komité ez év nov. 28-án ismét összeült, mire Hieronymi 1894. dec. 7-én a nagyszabani főispán útján a törvényes következményekre figyelmeztette a Komité tagjait, 1895. jan. 6-án pedig feloszlatta a komitét.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

ennek felállításához azonban maga a város csak igen csekély összeggel járulhatna, mert rendezett tanácsú városi jellegét is csak igen nagy erőmegfeszítéssel képes fen[n]tartani, az iskola felállításának és fen[n]tartásának költségeit tehát csaknem teljesen az államnak kellene hordoznia. Magyar-Igenben szintén hat osztályú osztott iskolára volna szükség. Zalatnán 1895-re van tervbe véve egy új iskola épület felállítása, pedig nagyon lényeges volna, hogy az épület még 1894-ben elkészüljön. Verespatakon a már meglévő leányiskola mellett szükséges volna állami osztott elemi fiú iskolát létesíteni. Mindezekben a helyeken állami kisdudóvók létesítése is első rendű szükség.

Másod sorban szükséges volna osztatlan állami elemi iskolákat felállítani: Felenyed, Buzás-Bocsárd, Medvés, Hari, Magyar-Herepe községekben. –

Harmad sorban: Gombás, Csombord, Maros Szt. Király, Szászújfalú-Tompaháza, Lörincz-réve, Magyar-Bagó, Magyar-Lapád, Pókafalva, Örményszékes és Alamor községek azok, melyekben állami elemi iskolát kellene állítani.

A főispán állítása szerint mindezen községekben az illető felekezeti magyar tannyelvű iskolák átengedése iránt az illető egyházak fejeivel kedvező eredménynek reményével lehetne tárgyalásokat kezdeni.

2.) Arad vármegyében a gyoroki csángó népiskolának mielőbbi felállítására 2000 frt., a szederháti községi népiskola átalakítására 600 frt., fentartására pedig évi 99 frt., az új szent annai népiskolánál két tanítói állás szervezésére évi 1000 frt. államsegélyre lenne szükség.

3.) Besztercze-Naszód vármegyében Naszód és Sófalva községekben lenne mulhatatlanul szükséges állami iskolát állítani. Különösen fontos a Naszódon létesítendő iskola, mely versenyezni lesz hivatva a naszódai gazdagon felszerelt román tannyelvű alapítványi iskolákkal.

4.) Brassó vármegyében – a főispán nézete szerint – újabb állami iskolák felállítása helyett a meglévőknek versenyképes állapotba helyezése és az állami tanítók javadalmazásának rendezése szükséges első vonalban. Egyébiránt a főispán a tanfelügyelőnek ebben a kérdésben 1893. évi december 31-én 1531 szám alatt hozzá intézett jelentését Nagyméltóságodhoz felterjesztette. –

5.) Fogaras vármegyében: Opra-Kerczisor, Alsó-Árpás, Sárkány, Felső-Venicze, Alsó-Homára, Kucsuláta és Töröcsvár községekben állami elemi iskolát szervezni, Zernesten pedig az egy tanítójú népiskolát egy második tanítói állás rendszeresítésével volna szükséges tovább fejleszteni. Mindezen helyeken állami kisdudóvókat is kellene létesíteni.

6.) Hunyad vármegye főispánja a *tanfelügyelőnek*² állami iskolák létesítése tárgyában 1893. évi október 17-én 2907 szám alatt² hozzá intézett jelentését felterjesztette hozzám. Van szerencsém ezt a tanfelügyelői jelentést 1 % alatt tisztelettel átengedni. –

7.) Kis-Küküllő vármegyének állami iskola szükséglete Nagyméltóságodnak 1893. évi június 3-án 9730 sz. a. kelt leiratában engedélyezett iskolákkal egyelőre ki volt elégítve. Az óta azonban már Csapó községben is szükségesnek bizonyult állami iskolának a létesítése. –

8.) Kolozs vármegye közgazgatási bizottsága 1893. évi október hó 9-én 1143. sz. a.² Nagyméltóságodhoz intézett felterjesztésében részletezte a vármegye állami iskola szükségletét. –

9.) A Krassó-Szörény vármegyében szükséges állami iskolák jegyzékét a 2 % alatt tisztelettel csatolt kimutatás tünteti elő. Ebben a kimutatásban oly községek is szerepelnek ugyan, melyekben a magyarság száma elenyészően csekély, tekintettel azonban arra, hogy az ezen községekben létező román hitfelekezeti iskolákban az oktatás felette alacsony színvonalon áll, remélhető, hogy az állami iskolát a román ajkú tankötelesek is látogatni fogják. –

10.) Maros-Torda vármegyében a következő 20 községben volna sürgős állami elemi iskolát létesíteni. Erdő Szent György, Magyar-Régen, Mosón, Toplicza, Megyesfalva, Remeteszeg, Palota-Ilva, Hobek, Szent Ivány, Mező Sámsond, Nyárádtó, Vája, Sáromberke, Illyésmező, Nyárád Szereda, Vajda Szent Ivány, Körtvefája, Ratosnya, Gyulakuta, Szentháromság, Ikland. A községek nevei úgy következnek a sorrendben, a mint az állami iskola felállítása inkább szükséges.

² Kék ceruzával aláhúzva.

11.) Nagy-Küküllő vármegyében Héjjasfalván szükséges állami iskola; *ez iránt különben a közigazgatási bizottság múlt évi október 3-án 165 sz. a.*² Nagyméltóságodhoz felterjesztést intézett. Szükség volna továbbá Szt. Ágothán egy állami polgári iskolára, melyet Szt. Ágotha község is támogatna anyagi erejéhez képest. Rolya és Mihályfalva községekben az oláhosítás processusának megakadályozása céljából a főispán nem tartja okvetlenül szükségesnek, hogy állami iskola létesíttessék, hanem elegendőnek véli az ottani felekezeti magyar és szász iskoláknak állami segélyben részesítését. –

12.) Szeben vármegyében Szerdahely és Szelistye községekben volna első sorban szükséges állami iskolát létesíteni, de szükséges volna ezen iskolák részére állami épületeket is emelni. Szükséges a szászsebesi állami iskolát is új állami épületbe elhelyezni s egyszersmind ugyanott még egy férfi tanerőt alkalmazni. Nagyszebenben pedig a jelenleg fennálló állami óvoda mellé a szükségletnek megfelelőleg még egy második állami óvodát is kellene létesíteni. –

13.) A Szilágy vármegyében szükséges állami iskolákról a *tanfelügyelő még múlt évi július hó 5-én 921 sz. a.*² részletes kimutatást terjesztett fel Nagyméltóságodhoz. Szilágy vármegye főispánja ezt az előterjesztést melegen pártolja. –

14.) Szolnok-Doboka vármegye *tanfelügyelője*² szintén felterjesztést intézett Nagyméltóságodhoz (*:1893. évi július hóban 936. sz. a.*),² melyben a létesítendő állami iskolák kérdésére a legnagyobb részletességgel kiterjeszkedett. –

15.) Torda-Aranyos vármegyében Mészkö, Harasztos, Bágyon, Egerbegy, Alsó Detreben, Oláh Dellő, Mező Méhes és Mező Záh községben lennének állami iskolák felállítandók. Ezen kívül Mészkö községben az unitárius, Oláh Dellőn az ev. ref. iskola segélyezendő lenne, a tanítói kinevezési jog fentartásával, végül Egerbegyen a fennálló állami leány iskolát is kellene fejleszteni. –

A fentebbiekben közöltem Nagyméltóságoddal a főispánoknak a magyar tannyelvű állami elemi iskolák felállítására vonatkozó nézeteit; melyekre részemről csak azt jegyzem meg, hogy a főispánoknak javaslatait igen szerény igényűeknek tartom; mert ezek szerint Arad, Beszterce-Naszód, Fogaras, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szeben, Torda-Aranyos, Hunyad, és Krassó-Szörény megyékben, tehát összesen 9 vármegyében összesen 113 állami iskolának felállítását javasolják; mit tekintettel az elérendő célra szerény kezdeményezésnek tartok. –

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilváníását. –

Budapesten, 1894. évi február hó 5-én. –

Hieronymi s. k.

C

1894 ápr. 17

*Molnár Viktor Temes megyei főispán átirata gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
a Temes megyei törvényhatóság és Popea karánsebesi gör. kel. püspök között a hivatalos nyelvhasználat
körüli felmerült vitában*

VKM eln. 1894: 209 (20497)

Temes-vármegye közig. bizottságától.

1638. szám.

kbjk. 1894

Temesvárott 1894. április 17-én.

Nagyméltóságú

Vallás és Közoktatásügyi M. kir. Minister Úr!

A múlt évi november 16-án 5263 szám alatt a sósiai gör. kel. román iskola hiányai ügyében a karánsebesi gör. kel. püspök úrhoz egy átiratot intéztem, mire a püspök úr az ide 1. alatt mellékelte 5756. számú oláh átiratban válaszolt. Erre én ugyan e szám alatt kértem, hogy levelezésében a magyar nyelvet használja. A püspök úr e megkeresésre az ide 2. alatt csatolt 1638. számú átiratban tagadólag válaszolt, sőt miként a 9–4 mellékletek mutatják azóta folyton oláhnyelvű átiratokat küldöz hozzánk. –

Az 1868. évi 43. t. cz. 14. §-a rendeli, hogy az egyházi főhatóságok a törvényhatóságokkal való levelezéseikben vagy az állam nyelvét vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használják. Igaz ugyan, hogy a Temes-vármegye törvényhatósága 1869. évi május hó 10-én tartott közgyűlésében 141. szám alatt az 1868. évi 441. cz. 2. §-a alapján elhatározta, hogy jegyzőkönyvét az állam hivatalos nyelvén kívül román és német nyelven is vezettetke, s a jegyzőkönyvek tényleg 1869. és 1870. években német és 1873-ig román nyelven is vezettetke, 1874-től kezdődőleg azonban azok kizárólag az ország hivatalos nyelvén vitetnek, s ez idő szerint Temes-vármegye jegyzőkönyvi nyelve egyedül és kizárólag magyar, az 1886. évi 21. t. cz. alapján pedig mint magyar hivatalos nyelvű megye szervezkedett s így az idézett törvény alapján is megkövetelhetjük a püspök úrtól, hogy hozzánk magyar nyelvű átiratokat intézzen: azon nagy horderejű ténynek számbavételével pedig, hogy ha a püspök hivatalos érintkezésében mellőzi a hazai országos nyelvhasználatát ebben őt összes papsága s a tanítóság is követik, s az egyházi állásokat oly egyénekkel töltik be, kik a magyar nyelvet nem is beszélik, mi ezen felekezetenek a magyartól való teljes elidegenítését vonja maga után: azon tiszteletteljes kéréssel járulok Nagyméltóságodhoz: méltóztassék a karánsebesi gör. kel. román püspök urat utasítani, hogy e megyével való hivatalos érintkezésében úgy ő valamint alantás közegei is a hazai országos nyelvet használják. –

Mély tisztelettel:

Molnár
főispán,
mint elnök.

D

1894 jún. 21

*Hieronymi Károly belügyminiszter átirata br. Eötvös Loránd vallás- és közoktatásügyi miniszterhez
Temes megye törvényhatóságának jegyzőkönyvi nyelvhasználata tárgyában*

VKM eln. 1895: 209 (30906)

47.164 szám.

Magyar királyi belügyminister.

I a

Nagyméltóságú Báró Minister Úr!

Nagyméltóságod hivatali elődének múlt hó 2-án 20497. szám alatt kelt átiratára¹, melyben a Temes vármegyei közigazgatási bizottság és a karánsebesi görög keleti román püspök köz¹ támadt nyelvügyi összeütközésben¹ vélemény nyilvánításra szövegeztettem fel: a következőkben van szerencsém Nagyméltóságodnak a mellékletek visszajuttatása mellett tisztelettel válaszolni.

A nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868: XLIV. t. cz. 16. §-a szerint az egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez, – következőleg a közigazgatási bizottságokhoz is, melyek az 1876: VI. t. cz. bevezető sorai szerint a törvényhatóságok kebelében állítatnak fel – intézett beadványaikban az állam nyelvét, vagy ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét használhatják.

Temes vármegye törvényhatósága 1869-ben 141. sz. hozott közgyűlési határozata alapján jegyzőkönyveit 1869 és 1870 években német, 1869–1873 években román nyelven is vezette, 1874 évtől kezdve azonban jegyzőkönyveit kizárólag az állam hivatalos nyelvén vezeti.

Igaz ugyan, hogy az 1869 évi határozat végrehajtása nem idevonatkozó és formaszzerű újabb határozat által, hanem csupán hallgatólagosan, gyakorlat útján lön felfüggesztve. De a kérdéses 1869 évi határozat közvetve nemcsak a 20 évet meghaladó gyakorlat által tényleg, de még jogilag is az által hatályon kívül helyeztetnek tekinthető, hogy a midőn a vármegye közönsége hivatalait az 1886: XXI. t. cz. alapján újonnan szervezte: a szervezési szabályrendeletbe a többször említett 141/69 sz. közgyűlési határozat végrehajtása céljából annak idején felállított egy német és egy román aljegyzői állást többé már nem vette föl.

Ennélfogva nem csak a Temes vármegyei közigazgatási bizottságnak 1638/94 számú jelentése végén felhozott politikai indokok teszik kívánatosá, hogy Nagyméltóságod a közigazgatási bizottság jelentésében foglalt kérelemhez képest a karánsebesi görög keleti román püspököt az ez időszerinti tisztán magyar jegyzőkönyvi nyelvű Temes vármegye törvényhatóságával kizárólag az állam hivatalos nyelvén levelezésre felhívni méltóztassék, de az előadottaknál fogva ez intézkedéssel nézetem szerint az 1868: XLIV. t. cz. 16. §-ának rendelkezései sem lesznek megsértve.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten 1894 évi június hó 21-én.

Hieronymi.

32.

1894 febr. 22.

*Jókai Mór köszönő levele a Szerb Maticához az írói működése ötvenéves jubileuma alkalmával
történt beválasztásakor²*

Br., 1894, 17. sz.

Jókai Mór, akit a mi „Maticánk” tiszteletbeli tagjává választott, ötvenéves jubileuma alkalmából pedig titkársa üdvözölt, az egyesület elnökéhez, Dimitrijević Milos úrhoz a következő

¹ Fekete ceruzával aláhúзва.² A közlemény eredeti címe: *Zahvalnica Mavra Jokajija – Matici Srpskoj. – Jókai Mór köszönete a Szerb Maticának.*

tartalmú levelet intézte: „Örömmel és hálás odaadással vettem a hazafias kitüntetés, amelyben az igen tisztelt „Matica Srpska” részesíteni szíveskedett. Ebben a kitüntetésben legszebb jutalmát látom irodalmi munkásságomnak s életem hátralévő napjait annak fogom szentelni, hogy e kitüntetésre méltónak mutakozzam.

Kérem Önt Uram, szíveskedjék köszönetem kifejezését a Matica összes igen tisztelt tagjaival közölni s engem továbbra is a részemre oly értékes, hazafias szeretetében megtartani.”

Jókai fenti leveléhez két nagy, igen szépen kidolgozott fényképét is mellékelte, amelyekre sajátkezűleg ráírta, hogy azokat emlékül küldi Dimitrijević Milos úrnak, a Matica elnökének és régi barátjának. Hadžić [Antal] úrnak, a Matica titkárnak, aki a jubileum alkalmából a Matica tiszteletbeli tagságáról szóló oklevelet néki átadta és őt üdvözölte.

33.

1894 febr. 23

Zágrábi kormányjelentés a közös külügyminisztérium tájékoztatási hivatala számára a horvát ellenzék magatartásáról a tervezett magyarországi nemzetiségi kongresszus ügyében¹

ME eln. 1894, 478.

[Fordítás németből]

Cs. kir. Külügyminisztérium
Tájékoztatási Hivatal

410/4 I. B.

Van szerencsém excellenciádnak szíves tudomásulvétel végett megküldeni egy folyó hó 23-án kelt zágrábi magánlevél másolatát a magyarországi románok nemzeti törekvéseiről és a horvát nemzeti párt magatartásáról ezen törekvésekkel szemben.

Bécs 1894 február 26.

A miniszter helyett
(Olvashatatlan aláírás.)

Melléklet.
ad 410/4 I B.

Zágráb, 1894. február 23.

A magyarországi román ellenzék részéről még mindig történnek kísérletek arra, hogy a horvát ellenzékét mozgósítsák a tervezett nemzetiségi kongresszuson való részvételre; itt azonban véglegesen elutasították, mivel a horvát ellenzék államjogi (közjogi) ellenzék és részvétele egy magyarországi kongresszuson nem egyeztethető össze ezzel az alapelvvel. A főök azonban az, hogy a románoknak is államjogi (közjogi) ambícióik vannak és el akarják ismertetni magukat,

¹ Az irat mint az 1895. évi nemzetiségi kongresszus előzményeinek különálló, nem magyarországi szála érdemel figyelmet. Bizonyítja egyrészt, hogy már 1894 elején tárgyalások folytak a román nemzeti párt és a horvát jogpárti ellenzék között a tervezett nemzetiségi kongresszuson való horvát részvétel biztosítása érdekében. A közölt magánlevél ugyanakkor rávilágít a horvát közjogi ellenzék tartózkodásának okára: ha elismerik a román nemzeti párt nemzetiségi követeléseit, úgy – a levélíró horvát politikus szerint – megrendül a helyzetük a horvátországi szerbességgel szemben. (A horvát ellenzék közjogi álláspontjára l. a horvát jogpárt 1894. évi programját, 37. sz. irat.) Említést érdemel, hogy román forrás szerint Rațiu mint a román komité elnöke megbízásából Brote, a komité alelnöke még 1892 szeptemberében tárgyalásokat folytatott Zágrábban a horvát ellenzék akkori egyik irányítójával és Strossmayer bizalmasával, Rački kanonok, zágrábi egyetemi tanárral. A tárgyalások azonban nem jártak említésre méltó eredménnyel. (L. Georgescu Ioan: Dr. Ioan Rațiu (1828–1902), Sibiu, 1928, 102–3. l.)

mint politikai nemzet, az itteni ellenzék pedig Szent István koronájának területén csak két politikai nemzetet ismer el, a magyart és horvátot. Az ellenzék egyik igen mértékadó vezetője mondotta nekem: Nem megyünk el a kongresszusra, mert abba a kényszerhelyzetbe kerülhetünk, hogy el kellene ismernünk Erdély önkormányzatát. Hová jutnánk akkor a mi szerbjeinkkel szemben?

Két román képviselő érkezett ide a napokban, hogy megbeszéljék egy osztrák–magyar nemzetiségi kongresszus megtartásának tervét. Egy ilyenén már mindenesetre innen is részt vennének.

34.

A horvát és a magyar képviselők kölcsönös látogatásai Zágrábban és Budapesten¹

A

1894 máj. 2

*A függetlenségi sajtó vezércikke a horvát szabor képviselőinek budapesti látogatása alkalmából:
„A horvátok látogatása.”*

E, 1894, 122. sz.

A magyar királyság székesfővárosa nemsokára igazán ritka vendégsereget fog falai közt üdvözölhetni. A horvát képviselőket. Nem a közös országgyűlésre kiküldötteket, a kikhez általában szintén csak néha-néha, többnyire szavazáskor, van szerencsénk; hanem vendégül fogja láthatni a horvát képviselők összességét, kik közül sokan még teljesen ismeretlenek ebben a nagy városban, a magyar állam közös metropolisában, melyet nem választ el nagyobb út Horvátország fővárosától, mint a mekkorát alig hét óra alatt befut a gyorsvonat.

Ily közel vagyunk egymáshoz térben, s mégis oly messze vetődünk egymás megismerésében és szeretetében. Csak egy aránylag keskeny folyó szalagja vágja el a két ország határát, s mindeddig nem találtak biztos hidat, hogy rajta egymáshoz férközhessünk, szemtől-szemben, kéz a kézben köszöntsük egymásra a testvéries jó napot. Olaszország szeretetét és becsülését nem zárta el egy egész tenger, Franciaország rokonszenve áttört két nagy országon keresztül hozzánk.

Mint van az, hogy a horvát nemzet e nagy közelségben távolodott el annyira tőlünk?

Mióta Szent Lászlónak felajánlották a koronát, mióta Könyves Kálmán az állam testéhez fűzte ezt az országot, a magyar birodalomnak egyik legéletrevalóbb, legizmosabb karját: a horvát vitézek együtt jelentek meg a százados harcok véres mezején a magyar hősökkel. Együtt küz-

¹ 1894 febr. elején Bánffy mint a magyar képviselőház elnöke tizennégy tagú magyar képviselőcsoport élén látogatást tett Zágrábban, ahol az unionista nemzeti párt látta vendégül a magyar küldöttséget. (L. Nemzet, 1894. 34–35. sz.) A zágrábi látogatás viszonzásául 1894. máj. 19–20-án a bán vezetésével 58 horvát nemzeti párti képviselő látogatott el a fővárosba. A horvát ellenzék viszont elutasította a meghívást, mint ezt Starevic közölt válasza mutatja. A horvát nemzeti párti képviselők látogatásával kapcsolatban felmerült – a horvátok fő követeléseként – Dalmácia visszacsatolásának kérdése is. A kormányajtó azonban leszögezte, hogy a dalmát kérdés felvetése nem időszerű, a látogatás csupán udvariassági jellegű, és politikai tárgyalások nem követik. (Horvát vendégek. Nemzet, 1894. máj. 2. 121. sz. A horvátok látogatásáról l. még Nemzet, 1894, 137–139. sz. és *Zsivio!* BH. 1894, 137. sz.) A magyar–horvát kölcsönös képviselői látogatások bizonyos megnyugvást, átmeneti szélcsendet hoztak a magyar–horvát viszonyban. Ez idő tájt került nyugvópontra a zágrábi érseki szék betöltésének évek óta húzódó ügye is. Miután a Khuen-Héderváry bán által jelölt Vučetić István kanonok jelölését a Kúria még 1892-ben elutasította, végül is megegyeztek Posilović zenggi püspök személyében. (Az ügy előzményeire l. MT, 1892: XXXIX/1 és 1893: VII/6).

döttek a szabadságért, a kereszténységért, együtt állította ki őket Európa védő toronyként az ozmán hatalom ostroma ellen. Hősöket nemzettek ők, érdemre, hírre nem csekélyebbeket a magyar hősöknél, de azok büszkén vallották magukat magyaroknak, váraik határát a magyar állam integráns részének tekintették, lobogóikat a magyar lobogó védelmében vitték dicsőségre, mint törhetetlen hűségű, a magyar korona oltalmában, de az iránta tartozó kötelességben is részes testvérek. A magyar szabadság egy volt a horvát szabadsággal; ezt nem is kellett külön vallani, külön hirdetni, benne volt, beleértette mindenki. Nem Horvátországért, nem a horvát szabadságért, de Magyarországért halt meg Zrínyi és Frangepán; tudták és hirdették, hogy Magyarország veszte, Magyarország leigázása Horvátország rabsága is.

Csak a legújabb időben éltük meg annak szomorú világát, hogy az egyik testvér az anyára támadt, a nagy magyar hazára. Felbujtották idegen, gonosz emberek. S mit adtak érte ezek a gonosz emberek? Rabságot. S midőn elbuktak a gonosz emberek, mit adott először a felszabadult Magyarország Horvátországnak? Szabadságot. S mégis oly sokan vannak ma is, a kik visszaállítják a szolgaság uralmát, mely csak addig kedvezett a horvát népnek, a míg felhasználhatta alattomos céljaira, aztán rútol cserben hagyta őt. S ugyanezek elhitték s elhittetik ma is a horvátokkal, hogy Magyarország gátolja szabadságukat, fejlődésüket, kiszipolyozza, kizsarloja az országot s arra törekszik, hogy anyagilag tönkre téve, majdan elrabolja nyelvét is.

Mindezeket a képtelen és rosszakaratú vádakát megczáfolja Horvátország maga. Megczáfolja az a nagy anyagi fejlődése, mely a kiegyezés óta oly gyorsan emelkedett, mint addig soha. Megczáfolja kulturális haladása, a horvát irodalom és tudomány föllendülése, közoktatása. Ezt nem lehet [,] szándékos félremagyarázás célzata nélkül nem szabad eltagadni.

Ezt mindinkább belátják azok a horvát hazafiak, a kik nem a gyűlöletből, de a higgadt szemléletből és elfogulatlan vizsgálatból merítik ismeretüket. A kik érzik, hogy Horvátország akkor bonthatja ki erős szárnyait s versenyezhet az európai haladás nagy útján a többi nemzetel, ha szárnyainak a természet törvényei szerint összekapcsolt s nem ingatag érdekből összekapcsolt Magyarország adja meg súlyát. Hiszen ha nem a természetes politika törvénye fűzte volna össze őket, nem állhatott volna meg államközösségük nyolcz századon át.

Ezek az igazi jó horvát hazafiak egyengették annak útját, hogy a horvátok és magyarok ne maradjanak oly rideg távolságban egymástól, hanem igyekezzenek megismerni egymást. Mi is elfogultak voltunk, s eleinte bizalmatlansággal, sőt daczos visszavonultsággal találkoztunk, büszkén visszahúzódtunk magunk is és nem igyekeztünk azon, hogy ha minket öregebbeket és tapasztaltabbakat nem akarnak megismerni, magunk ismertessük meg magunkat s így oszlassuk el szép szerével a velünk szemben élő balítéleteket. Körülbelül meg is történt ez nem rég, mikor a magyar képviselők látogattak el Zágrábba. Szerencsés gondolat volt ez. S nem kell ösztönöznünk a magyarokat, hogy szíves barátsággal fogadja a most közeledő horvát testvéreket; megteszi ezt belső ösztönénél, a sokat gáncsolt keleti szokásánál fogva, mely magas eszményi becslet ad a vendéjognak. Ösztönöznünk kell a horvátokat, hogy jöjjenek mentől gyakrabban, ismerjék meg mentől alaposabban a magyar nemzetet, győződjenek meg róla, hogy mi csak javát, szabadságát, boldogságát kívánjuk Horvátországnak, s nem is kívánhatunk mást; nem kívánhatunk száraz politikai érdekből sem, mert egy boldog Horvátország nem gyöngeségünk, hanem erősségünk.

Nagyon helyes lenne, ha nem csak a horvát nemzet igyekeznék tiszta meggyőződést szerezni a gyakori érintkezés által, de a nemzetiségek is. Akkor hamar megértenének minket s belátnák az ellenünk koholt rágalmak alacsonyosságát.

A magunk részéről pedig fogadjuk a horvát nemzet minden tagjának közeledését azzal az őszinte bizalommal, melyet a magyar ember mindenki iránt tanúsít, a ki szintén őszinte szándékkal közeledik hozzá. A bizalomnak az egyik részen föl kell ébreszteni a bizalmat a másik oldalon is. Fogadjuk őket őszinte szívvel, baráti kézszerítással.

B

1894 máj. 4

*Br. Bánffy Dezső, a képviselőház elnökének meghívója a horvát országgyűlés tagjainak
budapesti látogatása tárgyában*¹

OL. Az Országgyűlés képviselőházának iratai. „A képviselőházhoz intézett kérvények”, c. fasc., „Horvát ügy”
feliratú aktacsomó

Magyarország nyolcz hosszú századon át nemcsak állam közösségben, de egyszersmind békében és testvéri szeretetben élt Horvát-Szlavonországokkal. A két nemzet megosztotta egymással örömeit és szenvedéseit, egymás oldalán harczolt a csatákon, vállvetve munkált a béke és kultúra áldásos művein.

A nyolczszáz esztendő történetének sok nemes tradíciója kell, hogy melegséggel töltse el a szíveket innen és túl.

Jövők feladatai összetartásra intenek. Missiónk: hogy a civilizációnak mi legyünk zászlóvivői Kelet felé. E nemes feladatot csak együttesen oldhatjuk meg. Azért ápolnunk, fejlesztenünk, nemesítenünk kell a két ország hazafiai között a jóviszonyt.

Tanúságot akarunk tenni arról, hogy a magyar ma is barátjának, szeretett testvérének tekint a horvátot. Azért mi is, a magyar képviselőház tagjai barátságos látogatásra hívjuk meg május hó 19. és 20-ikára Budapest fő- és székes városba a horvát országgyűlés tagjait.

Reméljük, hogy ez alkalommal Nagyságodhoz is szerencsénk leend.

Budapesten, 1894 május hó 4-én

Kiváló tisztelettel

B. Bánffy
a magyar képviselőház elnöke.

¹ A meghívóra Starčević Antal (1823–96), a horvát jogpárt vezére és a nagyhorvát politika élharcosa a fenti aktához mellékelte terjedelmes iratban választ. Ebben elmondja, hogy a meghívásnak nem tehet eleget, mert abban félreértések vannak.

„Méltóságod engem nemzetem képviselőjének tekint a horvát országgyűlésen, – írja Starčević. – Ez helyes, ha úgy vétetik a dolog, hogy néhány száz ember minden erőszak és minden rendszabály ellenére, szavazataikat képviseletükre én reám és társaimra adták, és hogy mi az országgyűlési teremnek nevezeteni szokott teremben, s mindenütt másutt is annak a nemzetnek, melynek fiai vagyunk, jogait és méltóságát tőlünk telhetőleg védjük és képviseljük, azonban horvát nemzeti képviseletről, horvát nemzeti országgyűlésről én nekem nincsen tudomásom.”

Ezután kifejti a horvát közjogi álláspontot, majd így folytatja: „Manapság Ungariában a nemzetiségek egyenjogúságáról és a jogok egyenlőségéről nem tudnak, nem is szólva Horvátország közjogainak Ungariával szemben való egyenlőségéről, amelyet némelyek egyazonosítani és Magyarországgá (Magjariává) tenni töreksenek.”

A magyarok a horvátok ellenségeiként lépnek fel, s állandó a panasz országszerte a sok törvénytelenység miatt, amelyet a magyarok által favorizált szerbek a magyarok támogatásával és nevében elkövetnek. Budapestre nem mehet el, „mert ott csak színlelés, tettetés, őszintétlenség uralkodik”.

Az 1894. évi szzebeni szász központi választmány határozata¹

A

1894 június 5

*A besztercei szász kerületi választmány nyilatkozata² az 1890. évi szász népi program tárgyában*Kronst. Ztg., 1894. jún. 1. 133. sz.³

Szász népi program. A „Bistritzer Zeitung” legutóbbi számában olvassuk: Az 1890. június 17-i szász népi program az az alap, amelyen a szász nép mint egységes egész kifelé megmutatkozik. Ennek a programnak alapján állanak a szász országgyűlési választók és az általuk választott országgyűlési képviselők. A mi eleven ütemű korunkban, amelyben az egymást gyorsan követő napi kérdések az érdeklődést igen nagy mértékben igénybeveszik; az ember olykor megfeledkezik a harc izgalmában a talajról, amelyen áll, amelyről egyedül kellene hogy megítélje, vajon egy ügyért sikra szállhat-e vagy sem. Az a körülmény végül, hogy a szász program közzététele óta néhány év eltelt, és kívánatos, hogy tartalma újbóli közlés útján könnyen hozzáférhetővé váljék, a besztercei választókerület kerületi választmányát arra indította, hogy 1894. június 5-i ülésén elhatározza:

1. Az erdélyi német újságokat, amelyek a szász népi program alapelveit magukévá teszik, fel kell kérni, hogy egyik legközelebbi számukban azt teljes terjedelmében közöljék (A Kronstädter Zeitung f. évi június 5-i számában már meg is tette. A Bistr. Zeitung szerk. megj.), különnyomatokban sokszorosítsák, és ezeket legalább a szász választók körében szétosszák.

2. Ámbár a szász népi program 6. pontja szerint „a szász választókerületek országgyűlési képviselőinek jogukban áll választóikkal egyetértésben a képviselőházi pártokon kívül maradniuk, vagy egy és ugyanazon párthoz vagy különböző pártokhoz csatlakozniuk, amennyiben ezek az 1867. évi államjogi kiegyezés alapján állanak”; azonban ebből azt a következtetést levonni, hogy a képviselőknek a választókkal egyetértésben jogukban állana oly álláspontot is elfoglalni, amely a szász népi programmal ellentétben áll – tévedés, amellyel szembe kell szállnunk.

¹ 1894 januárjától egyre sűrűbben felmerült a szász sajtóban és közéletben az erdélyi szász képviselők pártállásának kérdése. A zöldszász irányzat az egyházpolitikai javaslatokkal kapcsolatban követelte a képviselők kilépését a kormánypártból, miután ez a kapcsolat nem áll összhangban az 1890. évi szász népi programmal. Hieronymi és Wekerle 1894 nyarán tett nemzetiségpolitikai nyilatkozataival kapcsolatban ismét előtérbe került az 1890. évi szász program mint a szász képviselők magatartásának mértéke. Ebben a központi kérdésben a külön utakon haladó két szász irányzat – mint a bemutatott közleményekből is kiténik – egyetértést tanúsít, egyaránt követeli „a nagy nemzeti kérdésben szükséges egységet”. A „feketeszász” Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt (1894. okt. 2. 6326. sz.) a központi választmány határozatát ismertette hangsúlyozza, hogy a szászoknak vannak bizonyos sérelmeik (főleg oktatásügyi), de ezek nem befolyásolhatják a képviselők kormánypárti pártállását, amíg a kormány a nemzetiségi törvényben biztosított jogokat és az egyházi-iskolai önkormányzatot el nem veszi. – A Kronstädter Zeitung (1894. okt. 4. 230. sz.) nagyszebeni zöldszász körök nyilatkozatát közli. Ebből kiténik, hogy a medgyesi értekezlet óta nyílt ellentét van a központi választmány és a „zöldek” között, akik élesen bírálják a választmány magatartását és a hivatalos szász politika kormánypárti irányvonalát.

² A nyilatkozatot elfogadták a brassói kerületi választmány 1894. szept. 7-i, a nagyszebeni kerületi választmány 1894. szept. 22-i ülésén, valamint a „brassói szász hazafiak” 1894. szept. 22-én tartott gyűlésén is.

³ A közlemény eredeti címe: *Sächsisches Volksprogramm*.

Ezzel összefüggésben a besztercei szász központi választmány tisztelettel felkéri a „Bistritzer Zeitung” tisztelt szerkesztőségét, hogy a szász népi programot teljes terjedelmében nyomassa ki. (A B. Z. ugyanezen számában már meg is történt.)

Beszterce, 1894. jún. 5-én.

A besztercei szász kerületi választmány üléséből

Budaker Gottlieb
elnök.

B

1894 szept. 27

A „Kronstadter Zeitung” beszámolója a szász központi választmány 1894. szept. 27-i közgyűléséről¹

Kronst. Ztg., 1894. szept. 29. 226. sz.

A szász központi választmány szeptember 27-én Nagyszebenben tartotta évi közgyűlését. Jelen volt 29 képviselő. A gyűlést dr. Wolff elnöki jelentése nyitotta meg, amelyet egyszerűen „tudomásul vettek”. Ezután ismertették a besztercei kerületi választmány 1894. jún. 5-i, a brassói kerületi választmány 1894. szept. 7-i, a nagyszebeni kerületi választmány 1894. szept. 22-i és a brassói szász hazafiak gyűlésének 1894. szept. 22-i határozatát. A választmány behatóbban tárgyalta a közigazgatási reform kérdését, az iskolapolitikát, a nemzetiségi törvény felfüggesztésére irányuló törekvéseket és belső helyzetünket. Minthogy az országgyűlési képviselők pártállása tekintetében teljes volt az egyetértés, mivel pillanatnyilag semmi ok nincs arra, hogy ők a kormánypártból kilépjenek, a választmány szótöbbséggel a következő határozatot hozta:

„Tekintettel arra, hogy a szász képviselőknek a választókerületek kívánságára történt csatlakozása a kormánypárthoz a szász népi érdekek számára kedvezőnek mutatkozott, de ennek nem szabad akadályoznia a szász népi program feladatainak teljesítését a jövőben sem; meggondolva, hogy különösen a kilátásba helyezett, egyes javaslataiban még nem ismeretes közigazgatási reformmal kapcsolatos állásfoglalásra nézve a szász népi programban felállított irányelv a mérvadó, amely szerint „nem szabad, hogy az állampolgárok részvételét az államfenntartó és kultúrafejlesztő önkormányzatban a községben és törvényhatóságban, az egyházban és iskolában a túlzott központosítás és a hivatali apparátus elfojtsa”; – meggondolva, hogy a szász nép minden tagjának összefogása az önfenntartás parancsa, – a szász központi választmány sajnálja a hazafias buzgalomban a szász képviselők pártállása és a politikai vezetés ellen irányuló agitációt, amely – tekintettel a néhány lapban és egyesületben a népiskolák államosítása és a nemzetiségi törvény hatályon kívül helyezése iránt felmerült követelésre, ahelyett, hogy az erőket a védekezésre összegyűjtené – alkalmas arra, hogy a szász népet megossza és bomlassza”.

A központi választmány befejezésül hálát, elismerést és bizalmat szavazott dr. Wolff elnöknek.

A fenti határozatban kimondott bizalmatlansági szavazat elsősorban a Kronstädter Zeitung” ellen irányul. A heves beszédek ellenére, amelyek a központi választmány ülésén ellene irányultak, a határozatot csak két szótöbbséggel fogadták el.

Mellette szavaztak tizenhárman, ellene tizenegyen.

¹ A közlemény eredeti címe: *Zentralausschuss*.

36.

1894 jún. 15

A túrócszentmártoni „Národni Hlásnik” tudósítása az „egyházkerületek arányosítását” célzó ev. egyetemes konventi és zsinati vitákról¹

Nár. Hlásnik, 1894, 6. sz.²

Az ev. egyház egyetemes konventjének az új egyházkerületek felosztására vonatkozó tervezetével az történt, hogy három egyházkerület, úgymint a Dunán inneni, a Dunán túli és a bányai ellene nyilatkoztak, az első a Trencsénben máj. 16-án tartott ülésén hozott határozott tiltakozással is, amiről leveleinkben is szó esik.³ Ezzel ellátva érkezett a tervezet a Pesten május 23-án és 24-én tartott rendkívüli egyetemes konvent elé. Miután a többség nyilatkozott a tervbe vett szétválás ellen, ezt az egyetemes konventnek egyszerűen tudomásul kellett volna vennie, és mindent a régiben hagynia. Prónay egyetemes főfelügyelő azonban keresztül akarta vinni a maga akaratát és így hosszú vita alakult ki. A szlovák párt férfiasan visszaverte a magyarosítók minden támadását. Két napon át viaskodtak, míg végül elfogadták Győry Elek javaslatát, hogy a kérdést döntés céljából vigyék a zsinat elé.

A zsinat f. hó 7-én ebből a célból összeült. Mindjárt az első napon bekövetkezett, hogy a szlovák párt, látva milyen jogfosztás készül, kivonult a zsinatról, kijelentve, hogy nem tud részt venni egy olyan gyülekezet tanácskozásain, amelyeknek egyedüli céljuk, hogy törvényellenesen erőszakkal szétzúzzák a Dunán inneni egyházkerület természetes többségét, miután azt ostobán hazafiatlansággal vádolják.

Az ily módon megcsonkított zsinat a második és a harmadik napon folytatta tanácskozásait, és általánosságban elfogadta a bizottság javaslatát, amely szerint a Dunán inneni egyházkerületet az alábbi: a Pozsonyi városi, a Pozsony megyei, a nyitrai, a trencsényi, a liptói, a mosoni, a komáromi, a barsi, a honti és a nógrádi esperességek alkotják. A túróci esperességet a bányai kerülethez, az árvait a tiszai kerülethez csatolják. A liptóit csak addig hagyják a Dunán inneni egyházkerület keretében, amíg Baltik püspök áll a liptószentmiklósi gyülekezet élén. Ha ez a helyzet bármi okból megszűnnék, akkor majd a liptói esperességet is a tiszai kerülethez csatolják.

Pénzügyi kérdésekről nem is tárgyalt a zsinat, pedig minden egyházkerületnek sok, az összes esperességgel közös alapítványa van. Mi lesz ezekkel? Ki és miképpen fog ezek felől dönteni? Ezt is el kell intézni valamiképp.

¹Az 1893. évi ev. ref. egyetemes zsinat alkotmány szervezeti szabályzatának a kormányzat által kívánt módosítása után az egyházkerületek átszervezésének ügyét tűzte napirendre, amely a leginkább érdekelt szlovák kerületek és egyetemes konventi tagok részéről éles ellenállást váltott ki. Az ügy előzményei a következők: 1893 őszén a Dunán inneni ev. egyházkerület gyűlésén a szlovák egyházi szeniorátusok kerültek többségbe, és határozatot hoztak többek közt a túrócszentmártoni ev. szlovák gimnázium megnyitásáról. A határozat ellen a magyar egyházkerületi tagok tiltakoztak, és az 1893. október 3–4-i orsz. ev. gyűlés azt megsemmisítette. Hasonló eset megelőzésére a bányai egyházközség nevében Pulszky Ágost javaslatot terjesztett elő az egyházkerületek új beosztásáról (l. bőv. Nemzet, 1893, 275–276. sz.) 1894. máj. 23–24-én az egyetemes konvent, ez év jún. 8–9-én pedig az egyetemes zsinat tárgyalta az egyházkerületek arányosításának ügyét. A szlovák túlsúly és a nemzetiségi érdekek érvényesítésének megakadályozására a Dunán inneni kerülethez csatolták a fehérkomáromi, barsi, honti és nógrádi egyházmegyéket, ugyanakkor elszakították ettől és a tiszai kerülethez csatolják az árvait és a liptóit, a bányavidéki kerülethez a túrócit. A szlovák lelkészek és világi tagok tiltakoztak a javaslat ellen, s az egyetemes zsinat 8 szlovák tagja a törvénytelen eljárással szembeni tiltakozásul kivonult a zsinatról, és lemondott tagságáról. (Vö. Nemzet, 1894, 141–143. és 158–159. sz. és A. Pietor: Nápor-odpor, 92–93 l.) A Nár. Hlásnik közölt tudósítása szemléltetően érzékelteti a nemzetiségellenes határozat szlovák fogadtatását.

² A közlemény eredeti címe: *Trhanie distriktov.* – Az egyházkerületek szétszakítása.

³ L. *Dopisy. Z Trenčina, 18 mája.* Nár. Hlásnik, 1894. jún. 15. 6. sz. 137–138. l.

Vagy talán a zsinat ezt a későbbi időkre halasztotta, és addig meghagyja a mostani kerületeket?

Milyen erőszak történt itt! Így fogják [hát] fel a magyarosítók az ev. egyház önkormányzatát. Mikor ér véget már ez a vadság? A zsinati határozatokat még meg kell erősítenie az uralkodónak.

37.

1894 jún. 26

*A horvát jogpárt 1894. évi programja*¹

(Ibler, Jankó; Hrvatska politika, 1903, Zagreb, 1914, 210–211. l.)

1. A jogpárt, amely az államjog és a nemzeti elv alapján áll, minden törvényes eszközzel arra fog törekedni, hogy a horvát nép, amely Horvátországban, Szlavóniában, Dalmáciában, Fiumében és kerületében, a Muraközben, Boszniában, Hercegovinában és Isztriában lakik, egy önálló államtestben egyesüljön a Habsburg-monarchia keretein belül, és minden erővel segíteni fogja szlovén testvéreinket abban a törekvésükben, hogy a szlovén területet is ehhez az államtesthez kapcsolják.
2. Ugyanakkor arra törekszik a jogpárt, hogy a horvát királyság mint jogállam alkotmányosan és szabadon úgy rendeztessék be, hogy a nép a törvényhozói hatalmat az államélet minden ágában a parlamenti kormányrendszer elveinek megfelelően képviselőin keresztül gyakorolhassa a horvát tartománygyűlésen a koronával együtt. A parlamentáris kormány élén a horvát királyság bánja áll.
3. Azokat az ügyeket, amelyek az egész birodalomra nézve közösek a horvát *pragmatica sanctioni*ból kifolyólag, a horvát királyság a magyar királysággal egyenjogúan intézi el Ófelsége többi országaival.
4. A jogpárt általában arra törekszik, hogy a horvát királyság alkotmánya, szabadsága és törvényes függetlensége megvalósuljon, és minden törvényes biztosítékkal biztosítottassék, különösen a szabadelvű választójoggal, gyülekezési, egyesülési, szabad társulási, szólás- és sajtójoggal.

¹ A jogpárt fenti programját *Mazzura Sime* és *Derenčin Marijan* képviselők dolgozták ki (l. még *Mazzura Sime–Derenčin Marijan: Programi oporbenih stranaka u Hrvatskoj*. Zagreb, 1894, 34. l.), s azt a párt június 26-i gyűlése fogadta el. Később a programot elfogadta, a jogpárttal 1897-ben választási koalícióra lépett független nemzeti párt is, így az egyesült horvát ellenzék programjává lett, amelyet a fuzionált ellenzéki pártok 1902. január 15-i és 1903. jan. 29-i értekezlete is magáévá tett. A programot – illetve, akkor még tervezet – közli az *Egyetértés* 1894. május 13-i 133. száma „A horvát ellenzék programja” címmel, kisebb stílusos eltérésekkel, amelyek a pongyola fordításból erednek. (Pl. az 1. pontban szlovének helyett szlavónokról beszél.) Az *Egyetértés* által közölt program továbbá a jogpárt helyett mindenütt „egyesült ellenzék” mond, holott az 1894. jún. 26-i gyűlésen ezt még csak a jogpárt fogadta el, s ekkor a horvát szövegben nem szerepel az 5. pont, amely csak azután vált esedékessé, hogy a horvát jogpárti program valóban az egyesült horvát ellenzék közös programja lett.

38.

*Wekerle miniszterelnök 1894. aug. 5-i nagybányai beszédének ellenzéki és nemzetiségi bírálata*¹

1894 aug. 8

*Az „Egyetértés” vezércikke Wekerle miniszterelnök nagybányai nemzetiségi programjáról*²

E., 1894, 219. sz.

(F. A.) Wekerle miniszterelnök szükségesnek látta, hogy nagybányai beszámolójában az ország legsajgóbb és legaktuálisabb kérdéséhez, az úgynevezett „nemzetiségi kérdés”-hez is hozzá szóljon. Határozottan elismeréssel adóztunk és adózunk is ezért neki s különösen azon buzgalmaért, hogy a külföld előtt erélyesen igyekezett azon vádak és rágalmak alaptalanságát bebizonyítani, melyekkel a nemzetiségi agitátorok az egész világot telekürtölik... Szükség volt rá, hogy a külföld Magyarország miniszterelnökétől hallja meg a nemzet ellen áskálódó panaszok és jajveszékelések egyenes meghazudtolását. De még ezzel nincs megmentve a magyar állam reputációja a világ előtt! A magyar kormánynak minden erejéből oda kellene törekednie, hogy diplomáciai úton tegye lehetetlenné a magyar állam ellen külföldön folytatott agitációt!... Nem volna szabad behunyt szemekkel néznie azt a határozottan rosszakaratú, még a történelmet is meghamisító disszertációkat, melyekben a külföldi sajtó a magyar állam nemzetiségi viszonyait szellőzteti. Úgy látszik, a magyar kormány keze nem ér el olyan messzire, mint a nemzetiségi agitátoroké, úgy látszik a magyar kormánynak nincs arra a nemzeti célra pénze, hogy az állam ügyeit elferdítő, a magyar államot gyűlöletes zsarnokságban feltüntető külföldi sajtó híreszteléseit, rágalmait maga a külföldi sajtó által megczáfoltassa. Úgy látszik, a magyar kormány

¹ Wekerle miniszterelnök 1894. aug. 5-i nagybányai beszédében (l. Nemzet, 1894. aug. 6. sz., A nagybányai beszéd BH, 1894. aug. 7. 217. sz., A nagybányai beszámoló Ell. 1894. aug. 7. 180. sz. és *Wekerle și chestiunea naționalităților*, G. Tr. 1894, 163. sz.) részletesen foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel, tiltakozott a külföldön elterjedt nemzetiségi propaganda és agitáció ellen, a nemzetiségi jogok mértékét az 1868. évi nemzetiségi törvényben állapította meg, és kijelentette, hogy Magyarországon erőszakkal még senkit sem magyarosítottak el. Az ellenzéki és a nemzetiségi sajtó (a szász lapok kivételével, amelyek kommentár nélkül közlik a beszédet) részletesen foglalkoztak a nagybányai beszéd megállapításaival. A Budapesti Hírlap ezzel kapcsolatban kevesli a kormány nemzetiségi programját: adminisztratív rendszabályokkal és a nemzetiségi törvény fenntartásával – a lap szerint – nem lehet „megfékezni” a nemzetiségi mozgalmakat. Az Ellenzék egy további cikkében (*Wekerle nemzetiségi politikája*, 1894. aug. 8. 181. sz.) úgy véli, hogy a kormánynak nincs is nemzetiségi politikája: a helyes eljárás a nemzetiségi törvény azonnali revíziója. A Gazeta Transilvaniei jelzett cikkében elutasítja a beszédben foglaltakat, amelyre – éppen a román nemzeti párt feloszlásával kapcsolatban a Tribuna közölt – későbbi cikke ad választ. Hasonló értelemben foglalkoztak Wekerle nagybányai beszédével a szerb nemzetiségi lapok is. „Az út, amelyen Wekerle elindult, nem vezet célhoz” – írja a Zastava egykorú beszámolója. (*Naša vlada i narodnosne pitanje*, Z. 1894. aug. 13.119. sz.) – Wekerle 1894. okt. 9-én is nyilatkozott a nemzetiségi kérdéstről. A párizsi „Figaro” közölte Chélard francia írónak Wekerlével folytatott állítólagos beszélgetését, amelyben Wekerle kijelentéseként a következőket közli a román–magyar viszony megoldásáról: „Ha az apró, tunya, arrogáns és ostoba, üreszebű erdélyi hétszilvafás nemesek felhagynának nagyúri allűrjeikkel és nem vetnék meg az oláh parasztokat, ami ellen különben lesz orvosság, már nagy lépést lehetett volna tenni előre. Különben rövid idő alatt minden lehető engedményeket megtecszünk az oláhoknak, s akkor majd meglátjuk.” (L. bőv. Kovács Albert felszólalása a Ház 1894. okt. 9-i ülésén. Képv. Napló, 1892–97/XX. 20 és kk. 1.) Wekerle azonban az ez ügyben hozzá intézett interpellációkra válaszolva cáfolta, hogy a Figaro munkatársának adott nyilatkozatában a fenti kifejezéseket használta volna.

² A közlemény eredeti címe: *Nemzetiségi program*.

nem képes az állami immunitás[t] diplomáciája útján megvédelmezni, hanem nyugodtan kénytelen túrni mind azt a mocskos pszichológó rágalmat, a mit a magyar állam ellen úton-útfélen hajigálnak!

Ez a magyar kormány bűne. Ez ellen hiába nyilatkoztatta ki a magyar miniszterelnök, hogy az egész nemzetiségi agitáció a hazugságok halmaza, hiába követelte a nemzetiségi izgatóktól, hogy mutassanak fel csak egyetlen egyet is fajukból, a kit erőszakosan magyarosítottak meg, a világ, a tele lármázott külföld nem fogja az agitátorok információinak szemtelen, rosszakaratú hazug voltát elismerni s a Hágában tartandó nemzetközi értekezleten az ott megjelenendő 4f>oláh képviselő épen úgy elfogja áztatni dr. Wekerle urat, mint a hogy eddig a többiek a magyar államot eláztatták.

Ideje volna, hogy a kormány komolyan lásson a kérdés megoldásához. Ne túrje el, hogy a magyar állam kizárólagos belügye egy nemzetközi társaság diskusziójának tárgyául szolgáljon, mert ettől már csak egy rövidke lépés van a nemzetközi fegyveres intervenczióig...

Ide benn pedig óvja meg a kormány a magyar államiságot! Mutassa meg az államot megtagadó rakoncátlan agitátoroknak, hogy az a magyar állam nem csak egy fufangosan kifundált fikció, hanem egy erős, megdönthetetlen hatalmasság, a melynek létét és jogosultságát egyetlen polgára sem vonhatja kétségbe büntetlenül, mert a kétségbe vont hatalom erejét éreznie kell!...

Persze az államiság! A magyar állam ereje, hatalma! Ez lenne az a panacea: a mi a nemzetiségi kérdést egyszerűen non senssé tenné! Ha a magyar állam önálló, független lenne, ha a magyar kormány nem volna kénytelen Bécs által megkötött marsroutával eviczkélni keresztül államiságunk legfontosabb kérdésein, ha a magyar államnak tényleg meg volna az a fegyveres ereje, mellyel saját létét és biztonságát minden körülmények között úgy kül- mint belföldön megvédelmezheti, ha a külföld előtt nem csak mint a szomszéd császárság erős autonómiával bíró nagy provinciája szerepelne, úgy nem akadna az állam területén egyetlen polgár sem, ki a független, önálló, szabad Magyarország állampolgárságával meg nem elégednék!

De hát „sok ha”-nak kellene megvalósulnia, hogy a nemzetiségi kérdés abba a csendes szunynyadásába visszatérjen, a miben valaha régen volt a független nagy Magyarország idejében. Ki van találva a szűkebb és tágabb hazafiság fogalma! Sokan voltak, vannak is államférfiaink között, kik, ha nem mondják is ki nyíltan, titkon ezt a tágabb hazafiságot őrzik keblük mélyén. Jó magyaroknak vallják magukat. Sőt benn az országban kérkedni is mernek ezzel az érzellemmel, de az állam és a nemzet érdekeit vajmi könnyen áldozzák fel az idegen hatalom érdekeiért, nyugodt szívvel és lélekkel, mert hát ők jó hazafiak – tágabb értelemben. A nemzetiségek tudni sem akarnak a szűkebb hazafiságról. Ők az osztrák császárhoz folyamodnak oltalomért a magyar állam barbarizmusa miatt. Nyíltan tiltakoznak a magyar államhoz való tartozás ellen!

Igaza van a miniszterelnök úrnak, a törvény vasszigorát kell alkalmazni az államiság ellen törökre, nem szabad behunyt szemmel nézni tovább azt az aknamunkát, a mit az agitátorok évtizedek óta üznek a szemet hunyó s paktáló kormányok aegise alatt. Érvényesítsék a magyar állam hatalmát addig, míg a sokáig túrt aláaknázás tüzet nem fog, mert ekkor kérdés, hogy elég lesz elfojtására az a néhány szál csendőr, a mivel a kormány föltétlenül rendelkezik, – mert igazi fegyveres ereje nincs a „magyar államnak!”

Nagyfontosságú, veszedelmes a nemzetiségi kérdés! Sokszor foglalkoztak már vele a kormányok. Nagyhangú, dörgedelmes beszédek már Tisza Kálmán is mondott felőle, de azt még egy kormány sem ismerte el, a mit Wekerle elismert Nagyányán, hogy az ország terrorizáltatik a nemzetiségi agitátorok által. Ez ellen pedig már a nagyhangú fenyegetőzés nem elégséges. Fenekére kell tekinteni a kérdésnek! Nem elégedhetik meg az ország többé az általánosságban elmondott frázisokkal: „egyenlő polgári jogok adása, de végletekig menő szigora a törvénynek az agitátorok ellen...”

Hiszen helyesek az elvek, de nem elég a nemzetiségi kérdésben programm gyanánt!... És kevés is lesz minden intézkedése a kormánynak, mert a kérdés megoldásának legfőbb követelménye nincs meg: az önálló, független Magyarország!

B

1894 aug. 9

A szlovák nemzeti párt lapja Wekerle nagybányai beszédéről

Nár. Nov., 1894, 93. sz.

Wekerle miniszterelnök is felszólalt a nemzetiségi kérdéstről, és mivel Hieronymit semmiben sem cáfolta meg, arra kell gondolnunk, hogy a kormány valóban nyelvi programjába foglalta ezt a kérdést, és hogy Hieronymi sem ment Erdélybe a saját szakállára. Wekerle sokkal merészebben nyúlt az ügyhöz, és egy lélegzetvételre úgy összekeverte a dolgot, és olyan sok igazságtalanságot hadart, hogy nehéz lenne kitalálnunk, mi volt ezzel a szándéka: választóinak megtevesztése, vagy azoknak a brutalitásoknak leplezése, amelyeket a kormányzatok eddig Magyarországon nem magyar nemzetiségei ellen elkövettek. Csak röviden érintjük a fontosabb pontokat.

Wekerle azt mondta, hogy mindaz, amit a nem magyar nemzetiségek kérhetnek, és ami a kormány részéről figyelmet érdemel, benne foglaltatik az 1868: 44. törvénycikkben és minden, bárminő más igényt külföldi csoportok izgatására támasztanak. Nehéz lenne felsorolni, mi mindent követtek el a magyarosítók a nemzetiségi törvény számlájára, mennyit bűnöztek, mennyit hazudoztak. Arról már nem is beszélünk, hogy az 1868: 44. törvénycikk 26 éve csupán papíron létezik, hogy egyetlen betűje sincs életben, hogy későbbi törvényekkel és rendeletekkel foszlányokká tépték, de Wekerle miniszterelnök szándékosan előásta, mikor arról beszél, hogy a nemzetiségi kérdést in genere nem is ismeri, pedig ismeri a címét és a törvény első paragrafusát; és amihez az egyén tartozik, annak léteznie is kell.

Hieronymi július 25-én a dévai banketten azt mondta, hogy „közigazgatási intézményeinket olyan garanciákkal kell biztosítanunk, hogy mindenütt a törvény uralkodjék és ne az önkény”, Wekerlének azonban az a nézete, hogy nemzetiségi kérdés nincs számára, nincs szükség külön törvényes rendelkezésekre, mert ezek elvesztik jelentőségüket a gazdasági és szociális kérdések megoldásával. Úgy van, félre a nemzetiségi törvényekkel is; miért bolondítjuk és csaljuk a világot. Olyan emberek számára, akik kezükben tartják a hatalmat, és nem tartják tiszteletben a törvényt, hanem önkénnyel és terrorral uralkodnak s győznek, felesleges minden garancia. Aki pedig azt akarná mondani, hogy a kormány és alárendelt szerveinek egész együttese betartja az összes törvényeket, tehát a nemzetiségi törvényt is, az szemérmetlenül hazudik.

Az pedig, hogy a nem magyar nemzetiségeket harcukra külföldről biztatják, és küzdelmüket külállamok táplálják, ez, a miniszterelnökhöz méltatlan rágalmozás. A nem magyar nemzetiségek teljesen természetes harcot folytatnak az existenciájuk ellen indított vad támadással szemben, ezt szent kötelességüknek érzik, és ehhez nincs szükségük semmi biztatásra.

Wekerle miniszterelnök igazságtalansággal és hálátlansággal vádol bennünket, amikor az erőszakos magyarosításról beszélünk. Mutassanak nekem – úgymond – legalább egyetlen embert, akit erőszakkal magyarosítottak. Micsoda naivitás! Buták számára ez is érv. Mintha a magyarosítást olyan módszerekkel folytatnák, mint a vadállatok idomítását a ketrecben. Nem igaz-e azonban, hogy nyelvünket kiküszöbölték minden hivatalból és iskolából, hogy mindenütt csak a magyar nyelvet vezették be és, hogy Önök a nem magyar nyelveket ősi földünkön idegennek nevezik? Nem igaz-e, hogy a magyarosítás molochja előtti térdhajtást érdemnek tekintik és jutalmazták? Vagy talán hálásaknak kell lennünk azért is, hogy a magyarosítás érdekében bezárták a mi Mátkánkat, iskoláinkat és erőszakkal elvették még tőkénket is? Hálálkodjunk azért, hogy az iskolákból kidobják ifjúságunkat, amikor szabad idejét csavargás helyett arra használja fel, hogy anyanyelvét gyakorolja? Hálásak legyünk azért, hogy erőszakkal elveszik tőlünk

¹ A közlemény eredeti címe: *Wekerle o národnostnej otázke*. – Wekerle a nemzetiségi kérdéstről.

szlovák „árváinkat”² Hálásak legyünk azért, hogy betiltják kulturális és takarékosági egyesületeinket, s hagyják, hogy a nép lelkileg és testileg elsorvadjon? Vagy tán azért legyünk hálásak, hogy a kormány betiltja népgyűléseinket, ahol legalább panaszainknak hangot adhatnánk? Ilyen aljasságra csak erkölcsileg teljesen züllött vagy olyan ember képes, aki önként vagy erőszaknak engedve tűrte, hogy elmagyarosítsák.

A nem magyar nemzetiségeket rendőri felügyelet alatt tartják. Ezt tudtuk és éreztük már régóta. Ezért állapítjuk meg mintegy elégtételként, hogy ezt most már a miniszterelnök úr is nyilvánosan beismerte.

Eltételezve attól a valótlanságtól, hogy az 1868. évi 44. számú törvénycikk a kormány számára változatlanul mérvadó, mivel a valóság ennek szöges ellentétét mutatja, tudomásul vesszük azt az ígéretet, hogy a kormány a jövőben törekedni igyekszik, hogy mi érezzük, s tudatában legyünk annak, hogy mi itt minden tekintetben egyenjogú polgárai vagyunk az államnak. Ezt a törekvést figyelemmel kísérjük, bár nem hiszünk a törekvés őszinteségében, mert sehol sem látunk sem jóakaratot, de még kevésbé elég elhatározottságot a bűnös magyarosító esztelenek megfékezésére. Üres szavakat már hallottunk, most már tényeket szeretnénk látni.

C

1894 szept. 28

A „Tribuna” közleménye Wekerle nagybányai beszédével kapcsolatban a Román Nemzeti Párt feloszlataásáról¹

Tr., 1894, 195. sz.

Hieronymi úr, a belügyminiszter kiadta a rendeletet, és Wekerle úr a miniszterelnök Nagybányán – mint nagy hazafias tettel és nagy politikai sikerrel – eldicsekedett, hogy a magyar kormány „feloszlatta” a Román Nemzeti Pártot és bizottságot.

Az egész magyar sajtó – pártkülönbösg nélkül – nem talált elég jelzöt, hogy kifejezze örömét, és eléggé dicsérhesse a kormány erélyét „a túlzó oláhokkal” szemben.

Nem volt sem kötelességünk, sem pedig a román ügy érdeke nem kívánja, hogy kifelé gyöngítsük ennek az önkényes rendeletnek hatását, vagy hogy elleplezzük a kormányon lévők arcán a szégyenfoltot, míg ezek az európai fórumok előtt a legkiterjedtebb alkotmánnyal dicsekednek, idehaza pedig a legszégyenteljesebb önkényt és a legkegyetlenebb zsarnokságot alkalmazzák irányunkban, mert „nem lehet kegyetlenebb zsarnokság, mint az, amely a törvények árnyékában, az igazság színében mutatkozik”, mondja Montesquieu.

A miniszteri rendeletet a szerző szándéka szerint vizsgáltuk, és rájöttünk, hogy sem a „Memorandum”, sem a „Replika” nem tudták találóbban leleplezni azt az önkényt és elnyomatást, amelyet a nem magyar nemzetiségek a „szabadelvű és alkotmányos Magyarországon” a magyarok részéről, faji politikájuk következtében elszenvednek. Mert mi mást jelent egy alkotmányos országban egy politikai párt „feloszlataása” – vagyis a magyarországi és erdélyi Román Nemzeti Pártnak miniszteri rendelettel való feloszlataása?

Amit fájdalommal észlelünk az, hogy mi, a Szent István koronája alatt élő románok, rendkívüli és képtelen helyzetnek vagyunk kiszolgáltatva, és mint ahogy azt Doda tábornok 1887-ben kijelentette – hasonló körülmények között nem lehet szó törvényes és alkotmányos harcról, mert a román népnek nincs helye a magyar alkotmány keretében.

² Célzás a nyelvi asszimiláció céljait szolgáló alföldi „cseregyermek” akcióra.

¹ A közlemény eredeti címe: *Partidul național – desființat?* – Feloszlatták a Nemzeti Pártot?

Az országgyűlésről egyrészt rendkívüli törvények által, mint amilyen az erdélyi választási törvény, másrészt a közhatalom mesterséges vagy erőszakos eszközeinek alkalmazásával kiszorítottak minket – de mi más téren folytattuk harcunkat nemzeti jogaink visszaszerzéséért és szabad fejlődésünkért, de csakis törvényes és alkotmányos eszközökkel, mint közgyűlések, konferenciák és politikai gyűlések által.

A magyar kormány most elzárja előlünk ezt a törvényes és alkotmányos harci teret is, nyilvánvalóan azért, hogy az ultima ratióra, a forradalomra kényszerítsen bennünket. Mi azonban rendszerető nép vagyunk, és hisszük, hogy jogos követeléseinket békés úton is meg tudjuk valósítani. Ezért határozottan állást foglalunk ezzel a kihívó miniszteri rendelettel szemben, és úgy könyveljük el azt, mint nem létezőt, mert nincs alapja sem a törvényekben, sem a haza alkotmányában.

Ez a magyar kormánynak egy újabb rendkívüli és elnyomó intézkedése a románok és általában a nem magyar nemzetiségekkel szemben.

Hieronymi úr tettének súlyát és következményeit tudva, enyhítő indokokat keres Tisza Kálmán 1875. évi 1508 sz. rendeletében, és hozzáteszi, hogy „különbén a párt vezetői szabadon folytathatják” egyesületük tevékenységét olyan célkitűzéssel, amely nem ütközik törvénybe, s ha egyetértenek e rendelkezés feltételeivel, akkor elkészíthetik azokat az alapszabályokat, amelyeknek jóváhagyását az illetékes törvényhatósági szerveken keresztül kell kérvényezniük a belügyminisztertől.

Az 1875-ös miniszteri rendeletre való hivatkozás azonban hibás és hamis, mert az egyáltalán nem foglalkozik politikai pártokkal, hanem csak előírja az „egyesületek” mint jogi személyek formáit, és ilyenek létesítéséhez és megszervezéséhez szükséges követelményeket.

A Román Nemzeti Párt azonban nem „egyletként” alakult, és nem is viseli ezt a nevet, hogy alkalmazni lehessen rá az említett rendeletet. Vagy talán a „nemzetiségeket szétzúzó” Tisza nem alkalmazta volna pártunkra ezt, míg hatalmon volt – ha általában az ország politikai pártjaira vonatkozott volna.

Ma az országban a Román Nemzeti Párton és a többi nem magyar nemzetiség pártjain kívül három nagy politikai párt van: a szabadelvű vagy kormánypárti, a mérsékelt és a függetlenségi párt – mindegyiknek megvan a maga tisztikara és végrehajtó bizottsága országos viszonylatban, de külön az egyes megyékben is. De jutott-e valamelyik miniszternek eszébe, hogy jóváhagyásra alapszabályokat követeljen ezektől a politikai pártoktól? Természetesen, hogy nem, és nem is mert volna előjönni hasonló követeléssel. Egyedül csak a Román Nemzeti Párttól követelik ezt!

És miért? Íme az ok és a titok nyitja.

Az 1875. évi miniszteri rendelet értelmében, ha mint politikai egyesület akarnánk szervezkedni, a rendelkezésnek megfelelően – a Román Nemzeti Párt nem működhetné tovább, mint ilyen, mert ez a miniszteri rendelet nem engedélyezi nemzeti jellegű politikai egyletek létesítését. (Nemzetiségi egylet csak irodalmi és közművelődési jelleggel alakulhat.) Általában pedig megtiltja mindenféle egylet számára a „nemzeti” cím használatát. (A „nemzeti” cím használata az egyleteknek nem engedtetik meg.) Így, a kormány által jóváhagyott alapszabályokkal, a Nemzeti Párt nemcsak, hogy egyszer s mindenkorra megsemmisülne, hanem önként befogná magát a kormány igájába, kitéve magát határtalan önkényének, hiszen az említett rendelet függelékének IX. pontja világosan kimondja: „Ha valamelyik »egylet« nem szorítkozna hatáskörének területére, amely az alapszabályokban meg van állapítva, hanem tevékenysége folytatásával veszélyeztetné az állam érdekeit, az esetben az állam haladéktalanul felfüggeszti és feloszlatja.”

Hieronymi úr igen rövidlátóaknak gondol minket, ha azt hiszi, hogy mi nem látjuk a kelepccét, amelyet nekünk készített. Ő így gondolkodott: elrendelem a Román Nemzeti Párt felosztatását, és további működéséhez azt a feltételt szabom, nyújtson be hozzám alapszabályokat kormányjóváhagyás végett. Ez esetben vagy eljön hozzám, hogy kegyelmet kérjen létezésére, úgy, ahogy

én akarom – vagy nem működik tovább, létjogosultság nélkül, ezáltal pedig előkészítjük az utat a „mérsékelt és hazafias” elemek számára, hogy végre megalakulhasson az oly régóta várt mérsékelt párt. Ez az okoskodás azonban nagyon téves, mert főleg ma, nem lesz olyan román és a Nemzeti Párt még kevésbé fog koldulni, hogy a magyar kormány elismerje politikai pártként való lét- és működési jogosultságát.

A Román Nemzeti Párt maga a román nép, amely nem koldul kegyelmet, hanem jogokat követel. S a pártot, amely őt képviseli, nem lehet feloszlatni sem önkényes rendelkezésekkel, sem drákói törvényekkel.

39.

1894 okt. 11.

A „*Národnie Noviny*” beszámolója az 1894 októberi budapesti magyar–német–szlovák munkás-gyűlés lefolyásáról: „*Munkásgyűlés és a szlovák nyelv*”¹

Nár. Nov., 1894., 120. sz.²

A múlt vasárnap Pesten munkásgyűlés volt, amelyen tüntettek a parlament ellen és az általános választójog mellett. Rábi Sándor, az első szónok magyarul beszélt. Évszázadok óta folyik a harc a szabadságért, de még nem látjuk azt. Nálunk egyetlen osztály uralkodik, és az elnyomja a népet, a parlament pedig csak a birtokon belülieknek kedvez. A mostani parlament nem kifejezője a népakaratnak, mivel az országgyűlésben nem a népnek van képvisellete, ott csak a nép ellenségei ülnek. Amióta a parlament fennáll, még egyetlen törvényt sem hozott a nép érdekében, ellene azonban annál többet. Ne gondolják azonban, hogy ezzel kiirtják az emberek szívéből a szabadságvágyat. Elmúltak az idők, amikor az ember csak a bárónál kezdődött. – Stark Pál németül beszélt. Az uralkodó párt 1848-ban megtalálta a módját, hogy harcba vigye a népet, amelytől azt várta, hogy kikaparja számára a gesztenyét a tűzből, most azonban az elnyomást választja. A szélsőbaloldal is csak ámit. A kormány fel tudja ingerelni a tüntetőket, de nem enged meg a népnek, hogy jogairól szólhasson. N. Preisel, aki ugyan tud magyarul és németül is, szlovákkul akart beszélni, hogy a szlovák munkások is megtudják miről van szó. A rendőrség képviselője erre kijelentette, hogy ehhez nem járulhat hozzá, mivel a jelenlevő rendőrök között egyetlen

¹ A kilencvenes években a bányászatban és az iparban foglalkoztatott magyarországi munkások száma 478 801-ről 700 612-re emelkedett, hatvan százalékuk 200, huszonöt százalékuk pedig ezer munkáson felül foglalkoztató üzemekben dolgozott. (Sándor Vilmos: A nagyipari fejlődés Magyarországon 1867–1900. Bp., 1954, 590–602. l.) A nagyipari munkásság zömmel a fővárosban dolgozott. A szlovák munkássajtó egykorú adatai (Nová Doba, 1897) szerint Budapesten ekkor mintegy 60 ezer szlovák és 20 ezer lengyel munkás dolgozik az építkezéseknél, téglagyárakban stb. Jelentős volt a fővárosban és környékén dolgozó német, román, szerb és horvát munkások száma is. A magyar és a nemzetiségi munkások kapcsolatait a kilencvenes évek elején baráti egyetértés és a szervezett munkásmozgalomban való együttműködés jellemzik. Az 1890. évi I. szoc. dem. kongresszuson Windisch pozsonyi és trencsénmegyei küldött olyan gyülekezetként üdvözli a kongresszust, amely „egyesíti magában a magyarokat, németeket, románokat, szerbeket és szlovákokat”. (A magyarországi szociáldemokrácia 1890. évi december 7. és 8-án Budapesten tartott pártgyűlésének jegyzőkönyve, Bp., 1891, 8. l.) Egy másik kongresszusi szlovák küldött (Hanslíček) pedig anyanyelvi kiadványokat kér. 1893-ban a II. és 1894-ben a III. szociáldemokrata kongresszuson a horvát munkásság képviselőjében részt vesz Anciel zágrábi és Spenn eszéki delegátus. Az 1894. évi kongresszuson Fr. Tupý, a szlovák munkássajtó későbbi alapítója beszámol a cseh munkásszervezkedésről. (Népsz., 1894. máj. 18.) 1891-ben Budapesten jelenik meg az első szlovák nyelvű munkásmozgalmi brosúra (Proklamácia k robotnikom Uhorska na I. máj. 1891.). A budapesti szlovák munkásság baloldali egyesülete az ez idő tájt illegálisan működő „Svornost” (teljes nevén: „Česko-slovenský samovzdelávaci a podporný spolok – Svornost”) volt. (Vö. erre von. Arató E.: Csehszlovák–magyar munkásmozgalmi kapcsolatok 1867–90, Magyar Történelem Kongresszus, Bp., 1954, 293–4. l.), míg a jobboldalt a kizárólag cseh munkásokból álló „Prvý český delnický spolek” képviselte. 1894-ben a Svornost-on belül a szlovák építőipari állványozó munkások külön egyleti bizottságot is választ

sincs, aki értené a szlovák nyelvet. Az egybegyűltek erre zajongani és elégedetlenkedni kezdtek, de nem volt segítség, mert a rendőrség ragaszkodott a magáéhoz, a szónok pedig nem tehetett egyebet, mint hogy más nyelven beszélt; németül szólott a szocialista tanokról. – A rendőrség most talán óvatosabb lesz, és elküldi a munkások gyűléseire olyan képviselőit is, akik tudnak szlovákul.

40.

*Az erdélyi román kérdés az 1894. évi belügyi költségvetés vitájában*¹

A

1894 nov. 20

Hieronymi Károly belügyminiszter válasza Ivánka Oszkárnak a választási törvény revíziójával és a kolozsi beszéd nemzetiségi vonatkozásaival kapcsolatban elhangzott felszólalására

Képv. Napló, 1892–97, XX. 319–20. l.

...A mi, t. ház, a választási törvényjavaslatot illeti, (Halljuk, Halljuk!) egyik t. képviselő úr igen nagy passzióval kimutatni igyekezett azt, hogy az én nyilatkozataim és azon nyilatkozat között, a mely Tisza Kálmán t. képviselő úr nagyváradi beszédében foglaltatik, (Halljuk! Halljuk!) mily nagy és lényeges eltérés van. Csakhogy ennek bizonyításánál t. képviselőtársam oly

tottak. (L. bőv. *Hapák*, Pavel: Slovenski robotníci v. Budapešti v 90. rokoch, kéziratban, 8. és 27–28. l.) A közölt irathoz hasonló nyelvi sérelem más alkalommal is előfordult a többnyelvű vagy éppen a szlovák munkásgyűléseken. Így a Népszava 1893, 38. számának egyik híre közli, hogy a jelenlevő rendőrfelügyelő nem engedélyezte a cseh nyelvű felszólalást, az 1895. aug. 18-i budapesti szlovák munkásgyűlésről szóló beszámolóból pedig arról értesülünk, hogy a megjelent rendőr tisztviselő nem engedélyezi a felszólalóknak, hogy a nemzetiségi kérdéssről beszéljenek (Nár. Nov., 1895. aug. 22. 98. sz. és 101. sz., hasonló esetről l. Národnostná otázka a robotnici, Nár. Nov., 1897, 165. sz.) A román munkáskérdésről, egyelőre csak az agrármunkásokról, 1891-ben olvassuk az első beszámolót az erdélyi román nemzetiségi sajtóban. A Gazeta Transilvaniei a Románia felé irányuló mezőgazdasági vándormozgalomról szóló híradásában ezeket írja: „Az erdélyi román munkások, akik Predealon jöttek át, a buzăui, ialomițai és brăilai birtokokon helyezkednek el... Kevés a szász munkás is, és inkább Arges, Olt és Dolj megyékben. A bolgárok után a legtöbb idegen munkás magyar, főként székely.” (Noi őspesti în România. – Új vendégek Romániában, G. Tr. 1891. jún. 26. 132. sz.)

² A közlemény eredeti címe: *Delnicke shromaždenie a slovenčina*. – Munkásgyűlés és a szlovák nyelv.

¹ Az 1894. évi belügyi költségvetés nemzetiségi vitája Hieronymi belügyminiszter kolozsi beszédének az erdélyi census rendezésére vonatkozó része és főként az eredetileg kormánypárti programmal megválasztott Sierban Miklós román képviselő felszólalása körül alakul ki. A vita széles nemzetiségi sajtóvisszhangjából a szerb liberális párti sajtó közölt vezércikke emelkedik ki. A lap fejtegetése híven tükrözi a nemzetiségi közvélemény állásfoglalását mind a kormány nemzetiségi politikájáról, mind pedig a nemzetiségi kérdéseket saját érvényesülésük érdekében megnyergelő Pázmándy-féle politikai ügynökökkel szemben. A függetlenségi balszárnyhoz tartozó képviselő „nemzetiségi akcióval” mar a vitát megelőzően gyakran foglalkozik a nemzetiségi sajtó. Pázmándy ugyanis 1894. okt. 15-én a szegedi börtönben felkeresi a Memorandum-pörben elítélt Lucaciut, hogy vele a magyar–román közeledésről megbeszélést folytasson. (A beszélgetést kivonatolva közli a román „mérsekelték” lapja, a Dreptatea: „Pázmándy la Dr Lucaciú, D. 1894. okt. 18. 218. sz.) Röviddel később, 1894. nov. 18-án azonban a kolozsvári EMKE rendezésében izgatóhangú beszédet mond a román kérdéssről (l. *Agentulu lui Wekerle la Clusiu*, G. Tr. 1894. nov. 22. 264. sz. és *A román kérdéssről*, E. 1894. nov. 19. 321. sz.) Pázmándy nemzetiségi akcióit ettől kezdve sűrűn cáfolják és támadják a nemzetiségi lapok. Figyelemre méltó, hogy Coroianu a szlovák sajtóban közli Pázmándy egyik akciójának cáfolatát. (*Rumunski martyri a D Pázmándy*, Nar. Nov., 1896. jan. 9. 3. sz.) Ebből az időszakból való Pázmándy nyílt levele Urechia román szenátorhoz, annak „Román legendák” című műve magyarországi kitiltásakor. (E. 1896. júl. 10. 188. sz.)

nyilatkozatokat tulajdonított nekem, melyeket sohasem tettem, s viszont a nagyváradai beszédnek oly helyeit szakította ki, melyek annak nem lényegét képezik.

Én, valahányszor a nemzetiségi kérdéstről szoltam, mindig kijelentettem, hogy a kormány, első és főkötelessége mindazokat a törekvéseket, melyek akár az állam integritása (Halljuk I Halljuk!), akár az ország alkotmánya, akár pedig törvényeink ellen irányulnak, kérlelhetetlen szigorral megtorolni, és a mit én e házban szükségesnek jeleztem szóval, annak a kormány tettei és az én tetteim meg is feleltek. Kijelentettem azt is, hogy szükséges, hogy pártatlan igazságot szolgáltatassunk a nemzetiségeknek, és hogy igyekezzünk a közigazgatás által minden honpolgárnak, nemzetiségére való tekintet nélkül, érdekeit egyaránt istápolni és előmozdítani, és hogy e tekintetben a társadalomra is nagy kötelességek hárulnak.

Tisza Kálmán mit mondott nagyváradai beszédében? Ő részletesen foglalkozott a kérdéssel és a többi között azt mondta: (Olvassa.) „Vannak kötelességei az államnak, vannak a társadalomnak. Az államnak kötelessége az államérdek korlátai között minden faj iránt egyaránt, még mi értünk magyarokért sem különben megtenni mindent, a mi annak jólétét előmozdítja.” És így tovább. Azután azt mondja: „De azután – és itt előtérbe lép a társadalmi kötelesség – óvakodnunk kell attól, hogy egyes túlzóknak bármely lélekháborító fellépése miatt azt az egész fajt, a melyhez tartoznak, akarjuk elítélni. Még jobban óvakodnunk kell attól, hogy bár lehet az intenció, mely vezetett, még nemes is, de óvakodnunk kell attól, hogy ily körülmények közt bosszúságunknak nemcsak azok ellen a kik elkövették a tettet, de a fajhoz tartozó mások iránt is kifejezést adjunk.”²

Azt hiszem t. ház, hogy ebben nemcsak nincsen eltérés attól a mit én mondok, hanem a lehető legnagyobb egyetértés van közöttünk. Tisza Kálmán képviselő úr nagyváradai beszédében azok ellen fordult, a kik a magyar fajnak érdekében akarják a választási cenzust revidiálni. De hát tettem-e én ezt valamikor? Nem azt mondtam-e mindig, hogy igenis, a mi választási törvényeinknek azon intézkedései, melyek a cenzusra vonatkoznak, nevezetesen a vagyoni képesítésre vonatkozó intézkedései, a melyek szerint részint 1/4 rész úrbéri telek, részint a kataszteri tiszta jövedelem, részint az adó, részint a lakrészek száma képezi az adóképesítés alapját, hogy ez nem helyes, és hogy ezt a cenzust, – legalább a mi a vagyoni képesítésre vonatkozik, – okvetlen egy alapra kell fektetni? Vajjon ezzel azt mondtam-e, hogy egy nemzetiség érdekében akarom a törvényt megváltoztatni? Ellenkezőleg, azt állítottam mindig, hogy a szűkebben vett Magyarországon is oly egyenlőtlenségekkel jár ez a mostani cenzus, hogy nézetem szerint egészen eltekintve a nemzetiségektől, ezen törvénynek a cenzusra vonatkozó intézkedéseit igenis meg kell változtatni; csak azt mondtam mindig és azt mondom ma is, hogy az a körülmény, hogy esetleg ezen cenzus módosítását és egyforma alapra helyezését a nemzetiségek is kéri, nem lehet ok arra, hogy ezt visszautasítsuk. (Helyeslés jobbfelől.)

De a mi a sorrendet illeti, t. képviselőház, sohasem állítottam, hogy mi a választási törvényt első sorban az úgynevezett garanciális törvényekkel egyidejűleg fogjuk előterjeszteni, mert ez nem egyezett volna meg azzal a kormányprogrammal, a melyet a t. miniszterelnök úr itt a képviselőházban ismételtén kifejtett...

² Tisza Kálmán 1894. szept. 2-án nagyváradai választói előtt mondott beszédében foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel is. A nemzetiségi mozgalmakat – véleménye szerint – nem kell túlbecsülni, mert ha a kormány szilárd és erőskezü, azok maguktól elcsendesednek. A választójogi reform terén óvatosságot ajánl, a magyarosítás vonalán társadalmi akcióktól vár eredményeket. A nagyváradai kormánylap hosszabb közleményén kívül (1. Szabadság, 1894. szept. 3. 208. sz.) a szerb liberális sajtó foglalkozott hosszabban Tisza megállapításaival (Tisin izveštaj, Br. 1894. szept. 8. 99. sz.). A lap élesen bírálja Tisza korábbi nemzetiségellenes politikáját, és fejtegetéseit a következőkkel zárja: „A nemzetiségi kérdést meg fogja oldani az államférfiúi bölcsesség, az őszinte igazságszeretet és a politikai belátás, ezekkel a tulajdonságokkal azonban Tisza nem rendelkezik.”

B

1894 nov. 24

Sierban Miklós és Hieronymi Károly belügyminiszter felszólalásai a nemzetiségi kérdéstről a belügyi költségvetés tárgyalásakor

Képv. Napló, 1892–97, XX. 422–25., 427–431., 433–36. 436–37. l.

Sierbán Miklós: „Ha rátérek most a nemzetiségi bajokra: eljutok a t. belügyminiszter úrnak. Erdélyországban tett utazására. (Halljuk! Halljuk!) Megvallom, t. ház, elhiszem, hogy a t. belügyminiszter úr legjobb szándékkal, és a legnemesebb érzellemmel ment le Erdélybe, hanem én a czélt tekintve, a melyért a t. belügyminiszter úr Erdélybe ment, előre megmondom, hogy az egy teljes kudarcz, a végrehajtó hatalom teljes kompromittálása. (Úgy van! a szélső baloldalon.)

A belügyminiszter úr már első beszéde alkalmával, a melyet Kolozson elmondott,¹ megtette az első ballépést, hogy utazásának semmiféle eredménye ne legyen. Ő, t. ház, a román népnek oly tendenciákat attributál, és a román nemzetet úgy akarja feltüntetni Magyarország előtt, mint a mely hazánknak sok százados alkotmányát, az országnak integritását és egységét akarná felforgatni. Én t. ház, nem vagyok sem a román nemzeti pártnak tagja, sőt (Halljuk! Halljuk!) a dolgok tisztázására azt is szükségesnek tartom kijelenteni, hogy a román nemzeti pártnak ellenére jöttem be a parlamentbe; de hogy akár a román nemzeti pártnak, akár egyáltalán a román népnek ily tendenciái volnának, azt egyenesen s határozottan visszautasítom. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)

A dolog tisztázása kedvéért szükségesnek tartom továbbá felemlíteni, hogy az egész román mozgalom és küzdelem nem más, mint a „ius existentiae nationalis”-ért való küzdelem, és mihelyt megadatnak a román népnek azok a jogok, a melyek a ius existentiae nationalis biztosítják, akkor az ellentétek meg fognak szűnni. Ez azonban nem érhető el úgy, a mint azt a belügyminiszter úr elérni kívánja, a ki Jupiter tonansként Erdélyben bennünket tüzzel-vassal fenyegetett. (Mozgás jobbfelől.) Megvallom, hogy maga az a tény, hogy itt vagyok, erős bizonyítéka annak, hogy az országnak úgy kell lenni, a mint az most van, s nekünk kötelességünk egymást támogatni, ha azt akarjuk, hogy az állam épülete minél magaszosabb és erősebb legyen. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!) Nem börtönökkel, nem a közvélemény megtévesztésével hanem a törvényeknek tiszteletben tartásával lehet a népeket megnyerni, mert ma a népek nem bábuk többé, a melyeket létező és nem létező rémekkel meg lehet ijeszteni, hanem azokat csakis közös egyetértéssel és kapacitálással lehet megnyerni.

Rá akarok térni arra is, hogy megmutassam, hogy a belügyminiszter urat információi nem csak minisztertársaival, hanem önmagával is ellentétbe hozzák. Ivánka Oszkár t. képviselőtársam a napokban ad oculos demonstrálta, hogy a belügyminiszter úr által úgy Zsombolyán, mint Kolozson tett nyilatkozatok homlokegyenest ellenkeznek Tisza Kálmán volt miniszterelnök úrnak nyilatkozataival, és a helyett, hogy a közkatoná retírált volna a generális elől, a generális retírált meg a közkatoná elől. (Élénk tetszés a bal és szélső baloldalon.)

A belügyminiszter úr a saját fényeinek az igazolására az erdélyi állapotokat egyszer úgy tünteti fel, mint kitörőfélben lévő vulkánt, néhány hétre rá pedig azt hirdeti, hogy nincs semmi baj, és teljes nyugalom és csendesség létezik Erdélyországban. (Halljuk! Halljuk!) Én azonban kérdelem a t. belügyminiszter úrtól, ha csendesség van Erdélyben, mire valók a különös karhatalmi intézkedések és a csendőrség szaporítása? Én, t. ház, azt állítom, hogy ez csakugyan csak a közvélemény félrevezetésére van szánva, mert nemcsak a most felállítandó csendőrség, hanem a már létező csendőrség is képes arra, hogy ott a törvényesség és béke állandóan uralkodjék.

Igaz, hogy a románok el vannak keseredve, de a románok sohasem lépték át a törvényesség határait. (Mozgás jobbfelől!)

¹ L. 31. sz. irat jegyzetét.

Elnök: Csendet kérek.

Sierbán Miklós: T. képviselőház! Ha Erdélynek állapotai olyanok, mint egy kitörőfélben levő vulkán, mondja meg a t. belügyminiszter úr, hogy Erdélyben tett nyolcz napi sétájában hány hajaszála görbült meg? (Nevetés a jobboldalon.) Mondja meg, nem mindenütt a legnagyobb csendet és rendet talált-e?

Ha az igen t. belügyminiszter úr Erdélyről magát informálta: mondja meg, hogy hány román emberrel találkozott? (Derűtség jobb és balfelől.) Az igen t. belügyminiszter úr elment Nagy-Szebenbe; köztudomású tény, hogy Nagy-Szebenben a román nemzeti pártnak a végrehajtó bizottsága létezik. Mondja meg nekem az igen t. belügyminiszter úr, hogy annak a pártnak melyik tagjával találkozott, és mondja meg nekünk itt a ház színe előtt, mint a legilletékesebb fórum előtt, hogy mik azok az információk, a miket onnan Erdélyből hozott? Én megmondom ezt, t. képviselőház. (Halljuk! Halljuk!) A helyett, hogy az igen t. belügyminiszter úr napokig informáltatta volna, az egész idő, a mit Szebenben töltött, öt órából állott, és a helyett, hogy magát informáltatta volna a vezér-emberek részéről, szükségesnek találta felkeresni a bolondok házát és ott két órán keresztül időzni. (Derűtség bal felől. Zaj.)

Elnök: Csendet kérek t. ház!

Sierbán Miklós: Úgy látszik, t. képviselőház, hogy miután meggyőződött arról, hogy még a különféle nemzetiségű bolondok között is csendesség és nyugalom van, azt mondotta, hiába ezekkel törödni, megyek haza, mert itt csendesség van. Onnan elment a belügyminiszter úr főispáni ebédre, ott nagy ebédet evett, (Derűtség balfelől.) felült a vonatra, Pestre utazott, és azután hivatalos újságaiban váltig hirdette, mint Caesar: Veni, vidi, vici. (Zaj és mozgás.) Mondja meg a t. belügyminiszter úr, hány román emberrel találkozott, mert megvallom, bár sajnós, hogy ez így van, de azt a bécsi közmondást: „Ham, s kan Türkén g’sehn?” most a belügyminiszter úrra alkalmazzák, de ezen alakban: „Ham’s kan, Ruménen g’sehn?” (Derűtség balfelől.) Nem telik örömöm ezekben; de nem azért, mert a belügyminiszter úr utazásának vége egy teljes kudarcz volt, hanem mert az állam végrehajtó hatalmának kompromittálását láttam benne. És ez a kompromittálás a helyett, hogy javította volna a már elmérgesedett viszonyokat, még inkább elmérgesítette azokat. A végrehajtó hatalomnak a nemzetiségi kérdés nem más, mint életkérdés: azon médium, a mely a viszonyokat felzavarja, hogy aztán annál jobban halászhasanak és élvezhessék a hatalom gyümölcsét. (Mozgás jobb felől.) Lesz alkalmam, t. képviselőház, bővebben rámutatni arra, hogy a nemzetiségi kérdés első sorban a haza kérdése, másodsor nemzetközi kérdés. (Élénk felkiáltások. Ohó!) Engedelmet kérek, nemzetközi kérdés abból a szempontból, a melynek mi a hármas szövetségben elfoglalt állásunknál fogva megfelelni tartozunk. (Mozgás és ellenmondások a jobb és szélső baloldalon.)

Elnök: Csendet kérek, t. ház!

Sierbán Miklós: De, t. képviselőház, addig is, míg ezekre áttérek, a parlament bölcsességére appellálva arra kérem önöket, hogy a nemzetiségi kérdést, mely úgylis el van már mérgesítve, ne tekintsék sem saját egyéni, saját faji, sem a hatalmi szempontokból, hanem vegyék csakis a haza szempontjából, mert az mindig csak mértékletességgel és óvatossággal tárgyalható, különben nagyon félé, hogyha ezen az úton haladnak, akkor Róma sorsára jutnak, (Nagy mozgás jobbfelől.) a mely Catora hallgatott, a ki Karthago ellen táplált engesztelhetetlen gyűlöletében minden beszédét azzal végezte: „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam”; pedig mindnyájan tudjuk, hogy mikor Karthago romba dőlt, vele együtt rombadőlt a római imperium is. (Zaj és mozgás jobbfelől.)

Elnök: Csendet kérek! (Halljuk! Halljuk!)

Sierbán Miklós: Én a ház bölcsességére appellálok, és arra kérem, hogy ezen császári kormányra ne hallgasson, ... (Zaj és mozgás jobbfelől.)

Elnök: Csendet kérek! (Halljuk! Halljuk!)

Sierbán Miklós: ... mert ha ezen az úton tovább haladunk, oly bajba keveredünk, melyből kijutni többé nem tudunk. (Nagy zaj és mozgás jobbfelől.)

Különben a tételt el nem fogadom.

Elnök: A belügyminiszter úr fog nyilatkozni. (Halljuk! Halljuk!)

Hieronymi Károly belügyminiszter: T. ház! Méltóztassék megengedni, hogy a most elhangzott beszédre azonnal megtegyem észrevételeimet. (Halljuk! Halljuk!) Ez a beszéd nem a haza érdekében mondott, (Élénk helyeslés.) nem egyetértést hirdető, (Úgy van! jobbfelől.) ez konkolyt hintő beszéd, (Élénk helyeslés jobbfelől.) mely a nemzetiségi ellentéteket még jobban ki szándékozik élesíteni. (Úgy van! jobbfelől.) Ez azoknak a hangja, kik nem akarják, hogy e haza nemzetiségek-lakta vidékein nyugalom és békés egyetértés legyen. (Élénk helyeslés jobbfelől.) Ez a hang eléggé el nem ítéhető, és én nem is találok elég erős szavakat annak visszautasítására. (Élénk helyeslés jobbfelől.) A képviselő úr ítélete, következtetései, a múltra vetett visszapillantásai tévesek, és a viszonyok nem ismerésével tanúskodnak. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.)

A nemzetiségi rossz viszonyokért a képviselő úr a dualizmust és az 1867. év óta váltakozott szabadelvű kormányokat vádolja. (Halljuk! Halljuk!) Az 1867 után megalkotott törvényeink megadták a legteljesebb szabadságot. (Úgy van! jobbfelől.) Ez az ország a legteljesebb szabadság földje. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) Ez az ország az állami teendők túlnyomó részét autonóm közegekre bízta; a társadalomtól és autonómiától várja az állami feladatok legnagyobb részének végrehajtását, szabad érvényesülést enged e téren mindenkinek; megalkotta szabadelvű alapokon a nemzetiségi törvényt; (Úgy van! jobbfelől.) biztosította a nemzetiségeknek nyelvök használata tekintetében mindazt, a mit a haza egységének kompromittálása nélkül biztosítani lehet. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

És mi volt az eredmény? (Halljuk! Halljuk!) A románok nagy részéről a passzivitás (Úgy van! jobbfelől.) a visszahúzódás a közélettől és a duzzogás. (Úgy van! a jobboldalon.) További következése volt a nagyszabeni egyesülés, felállítása oly politikai programnak, mely, ha megvalósul, egyenesen a haza feldarabolását, a magyar alkotmány felforgatását eredményezte volna; (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) és egyesek külföldi forradalmi elemekkel kaczerkodtak. Ezt eredményezték a románoknál azon szabad intézmények, melyeket a szabadelvű kormányok és törvényhozás megalkottak. (Igaz! Úgy van! jobbfelől.) És akkor mégis előállnak, t. ház, s azt monják, hogy a nemzetiségi bajoknak a szabadelvű kormány és az 1867 óta fennálló dualizmus az oka. (Halljuk! Halljuk!) Lehet-e ennél ferdébb, helytelenebb és igazságtalanabb ítélet? (Élénk helyeslés jobbfelől.) Senki sem mondhatja azt jogosan, hogy az 1867-iki alap, hogy a dualizmus ennek az oka. (Úgy van! jobbfelől.)

Sierbán Miklós: Annak alkalmazása az életben! (Nagy zaj.)

Gr. Apponyi Albert: Oka nagy részben a kormányzati politika! (Halljuk! Halljuk!)

Elnök: Csendet kérek!

Hieronymi Károly belügyminiszter: Nem a kormány politikája ennek az oka. (Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!)

Elnök: Csendet kérek, t. ház! (Halljuk! Halljuk!)

Hieronymi Károly belügyminiszter: Midőn pedig a román nemzeti párt hazaellenes izgatásai a független bíró elé kerülnek, akkor az erdélyi románok nagy demonstrációkat rendeznek, összecsoportítják a köznépet, a melynek pedig fogalma sincs, hogy miről van szó, (Úgy van! jobb felől.) és hogy mi képezi a vád tárgyát. Midőn azután az így keletkezett izgalmakat karhatalommal kell elfojtani, akkor panaszkodnak arról, hogy erőszakot követünk el, és a mikor karhatalommal elnyomni sikerül az alkotmányellenes mozgalmat, és a nyugalom Erdélyben helyreáll, (Élénk helyeslés a jobboldalon.) akkor azt mondják, hogy magammal jövök ellentétbe. Igenis, van ellentét, mert megpróbálkoztak azok az urak, vajjon nem tudnak-e a zavarosban halászni. (Úgy van! jobbfelől.) csak hogy megmutattuk nekik, hogy ez nem sikerült, és meg fogjuk mutatni nekik, hogy ezután sem fog sikerülni. (Élénk helyeslés jobb felől. Felkiáltások a szélső baloldalon: Úgy legyen!)

Azt mondja a t. képviselő úr, hogy az én erdélyi utam kudarcot vallott, és hogy kompromittáltam az államhatalmat. (Halljuk! Halljuk!) Már az előbb említettem, t. ház, hogy a me-

morandum-per tárgyalása alkalmával összecődítették a népet, igyekeztek demonstrációkat rendezni, és hogy ezen demonstrációk ellensúlyozására, hogy azok ártalmassá ne válhassanak, szükséges volt karhatalom alkalmazása, illetőleg kifejtése, mert hisz az alkalmazásra – szerencsére – nem került a sor, mivel az erőt kellő időben fejtette ki. Mikor azután én ilyen viszonyok között az országgyűlés elnapolásával Erdély nagy részében ezen, akkor fennállott abnormis viszonyokról magamnak meggyőződést akarok szerezni, és a mikor ezen tapasztalatok egyike – a melyekről a t. képviselő úr azt mondja, hogy ő fog majd róluk beszámolni – abban is nyilvánul, hogy az erdélyi nagyszavú oláhok oly terrorizmust fejtenek ki Erdélyben, hogy mindenkit, a ki különben velem találkozni óhajtott volna, sikerült attól távol tartani, azt mondják, hogy ez kudarcz, hogy ez kompromittálta az állami hatalmat. Sajnos, t. ház, de konstatálnom kell, (Halljuk! Halljuk!) hogy az egyes nemzetiségek között olyan társadalmi úr támadt, hogy míg az erdélyi magyarság engem mindenütt kitüntető szívességgel látott, ez elég volt arra, hogy az oláhok tüntetőleg távol maradjanak. De vajjon ennek az én erdélyi utam volt az oka?

Én igen becses tapasztalatokat szereztem azon néhány nap alatt, és ezek közt a legbecsesebb az, hogy alkalmam volt túlnyomó részét azon magisztrátusnak megismernem, mely az államhatalmat Erdélyben éppen e nemzetiségi izgatásokkal szemben érvényesíteni van hivatva. Nem azért mentem én Erdélybe, hogy magamat informáljam a nagyszebeni román komité nézeteiről. Ismertem én azokat már azelőtt is. Nem is azért mentem oda, hogy magamat a románok által ünnepeltessem. Nincs arra szükségem, nem is kerestem azt soha sem. Kerestem igenis a helyszínén való tájékozást, s ezt elértem, és nevezze azt a képviselő úr bárminek, az én erdélyi utam oly vállalat volt, mely célját érte, és a melyet, ha ezen állásban maradok, ismételni fogok. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Azt mondja a t. képviselő úr, hogy én Szebenben megnéztem a bolondok házat is, és e megjegyzése nagy derűtséget keltett a túloldalon. (Halljuk! Halljuk!) Minthogy a tébolydák ügye a belügyminiszter alatt áll, és Szebenben országos tébolyda van, minthogy Szebenbe nem mehetek mindennap, minthogy továbbá azon tébolyda körül több jelentékeny kiadást okozó kérdés volt napirenden: igenis, ezen alkalmat felhasználtam arra, hogy az ottani tébolydát megtekintsem, és viszonyairól magamat tájékozzam. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Nem tartom, t. ház, sem időszerűnek, sem szükségesnek, hogy azon kérdésekkel, melyeket a képviselő úr ezen tételnél, mellyel semmiféle összefüggésben nincsenek, felvetett, tovább is foglalkozzam; csak egy kijelentéssel tartozom még a t. háznak. (Halljuk! Halljuk!) A mint eddig kötelességemnek tartottam minden oly törekvést, mely törvény- és alkotmányellenes tendenciákat tűzött ki célul, ha szükséges, karhatalommal is visszafojtani, ezen törekvést jövőben is érvényesíteni fogom, (Élénk helyeslés.) és a mint eddig sikerült (Helyeslés jobbfelől és a szélső baloldalon.) a nyugalmat Erdélyben fentartani, úgy tovább is biztosítani fogom azt, az ilyen izgató beszédek dacára is, a milyent a képviselő úrtól most hallottunk. (Élénk helyeslés.)

Tartozom továbbá azon kijelentéssel is, hogy a mint egyrésztől meggyőződésem szerint az egyedüli helyes politika minden törvénytelen és alkotmányellenes törekvést a törvény teljes szigorával kíméletlenül sújtani, úgy másrészt, ezen törekvésekért a román nép nagy zömét, mely azokat nem követi, (Helyeslés jobbfelől.) mely e részben teljesen ártatlan, (Helyeslés jobbfelől.) és a mely román nép közt a képviselő úr teljesen elszigetelve áll, a maga egészében vádolni nem szabad. (Élénk helyeslés.) Ajánlom a tételt elfogadásra. (Élénk helyeslés jobbfelől.)...

Pázmány Dénes felszólalásában a nemzetiségi mozgalmakat ellensúlyozó hathatós eszközökről beszél: sürgeti a csendőrség létszámának szaporítását, titkosrendőrség szervezését, a bíróságok nagyobb erélyét. Különösen szigorú eljárást sürget a románokkal szemben a Memorandum-pör tanulságaként. – A vitában felszólaló *Apponyi* Albert *Pázmány*hoz kapcsolódva, az „izgatók” ellen szigorú rendszabályokat követel. Az „ius existentie nationalis”-t, vagyis a külön politikai nemzetek létezését el nem ismerheti, csupán egyéni jogokat ismer, mint a szabad nyelv használatot stb. További alapelve, hogy a nemzetiségi kérdés nem lehet nemzetközi jellegű: ez belügy, melybe külső tényezőknek nincs beleszólása. Hangsúlyozza, hogy a kormány nemzetiségi politikáját lehet, és kell is bírálni. A rendészeti és egyéb megelőző intézkedések szükségesek, de csak másodrendűek.

C

1894 dec. 1

A szerb liberális sajtó a lezajlott képviselőházi nemzetiségi vitáról: „Nemzetiségi vita a magyar országgyűlésen”¹

Br., 1894, 135. sz.

A magyar országgyűlésnek ritkán van alkalma, hogy a nemzetiségi kérdéssel szórakozzék. Nemzetiségi képviselők [ugyanis] nincsenek a magyar országgyűlésen, a magyarok pedig úgy viselkednek, mint ama strucc madár, amely beledugja fejét a homokba, és azt hiszi, hogy senki sem látja, mert ő nem lát senkit. Így tesznek a magyarok is. Erőnek erejével szemet hunynak a világos tények előtt, s akkor azt hiszik, hogy nemzetiségi kérdés nem létezik. Csupán ha valamilyik magyar képviselő olcsó babérokhoz akar jutni, akkor mennydörög a nemzetiségek ellen s így számíthat az egész országgyűlés tapsára. A nemzetiségek eszközül szolgálnak arra, hogy a rossz szónokok is fényes diadalra tegyenek szert.

Néhány nappal ez előtt nemzetiségi vita volt a magyar országgyűlésen. Idők jeléül szolgálhat itt az a körülmény is, hogy ez a vita a belügyi költségvetésnek éppen annál a pontjánál keletkezett, amely a csendőrségről szólt. A nemzetiségek és a csendőrség! Ez a két egymás mellé tett fogalom mennyire megjelöli a magyar államférfiak nemzetiségi politikáját.

A vitát egy román ember váltotta ki beszédével. Ezt a román férfiút, Sierban Miklóst kormánypárti programmal választották meg, de ő is megunta már a magyar kormány politikáját, s hogy a lelke megkönnyebbüljön, felsorolta népe bajait. A román ember, mégha kormánypárti is, nem feledkezik meg nemzetiségéről. És hogyan állunk a mi árulóinkkal, a képviselők sorába került szerbekkel, akik csak akkor mozdulnak meg, ha kellemetlenséget kell okozniok a szerb egyháznak és a szerb népnek?!

Sierban mérséklettel, de a fajtáját szerető ember módjára beszélt. Nem állíthatjuk róla, hogy túloz, azt sem lehet reá fogni, hogy nem barátja a magyar népnek, és nagyrészt mégis ugyanazt mondotta, amit a román népnek a nemzetiségi programot valló harcosai állítanak. Másképpen [azonban] nem is lehet, a magyar államférfiak politikája oda vezette a nemzetiségeket, hogy a nép összes barátainak egy véleményen kell lenniök. A magyar kormány magatartása annyira nincs semmire tekintettel, hogy a nemzetiségi ember, ha kormánypárti is, kénytelen népe védelmére kelni, ha eziránt odaadással viseltetik. A politikai különbségek elenyésznek: *az egyik oldalon állhatnak a népüket hön szerető és barátai a népnek, a másikon pedig az árulók.* Harmadik [pedig] nincs, mert a magyar kormány elzárkózik minden olyan megokolás elől, amely azt írná elő, hogy a nemzetiségeket meg kell nyerni. Az ilyen kormányt nehéz védeni, s mi látjuk Sierbant, mint áll fel a sovinszta áramlat ellen, s hogyan veti oda a tükröt a magyar kormánynak, hogy az önmagát jobban lássa, milyen képet is mutat türelmetlenségében. Sierban ezt mondotta: „*A román mozgalom nem egyéb, mint a nép fennmaradási jogáért folyó küzdelem.*” Ugyanezt akarják a nemzetiségi program alapján álló románok is, a magyar sovinszták pedig ezt a programot az árulók programjaként tüntetik fel. Ez a kormánypárti román nem is való a kormány táborába, hanem a fajtáját szerető román nemzeti pártba. Azt mondotta Sierban: „Ha a románoknak megadják a nemzeti fennmaradásukat biztosító jogokat, megszűnnek a szabálytalanságok.” Ugyanezt állítja a román nemzeti párt is.

Nekünk különösképp szándékunk kiemelni, hogy a magyar sovinizmus mint tereli mindinkább egy táborba a nem magyar nemzetiségeket, mint veti egybe a politikai szükségszerűség nézeteikben azokat is, akik egyébként nincsenek egy politikai elven. Ez pedig mindenképp olyan

¹ A közlemény eredeti címe: *Narodnosna debala u ugarskoj saboru.* – Nemzetiségi vita a magyar országgyűlésen.

jelenség, amelyen a magyaroknak el kellene gondolkodniuk. Ha egy kormánypárti román így beszél, akkor a nem magyar nemzetiségek helyzete valóban súlyos kell hogy legyen.

Efféle gondolatokra kell jutniuk a magyar államférfiaknak, ha lenne annyi képességük, hogy ezt a tünetet komolyan szemügyre vegyék. Mit tesznek azonban ők? Nyomban meglátjuk, ha a nemzetiségi vita lefolyását áttekintjük.

Ahogy a román férfiú befejezte beszédét, a magyar pártok versenyt futottak, hogy melyikük tudja jobban támadni a nem magyar nemzetiségeket. Elsőként Hieronymi belügyminiszter szólalt fel. S vajon mit mondott ez a miniszter, aki saját maga néhány hónappal ezelőtt kijelentette, hogy a nem magyar nemzetiségek sok sérelme méltányos? Azt mondotta, nincs megfelelő szava, hogy visszautasítsa Sierban beszédét. Ahelyett, hogy e beszéd felett komolyan elgondolkodna, mennydörgő szóképekkel élt. Elmondotta továbbá, hogy meghozták a nemzetiségi törvényt, s az összes nemzetiségek számára biztosítva van nyelvük használata, amennyire ez megengedhető volt, hogy ne váljék kárára az államegységnek. S mi volt a hála – kérdezi a továbbiakban a miniszter. Az, hogy a románok passzivitásba vonultak. Mindenekelőtt: a nemzetiségi törvény nem volt *kegyelmi tett*, hanem talán *méltányossági* cselekmény. A nemzetiségek, ha kaptak is valamit ezzel a törvénnyel, ez a legkevesebb, amit kaphattak, s ezzel jogaik egy részét teljesítették. Miért kell azért hálásaknak lenniük? Az afrikai rabszolgák lehetnek hálásak felszabadítóik iránt, de a nem magyar nemzetiségek nem, miután annyi érdemük van a trón és az állam körül és mivel ők segítettek abban, hogy ez az állam a mai napig fennmaradjon. Hanem mi megkérjük a miniszterelnök urat, hogyan hajtják végre a nemzetiségi törvényt, amely a nemzetiségi kívánságok minimumát foglalja magában? Csak egy példát hozunk fel. A nemzetiségi törvény biztosítja nekünk nyelvünk használatát a bíróságok előtt, s mégis oda jutottunk, hogy nehéz olyan bíróra akadni, aki szerb vidékeken szerbül értene! És a miniszter még hivalkodni mer.

A miniszter után a szélsőbal nevében Pázmándy, a „nemzeti párt” nevében pedig Apponyi gróf beszélt. Pázmándy a csendőrök létszámának emelését kívánja, erre a románok gyorsan megszelídülnek majd. Ez az ügyefogyott csendőrökkel kívánja megoldani Magyarország legfontosabb politikai kérdését! Ekkora oktalansággal szemben el kell hallgatnia minden beszédnek. Apponyi gróf pedig nem ismeri el a nemzetiségek egyéniségét; szerinte csak magyar polgárok vannak, akik véletlenül beszélnek szerbül, szlovákul, románul és németül.

Ő még nem tudja, hogy a nép kulturális ismertető jegy s mindazok, akik egy nyelven beszélnek, egy népet alkotnak. *És ő összekeveri az állampolgárságot a nemzettel!* De a történelem arra tanít bennünket, hogy szerb nép volt Magyarországon, s mint ilyen századok során át élt. Mi szeretni fogjuk hazánkat, de sohasem válhatunk a magyar nemzet tagjaivá, mi csak magyar állampolgárok vagyunk, és azok is maradunk.

Ez volt a legújabb nemzetiségi vita képe, s amikor halljuk, hogyan beszélnek ezek a magyar államférfiak, – fel kell kiáltanunk: Uram, térítsd észre őket, mert ezek az emberek nem tudják mit beszélnek és mit cselekszenek!